

Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı Orta Çağ Tarihi Bilim Dalı

ERKEN OSMANLI DÖNEMİNDE SİVAS'IN SOSYAL VE EKONOMİK DURUMU

Fatih DÖNMEZ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Abdullah KAYA

Sivas

Ocak 2014

ERKEN OSMANLI DÖNEMİNDE SİVAS'IN SOSYAL VE EKONOMİK DURUMU

Fatih DÖNMEZ

Cumhuriyet Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin Tarih Anabilim
Dalı Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı İçin Öngördüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Olarak Hazırlanmıştır.

Sivas
Ocak 2014

KABUL VE ONAY

Üniversite : Cumhuriyet Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı : Tarih
Bilim Dalı : Orta Çağ Tarihi
Tezin Başlığı : Erken Osmanlı Döneminde Sivas'ın Sosyal ve Ekonomik Durumu
Savunma Tarihi : 27/12/2013
Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Abdullah KAYA

Unvanı - Adı Soyadı

Jüri Başkanı : Prof. Dr. Adnan GÜRBÜZ

Üye : Doç. Dr. Galip EKEN

Üye : Yrd. Doç. Dr. Abdullah KAYA

Oy Birliği

Oy Çokluğu

Fatih DÖNMEZ tarafından hazırlanan "Erken Osmanlı Döneminde Sivas'ın Sosyal ve Ekonomik Durumu" başlıklı tez, kabul edilmiştir. 27/12/2013

Prof. Dr. Alim YILDIZ

Enstitü Müdürü

ÖZET

DÖNMEZ, Fatih, Erken Osmanlı Döneminde Sivas'ın Sosyal ve Ekonomik Durumu, Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2014.

Çalışmamız, üç bölüm ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır. Giriş bölümünde genel bir değerlendirme yapılarak Sivas'ın Türkler tarafından fethi ile öneminin artmasının sebepleri anlatılmıştır.

Birinci Bölümde Sivas'ın siyasi tarihi anlatılmıştır. Bu alandaki çalışmamız yüzeysel tutulmamış, birincil kaynaklar incelenmiş ve tarihi gelişime önem verilmiştir. Bu bölümde Sivas'ın Türk fethinden önceki dönemi değerlendirilmiştir. Daha sonra Danişmendliler, Anadolu Selçukluları, Moğollar, Eratna Beyliği, Kadı Burhaneddin Beyliği ve Erken Osmanlı dönemleri kronolojik düzene bağlı kalınarak anlatılmıştır.

İkinci Bölümde Sivas'ın sosyal yapısı değerlendirilmiştir. Önce Türk fethinden evvelki döneme ait sosyal yapı anlatılmıştır. Türk fethinden sonraki; sosyal yapı, etnik gruplar, dini gruplar, tasavvuf ve tarikatlar, ahilik, ilmi faaliyetler, sosyal kurumlar ve sosyal dayanışma kurumları anlatılmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde şehrin ekonomik yapısı ele alınmıştır. Kısaca Selçuklular'dan önceki ekonomik yapı değerlendirilmiştir. Selçuklular dönemi ekonomik yapı başlığıyla ticari yollar, ticaret yerleri, para durumu, kervansaraylar, ticari mallar, ziraat faaliyetleri ile sanayi ve madencilik faaliyetleri hakkında bilgi verilmiştir.

Sonuç bölümünde tez genel olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Sivas, Selçuklu, Anadolu, Danişmend, Eratna, Osmanlı

ABSTRACT

Our study is composed of an introduction, three parts and conclusion. In the introduction the increasing importance of Sivas after the invasion of Turks is being told with a general evaluation and examples of city research historiography.

In the first part political history of Sivas is being told. The study about it is not superficial, primary sources are analyzed and historical developments are emphasized. In this part the name of Sivas, Sivas Castle and walls and the area before the invasion of Turks are evaluated. Besides, Danismends, Anatolian Seljuks, Mongols, Eratna Principality, Kadi Burhaneddin Principality and Ottoman are told staying loyal to chronological order.

In the second part, the social structure of Sivas is evaluated. The social structure before the invasion of Turks is being told. After the invasion of Turks, in social life; social structure, ethnic groups, religious groups, sufism and religious sects, ahi community, scientific activities, social bodies, social solidarity organisations, population and medical activities are presented.

In the third part, the economical structure of the city is discussed. The economical structure before the Seljuks is evaluated shortly. In the economical structure during Seljuks era; trade routes, the bazaars, finance, caravansaries, trading goods, agricultural activities, industry and mining are presented.

In the conclusion part thesis is generally evaluated.

Keywords; Sivas, Anatolia, Seljuks, Danismend, Eratna, Ottoman

İçindekiler

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR.....	v
ÖNSÖZ	vi
GİRİŞ.....	viii
1 BÖLÜM: SİYASİ TARİH.....	1
1.1 SELÇUKLU FETHİNDEN ÖNCE.....	1
1.2 SELÇUKLU FETHİNDEN SONRA	6
1.2.1 Danişmendliler Dönemi	6
1.2.2 Anadolu Selçukluları Dönemi.....	9
1.2.3 Moğollar Dönemi	16
1.2.4 Eratna ve Kadı Burhaneddin Dönemleri	20
1.2.5 Erken Devir Osmanlı Dönemi.....	28
2 BÖLÜM: SOSYO - KÜLTÜREL HAYAT	36
2.1 SOSYAL GRUPLAR.....	36
2.1.1 Göçebeler	39
2.1.2 Köylüler.....	42
2.1.3 Şehirliler	43
2.1.4 Yerli Halk.....	44
2.2 ETNİK GRUPLAR	46
2.2.1 Türkler.....	46
2.2.2 Ermeniler.....	55
2.2.3 Yahudiler.....	56
2.2.4 Bulgarlar.....	56
2.2.5 Moğollar	57
2.2.6 İranlılar	59
2.3 DİNİ GRUPLAR.....	60
2.3.1 Müslümanlar	60
2.3.2 Gayri Müslümler	61
2.3.3 Tarikatlar	64

2.4	AHİLER	69
2.5	İLMÎ FAALİYETLER VE İLİM ADAMLARI.....	72
2.6	SOSYAL KURUMLAR.....	80
2.6.1	Hamamlar	81
2.6.2	Çeşmeler.....	81
2.6.3	Darüşşifalar	82
2.6.4	Tekke ve Zaviyeler.....	83
2.6.5	Vakıflar	84
2.6.6	Türbe ve Kümbetler	87
2.6.7	Misafirhaneler	87
2.6.8	Köprüler	88
2.6.9	Cami ve Mescitler	89
3	BÖLÜM: EKONOMİK HAYAT	90
3.1	TİCARİ YAPI	90
3.2	TİCARET YOLLARI.....	96
3.3	TİCARET YERLERİ	100
3.3.1	Çarşılar	100
3.3.2	Pazarlar.....	103
3.4	TİCARİ MALLAR.....	104
3.5	HANLAR VE KERVANSARAYLAR.....	105
3.6	PARALAR	108
3.7	ZİRAAT	111
3.8	SANAYİ VE MADENCİLİK	112
	SONUÇ.....	116
	KAYNAKÇA.....	119
	EKLER.....	137

KISALTMALAR

AAD	Akademik Araştırmalar Dergisi
age.	Adı geçen eser
agm.	Adı geçen makale
AÜDTCFD.	Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafiya Fakültesi Dergisi
bkz.	Bakınız.
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
CÜİFD.	Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
DİA.	Diyanet İslam Ansiklopedisi
İA	İslam ansiklopedisi (Milli Eğitim Bakanlığı)
MÖ.	Milattan Önce
Neş.	Neşriyat
s.	Sayfa
S.	Sayı
SAD.	Selçuklu Araştırma Dergisi
TA	Türkler Ansiklopedisi
TDAD	Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi
TTK	Türk Tarih Kurumu
VD.	Vakıflar Dergisi
Yay.	Yayınlayan

ÖNSÖZ

Anadolu şehir incelemeleri içerisinde Osmanlı Devleti'nden önceki dönemi araştırmak özellikle kaynak yetersizliği nedeniyle zordur. Selçuklular Devri çalışmaları şehir tarihçiliğinden ziyade siyasi tarih üzerinde yoğunlaşmıştır. Sosyal ve ekonomik hayata dair net bir kaynaktan bahsetmek zordur. Selçuklular dönemi Sivas'ta siyasi, sosyal ve ekonomik hayatı kaynakların el verdiği ölçüde toparlamaya çalıştık. Çalışmamız Selçuklu öncesi dönemden İstanbul'un Fethi'ne kadar geçen geniş bir zamanı içine almıştır. Araştırmamızın temel kaynaklarını vakfiyeler, resmi vesikalar, menakıbnameler, seyahatnameler, vekayınameler, kitabeler, coğrafya eserleri ve destanlar oluşturmaktadır. Sivas, Anadolu'nun birçok şehrine göre dönemin kaynaklarında daha fazla yer bulmuştur.

Araştırmamızda siyasi tarihin yanında Sivas'ın kuruluşundan İstanbul'un Fethi'ne kadar Sivas'ın şehir hayatı, sosyal ve ekonomik yapısı incelenmiştir. Malazgirt Zaferi ile başlayıp, 2-3 asır devam eden süreçte Oğuz Türklerinin Sivas'ta oluşturduğu yerleşim yerleri anlatılmaya çalışılmıştır. Ayrı bir alan ve çok geniş bir konu olan şehrin fiziki yapısı, idari yapısı ve sanat özellikleri gibi konulara girilmemiştir. Bu konulara sosyal hayatın içinde kısaca değinilmiştir.

Kaynaklardan yararlanılırken bilgi edinmede en çok zorlanılan konu Sivas'ın nüfusu üzerine olmuştur. Nüfus ve tahrir kayıtlarının olmaması bizi kesin bilgilere ulaştırmamaktadır. Bu konuda Osmanlı dönemine ait bilgiler daha kesindir. Fakat konu alanımızın dışına çıkmamak adına bu döneme girilmemiştir.

Sivas vakfiyelerine ait yapılan çalışmamızda döneme ait en önemli vakfiyeler Sivas Darüşşifası ve Gökmedrese vakfiyesidir. Bu vakfiyelerin daha önceden Sadi Kucur, Refet Yinanç, Sadi Bayram- A. Hamdi Karabacak, Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver ve Cevdet Muallim tarafından okunması ve yayınlanması çalışmamıza çok büyük katkı sağlamıştır.. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde yapılan taramalarda Sivas ile ilgili elde edilen kaynakların büyük çoğunluğunun mahkeme kayıtları olması ve çevre şehirlerle karışık olması çalışmamızda karşılaşılan sorunlardan biridir.

Araştırmam boyunca isabetli tahlilleriyle bilgi ve deneyimlerini benden esirgemeyen, olumlu yaklaşımı ile bana destek olan değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Abdullah KAYA' ya şükranlarımı sunarım.

Fatih DÖNMEZ

Sivas 2013

GİRİŞ

Sivas şehri süreç içerisinde birçok farklı isim ile anılmıştır. Bunlar Talaura, Megolopolis, Kabeira, Karana ve Diyopolis'tir¹. Roma hâkimiyetinde şehrin adı Diyopolis – Mabud adını almıştır². W.F. Ainsworth'a göre Sivas, Pontus Krallığı'nın ikinci önemli kenti idi. Şehre eskiden Cabira denilişinin nedeni bölgeye karakterini veren tapınış şekliendir³. Pontus kralı Polemon'un karısı şehre “Sebasteia” adını vermiştir. Selçuklular Sevaste, Anadolu Selçuklular ise Sivas adını kullanmışlardır⁴. Türk tarihinde şehrin adının “Sivas” olarak geçtiği dönem Danişmendliler dönemidir⁵. Ünlü seyyah Victor Fontanier'e göre Sivas ile Sebastia birbirlerinden farklı yerlerde kurulmuştur⁶.

İlk Sivas kalesi Kabeira'dır. Kabeira Niksar'ın eski adıdır. Kabeira Sivas olarak kabul edilse de bu kesin bir bilgi değildir⁷. Evliya Çelebi, Niksar'ın Sivas'a bağlı bir subaşılık olduğunu belirtir⁸. Bizans döneminde Sivas kalesinin var olduğu bilinmektedir⁹. Sivas Kalesi iki kısımdan oluşmaktadır. Biri “Aşağı Kale” diğeri “Yukarı Kale” dir. Yine kesin olmamakla birlikte Sivas'ın etrafındaki surların ve kalenin Roma İmparatoru Justinyen tarafından yaptırıldığını ifade eden kaynaklar da vardır¹⁰. Fakat Justinyen döneminde onarıldığına dair bilgiler daha nettir¹¹.

Bizans döneminde Anadolu şehirlerinin isimleri görkemli olsa da kalelerinin küçük boyutlu olduğunu görüyoruz. Sivas Kalesi de küçük boyutludur¹².

Türkler Anadolu'ya akınlarında ilk olarak kalelere hâkim olmaya çalışmışlardır. Çünkü kalelere hâkim olmak Rum diyarına hâkim olmaktır¹³.

¹ Ahmet Gökbek, *İnanç Tarihi Açısından Sivas*, Kitabevi, İstanbul, 2004, s.22.

² Nazmi Sevgen, *Anadolu Kaleleri*, C. I, Doğu Ltd. Şirketi Matbaası, Ankara 1959, s.307.

³ Adnan Mahiroğulları, *Seyyahların Gözüyle Sivas*, Acar Matbaacılık A.Ş. İstanbul 2001, s.82.

⁴ Ömer Demirel, “Sivas”, *DİA*, C. 37, s. 278.

⁵ Sevgen, s.307.

⁶ Mahiroğulları, s.64.

⁷ İsmail Hakkı- Rıdvan Nafiz, *Sivas Şehri*, Haz. Recep Toparlı, Seyran yay. Sivas 2005, s.63; Sevgen, s.307.

⁸ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C. I-II, Üçdal Neşriyat, İstanbul, s. 536.

⁹ Demirel, *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri, Makaleler*, Sivas 1000 Temel Eser, Sivas 2006, s.38.

¹⁰ Sevgen, s.307; Oğuz Ceylan, *Sur ve Kaleleri ile Tarihte Sivas*, Cumhuriyet Üniversitesi Yay., Sivas 1996 s. 22.

¹¹ Sevgen, s.308.

¹² Baykara, *Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004, s.83.

Danişmendname'ye göre Sivas Kalesi Battal Gazi tarafından tamir edilmiştir. Fakat Tokat ve Gümenek Beyi Sevsidos-ı Rumi, Rum askerleri ile birlikte Sivas'a girerek Sivas Kalesi'ni yıkmış ve şehri yağmalamışlar hatta Abdülvehabi Gazi'yi öldürmüşlerdir. Daha sonra yine bu destana göre Sivas Kalesini Melik Danişmend Gazi tamir etmiştir¹⁴.

Danişmendliler tarafından Sivas'ın bayındır hale getirilmesiyle Sivas Kalesi onarılmıştır. 1221'de Alaeddin Keykubad Moğol tehdidi nedeniyle Sivas kalesini yontma taştan onardı¹⁵. İbni Bibi Alaeddin Keykubat'ın Sivas ve Konya kalelerini tadilatı kararını şöyle ifade eder. “Artık çabamızın ve gayretimizin çoğunu, iki renkli zamanın kötü olaylar kazmasının etki edemeyeceği, devirlerin kin balyozundan uzak kalacağı sağlam bir suru Bu şehrin (Konya) ve Sivas mahsuresinin etrafına çekmek için harcayalım.”¹⁶ Selçuklular döneminde Sivas surunun kuzey, doğu ve güney tarafları içi su dolu hendeklerle çevrili idi. Sivas suru daireyi andıran, çokgen, planlı bir şemaya benzemektedir¹⁷. Kadı Burhaneddin de Timur tehdidi nedeniyle Sivas Kalesi'ni tekrar onarmıştır¹⁸. Surlar çevresine hendek kazdırarak içerisine su doldurtan yine Kadı Burhaneddin'dir¹⁹. Timur'un Sivas kuşatmasında Sivas'ın surlarının sağlamlaştırıldığı ve içi su dolu hendekle çevrili olduğu *Tarih-i Kebir*'de de belirtilmektedir²⁰. Kısaca belirtebiliriz ki; Sivas Kalesi ve surları Selçuklular ve beylikler döneminde üç kez tamir edilmiştir. Birincisi Danişmendliler, ikincisi ve en önemlisi I. Alaeddin Keykubat ve üçüncüsü ise Kadı Burhaneddin dönemindedir.

Gök Medrese Vakfiyesine göre, Selçuklular döneminde Sivas şehri beş kapıdan ibarettir. Bunlar Sultan, Kale, Kayseriyye, Çarşı ve Tokat'tır²¹. “*Tarih-i*

¹³ Tuncer Baykara, *I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1164-1211) Gazi- Şehit*, TTK, Ankara 1997, s. 62.

¹⁴ Necati Demir, *Danişmend-name*, Akçağ Yay. Ankara, 2004, s.28-29.

¹⁵ İsmail Hakkı- Rıdvan Nafiz, s.63; Sevgen, s.308; Mehmet Neşri, *Kitab-ı Cihan- nüma Neşri Tarihi*, C. 1, (Yayınlayanlar: Faik Reşit Unat ve Mehmet. A. Köymen) TTK , Ankara 1987, s. 37.

¹⁶ İbn-i Bibi, *El- Evamiru'l Alaiyye fi'l Umuri'l Alaiyye*, *Selçukname I*, Ceviren Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı, 1000 Temel Eser, Ankara 1996, s. 272.

¹⁷ Mehmet Uysal, “Selçuklu Dönemi Sivas'ta Ticaret Merkezi Mekan Organizasyonu” *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2008, S. 37, s. 96.

¹⁸ İsmail Hakkı- Rıdvan Nafiz, s.63; Sevgen, s.308.

¹⁹ İ. Hakkı Uzunçarşılı, “Sivas ve Kayseri Hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmed” *Belleten*, C. XXXII, S. 126, Nisan 1969, s. 213.

²⁰ Caferi b. Muhammed el- Hüseyini, *Tarih-i Kebir (Tevarih-i Enbiya ve Müluk)*, (Çev. İsmail Aka), TTK, Ankara 2011, s.12.

²¹ Sadi Bayram- A. Hamdi Karabacak, “Sahib Ata Fahrüd-din Ali'nin Konya, İmaret ve Sivas

Kebir”e göre Timur Sivas’ı kuşatmaya geldiğinde Sivas 7 kapıdan ibarettir²². Mahalleler ise Medrese-i Mübareke, Bahaeddin Defterdar, Bahaeddin Ezferdar, Sübaşı, Hoca Zeki, Celal Hüsrev, Karaca, Keylük, Hamnatyan, Hurhurof, Köfortifos ve Billur’dur.²³

Evliya Çelebi Sivas’ı fiziki olarak şöyle anlatmaktadır. “ *Sivas şehrinin canib-i şimali ensesindeki dağlara, Sibnişan Dağı, Tuzasar Dağı derler. Ol cebel-i balaların dameninde vaki’ olmuş, bir şehir-i azimdir. Cümle evlerinin yüzleri, cani-i kibleye, Sivas sahrasının Eğri Köprü tarafına nazırdır...*”²⁴

Sivas kalesi 1418 yılında Mehmet Çelebi tarafından Ak Bey eli ile onarılmıştır²⁵. Mehmet Çelebi bu dönemde Sivas’ı imar ederek iki de kale yaptırmıştır²⁶.

Selçuklu Dönemi’ne ait belirtmemiz gereken bir diğer önemli eser de saraylardır. Sivas, bazı Selçuklu sultanlarının oturduğu, bazılarının tahta çıktığı bir şehirdir. Ayrıca Moğol umumi valilerinin, Eratnaoğullarının, Kadı Burhaneddin Beyliğinin merkezi olmuştur. Bu nedenle şehirde birçok saray yapılmıştır, fakat bu saraylardan günümüze kadar ulaşan bulunmamaktadır²⁷.

Sivas şehrinin kurulması ve adı konusunda birçok kaynakta farklı ifadeler ve rivayetlere rastlamaktayız. En fazla karşımıza çıkan isim Sebastia’dır. Biz çalışmamızda genel ve sık rastlanan ifadelerle yer vereceğiz.

Evliya Çelebi ise kuruluşu ile ilgili şu bilgiyi vermektedir. “(*Sivas’ın*) *ilk kurucusu Hazret-i Zekeriyya asrında Kayseri’yi inşa eden Ercesoğullarından Harkil Katser’in bir kardeşi Cimecime Maraş’ı, diğer kardeşi Ermen Kayser de Sivas’ı inşa*

Gökmedrese Vakfiyeleri”, VD, S.13, s. 35.

²² Caferi s.13.

²³ Sadi S. Kucur, “Selçuklu Şehir Tarihi açısından Sivas Gök Medrese (Sahibiye Medresesi) Vakfiyesi”, *Anadolu Selçuklu Şehirleri ve Uygarlığı Sempozyumu 7-8 Ekim 2008*, Konya 2009,, s.345.

²⁴ N. Yücel Mutlu, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde Sivas ve İlçeleri*, Buruciye Yayınları, Mart 2010, s. 19.

²⁵ Besim Darkot, “Sivas”, *İ.A.*, C. X, s. 373.

²⁶ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C. III-IV, Üçdal Neşriyat, İstanbul, s. 156.

²⁷ Osman Turan, “ *Sivas Şehri*” *Selçuklular ve İslamiyet*, İstanbul 1980, s.205.

etmiştir. Ermeni tarifesi bu kişiye ‘Siv-asvas’ derler... Ermeni tarihinde Sivas’ı inşa etmiş olan bu Siv-asvas’a Geyümers Şah derler...”²⁸

Şehir tarihçiliği araştırmalarının ilk örnekleri Edirneli Badi Efendi’nin “*Edirne Tarihi*”, Amasyalı Mustafa Vazih Efendi’nin “*Amasya Tarihi*”, yine Amasyalı Hüseyin Hüsameddin Efendi’nin “*Amasya Tarihi*” ve Halil Edhem’in “*Kayseri Şehri*” eserleri önemli bir yere sahiptir.

Türklerin Anadolu’ya girişlerinden önce Anadolu’nun en önemli şehirlerinden biri olan Sivas Danişmendliler ve Selçuklular döneminde de o ihtişamlı yapısını geliştirerek dünyanın en önemli şehirlerinden biri haline gelmiştir. Tarih içerisinde bu kadar önemli bir yere sahip olan Sivas hakkında çok önemli çalışmalar yapılmıştır. Örneğin İsmail Hakkı ve Rıdvan Nafiz’in “*Sivas Şehri*” ve son dönemde Mustafa Demir ‘in “*Türkiye Selçuklular ve Beylikler Devrinde Sivas Şehri*” adlı eseri önemli çalışmalardır.

Sivas, Bizans dönemi ve Türklerin hâkim olduğu dönemde siyasi, sosyal ve ekonomik yapısı itibarıyla incelenmeye değer bir şehirdir. Selçuklular döneminden itibaren tarihi eserler, stratejik konum, ticaret yolları üzerindeki mevki itibarıyla Selçukluların başkenti Konya’dan daha az bir öneme sahip değildir. Hatta uluslar arası ticaret hacmi, ticaret yolları üzerindeki konumu gibi alanlarda Konya’dan daha fazla değer gördüğü dönemler olmuştur.

Sivas, Selçuklular Döneminde altın çağını yaşamıştır. Anadolu Selçuklu Devleti’nin fetih politikası, ekonomiyi geliştirme çalışmaları sonucu hem Sivas hem de Anadolu dünyanın önemli ticaret noktalarından biri haline gelmiştir. Kara ve deniz ticaret yollarının çevre ülkelerle bağlantısında Sivas kavşak noktası olmuştur. Sivas, Müslüman tüccarlarla Venedikli ve Cenevizli tüccarların toplanma ve ticari mallarını pazarlama merkezi olmuştur.

Selçuklular döneminde önemli medeniyet merkezi haline gelen Sivas yalnız Türk kaynaklarında değil Arap, Fars, Bizans, Latin ve Ermeni kaynaklarında da ticari ve kültürel açıdan övgüyle bahsedilen bir şehir olmuştur.

²⁸ Mutlu, s. 74.

Ticaret yolları üzerinde bulunan Sivas'ta hızlı bir şekilde nüfus artmış, refah seviyesi yükselmiştir. Anadolu'nun en önemli pazar yeri haline gelen Sivas değişik milletlerden tüccar kolonilerinin yerleştiği merkez olmuştur. Cenevizliler, Yahudiler ve Bulgar Türklerinin varlığı ile şehir kozmopolit bir hal almıştır.

Sivas yer altı kaynakları, pazarları, hanları ve çarşıları ile şehir içi ticaretle de çok gelişmiştir. Sivas ziraat alanında da ileri bir seviyededir. Önemli buğday üretim merkezlerinden biridir.

Sivas camileri, mescitleri, medreseleri, tekkeleri, zaviyeleri, darüşşifaları ve vakıfları ile Anadolu'nun en gelişmiş şehirlerinden biri idi.

Sosyal ve ekonomik yönden ileri seviyede olan bu şehir Anadolu'yu yönetimi altına almak isteyen her güç tarafından ele geçirilmekle istenmiştir. Bu nedenle Sivas, tarihin her döneminde istila, yağma ve hatta katliamlara tanıklık etmiştir.

Sivas; Danişmendliler, Anadolu Selçukluları, Moğollar, Eratna Beyliği ve Kadı Burhaneddin Beyliği dönemlerinde değer kazanmış, dönem dönem başkentlik görevini de üstlenmiştir.

1 BÖLÜM: SİYASİ TARİH

1.1 SELÇUKLU FETHİNDEN ÖNCE

İç Anadolu'nun kuzeydoğu kısmını oluşturan Yukarı Kızılırmak havzasında yer alan Sivas kenti, Anadolu'daki pek çok benzeri gibi bir imparatorluk şehri olarak ortaya çıksa da aslında bu şehrin tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Coğrafi ve stratejik özellikleri şehri çok eski çağlardan itibaren siyasi güçler için vazgeçilmez hale getirmiştir²⁹.

Yapılan araştırmalar sonucunda Sivas'ta ilk yerleşmeler neolitik döneme aittir. Kalkolitik dönem ve Tunç çağında da yerleşmeler devam etmiştir³⁰.

Sivas'ın bilinen tarihi Hititlerle başlar. Bugün Sivas ilinin bulunduğu topraklar Anadolu'da bilinen ilk siyasi birliği sağlayan Hitit İmparatorluğu'nun sınırları içindedir³¹. Hititler döneminde Sivas ve çevresi önemli bir yerleşim yeri olmuştur. Bunun devamında Sivas, Hitit kent devletleri sınırlarında yer almıştır³². Tahsin Özgüç'ün “ Toprak Tepe” (Sivas Kalesi)'de yaptığı çalışmalarda da buna rastlıyoruz³³. Hititler iç savaş ve iktidar kavgaları ile yıkılınca bu bölge Babil, Asur, Sami kavimleri ve kısa bir müddet Sakaların eline geçti. MÖ 695'te Anadolu, Kimmer ve İskit akınlarına mağruz kalmıştır. Hititlerden sonra Frigyalılar ve Lidyalılar Sivas'a hâkim oldular. Lidya komutanlarından Giges'in Ege, Mezopotamya ve İran arasındaki ticaret için yaptırdığı “Kral Yolu” Sivas'tan geçiyordu. Medler ve daha sonra Persler bu bölgeyi ele geçirdiler³⁴. Sivas, Persler döneminde “güzel atlar” ülkesi anlamına gelen “Kapadokya Satraplığı” içinde yer almıştır³⁵.

²⁹ İlhan Erdem, “Türkiye Selçuklu – İlhanlı İlişkilerinde Sivas”, *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri*, Sivas 2006, s.68.

³⁰ Tuba Ökse, “ Sivas'ta Arkeolojik Araştırmaların Tarihçesi”, *Revak*, 1993, s.22.

³¹ Yusuf Karaca, “ Sivas”, *Tarih Ansiklopedisi*, Berikan 2002, C.8, s. 200; *Yurt Ansiklopedisi*, “Sivas”, C. 9, s. 6851

³² Ökse, s.22.

³³ Ceylan, s.11.

³⁴ Karaca, s. 200; *Yurt Ans.s.* 6851.

³⁵ Ökse,s.27.

Makedonya Kralı İskender, Pers İmparatorluğu'nu yenerek ortadan kaldırınca İran ve Anadolu, Makedonya Krallığı topraklarına katıldı. İskender'in ölümünden sonra bu bölge, merkezi Kayseri'de bulunan Kapadokya Krallığı'nın eline geçti. Kuzeyde İran asıllı Yunanlaşmış Pontus Krallığı ile yine İran asıllı Hristiyanlaşmış Ermeni derebeylikleri bu bölgeyi ele geçirmek için zaman zaman saldırılarda bulundular. MÖ I. yüzyılda Roma İmparatorluğu, Kapadokya, Pontus Krallığı ve diğer küçük derebeylikleri alarak Anadolu'yu Roma topraklarına kattı. Romalı kumandanlardan Pompe, Kapadokya'ya yerleşmiş³⁶ ve Roma hakimiyetinde Sivas'ın adı Diopolis (Tanrı Şehri) olarak değiştirilmiştir. Sivas bu dönemde imar edilmiştir³⁷. 395 yılında Theodosios, Roma İmparatorluğunu ikiye bölmüştür³⁸. Anadolu ve onun içinde yer alan Kapadokya, Doğu Roma yani Bizans'ın payına düşmüştür.

Bizans döneminde Sivas'ın kent olarak yapısı ve büyüklüğü hakkında derinlemesine bir bilgi edimenin zor olduğunu görüyoruz.

Sivas Bizans döneminde Koloneia (Şebinkarahisar), NeoKaiseria (Niksar), Amaseia (Amasya), Dokeia (Tokat), Kaiseria (Kayseri), Melitene (Malatya) için son derece stratejik bir noktayı temsil ediyordu. Ayrıca tabii yapısı doğu ile batıyı birleştiren bir arazi konumundaydı. Bayburt, Erzincan, Erzurum için Sivas önemli bir savunma noktasıydı. Nitekim önemli savaşlar, genellikle bu alan içerisinde cereyan etmiştir³⁹.

Bizans Anadolu'yu themalar halinde yönetmiştir. Bu themaların sayısı farklı tarihçiler tarafından çeşitli şekillerde ifade edilmiştir. Sivas da “Sebasteia” teması olarak listelerde yer alır⁴⁰.

Sivas, Bizans'ın doğudaki önemli thema merkezlerindendi. Perslere karşı yapılan seferlerde her zaman önemini korumuştur⁴¹. Anadolu VII. yüzyılda

³⁶ İsmail Hakkı- Rıdvan Nafiz, *Sivas Şehri*, Haz. Recep Toparlı, Seyran yay. Sivas 2005, s.14; Karaca, s. 200.

³⁷ Rabia Demirören, *Sivas Tarihi*, Yurt Yayınları, Sivas 1959, s. 3.

³⁸ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, Çev. Fikret Işıltan, TTK, Ankara 2011, s. 50.

³⁹ Enver Konukçu, “Moğol Noyanları, Kayılar ve Sivas”, *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri*, Sivas 2006, s.52.

⁴⁰ Ostrogorsky, s. 90.

⁴¹ Konukçu, s.52.

Sasanilerin istilasına uğramış Sivas da kısa bir süre imparator Herakleios döneminde Sasani yönetimine girmiştir⁴². VII. yüzyılda Muaviye zamanında Kapadokya bölgesine gelen Araplar Kayseri'yi yağmalamıştır⁴³. Bu olayla ilgili olarak Sivas'a dair bir bilgi bulunmamaktadır.

Bizans – Emevi mücadelelerinde 711-712 yılında Halife Abdülmelik b. Mervan döneminde Sivas, Mesleme tarafından Amasya ile beraber Emevilerin eline geçirilmiştir⁴⁴. Bizans - Emevi mücadelesi Kapadokya bölgesinde uzun yıllar sürmüştür. 734 yılında Sivas, Abdulvahab Gazi'ye verilmiş, bir yıl sonra Bizans, şehri geri almıştır⁴⁵. Abdulvahab Gazi'nin Sivas'ta şehit oluşu bu döneme denk gelir. Ayrıca Sivas bir dönem Abbasi Bizans mücadelesi sırasında Abbasiler'in yönetimine girmiştir⁴⁶.

1021 yılında Bizans kralı II. Basileios ile Vaspuran Ermenileri Kralı Senekerim arasındaki anlaşma neticesinde Sivas ve Van şehri nüfus değişimine uğramıştır⁴⁷. Vaspuran Ermeni Kralı Senekerim, oğulları ve 400 bin kişi eşyalarını da yanlarına alarak Sivas'a gelmişler ve yerleşmişlerdir. Senekerim, “*Şurp Nisan Manastırı*”nı bu dönemde inşa etmiştir. Bu olay meşhur Rum müverrihi “*Cedrenus*” tarafından da zikrolunur⁴⁸. Buradaki 400 bin rakamı yanlış veya abartılıdır. Dönemin şartları ve nüfus yapısına uygun değildir. Ayrıca Ebu'l Farac bu olayın tarihini 993 ve göç eden Ermenilerin sayısını 14.000 olarak vermiştir⁴⁹.

Seyyah Eugene Bore, **Correspondances et Memoires d'un Voyageur en Orient** adlı eserinde Sivas'ın Ermeni hâkimiyetine geçişini şu şekilde anlatmaktadır. “*Strabon'a göre Pompee, Büyük Mithradate'ın hazinelerini sakladığı şehrin Cabira olan ismini, daha sonra 'Sebaste' olarak değiştirdi. Justinyen devrinde, şehir Küçük Ermenistan'ın başkenti oldu. Fakat Sivas, Kral Senekerim'in saltanat sürdüğü*

⁴²Ostrogorsky, s. 95-96.

⁴³*Süryani Patrik Mihail'in Vakainamesi, Birinci Kısım 622-1042*, Basılmamıştır, Çev. Hrant D. Andreasyan, s. 32.

⁴⁴Ali Aksu, *Emevi Devleti'nin Yıkılışı*, Kitabevi, İstanbul 2007, s.52.

⁴⁵Demirel, “Sivas” s.278.

⁴⁶Gregory Abu'l Farac, *Abu'l Farac Tarihi*, C.I, Çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK, Ankara 1999, s. 263-264.

⁴⁷*Başkomutan Simbat Vakainamesi (951-1334)*, Çev. Hrant Andreasyan, Basılmamıştır. s. 18.

⁴⁸Çamiçyan, *Ermeniler Tarihi, Selçukiler (1021-1224)*, Çev. Hrant D. Andreasyan, Basılmamıştır. s.3.

⁴⁹Abu'l Farac,I, s. 274.

Vasपुरagan şehrinin Selçuklular tarafından tehdit edilinceye kadar Bizanslılara bağlıydı. Güçlü düşmanları Selçuklulara kafa tutamayan Ermeni kralı, Vasपुरagan şehrini yukarı Fırat havzasındaki Sivas topraklarını kendilerine vermeleri karşılığında Bizans imparatoru Basil'e bırakır. Sivas'ın kısa süreli Ermeni hakimiyetine geçişinin nedeni budur. Kısa süreli diyoruz; zira Nikefor Botaniate'ın saltanatı sırasında Rumlar, Ermeni Kralı Senekerim'in iki bahtsız oğlu Adom ve Abusehl'i katlederek Sivas'a yeniden sahip olurlar.

Sivas'ın tekrar Bizanslıların eline geçişi 1080 yılındadır. Bununla birlikte Bizanslılar da Sivas'ı uzun süre elde tutamazlar. Selçuklular silah zoruyla bu toprakları ele geçirir”⁵⁰.

Senekerim'in oğlu Arzruni Kralı Davit Sivas'ta on yıl hâkimiyet sürmüştür. Onun ölümünden sonra Sivas Bizans İmparatoru tarafından yağma tehlikesi geçirmiştir. Atom ve Abusalh'ın imparatora teslim olmasıyla imparator onları affetmiş ve Sivas bu yağmadan kurtulmuştur⁵¹.

Türkler'in Anadolu'ya gelişleri milattan önceye dayanmaktadır. Türkler, Anadolu'nun doğusunda etkili olmuşlardır. Bu olay Oğuz Kağan Destanında da yer almıştır. Fakat bu bilgiler çok net değildir⁵².

Selçuklu akınlarını başlatanlar Oğuzlardır. Türkler 1048 Pasinler Savaşı'ndan sonra Anadolu akınlarını hızlandırmışlardır⁵³. Bu dönemde Bizans'ın Doğu Anadolu'daki Ermenilere ve Süryanilere karşı baskıcı tavrı nedeniyle, Ermeni prenslikleri Türk akınlarına karşı Anadolu'yu müdafaa etmemişlerdir⁵⁴.

Selçuklular tarafından Sivas'a yapılan ilk akın Emir Samuk komutasında gerçekleşmiştir. 1059 yılında Türkmenler, Emir Samuk (Saltuk) komutasında Sivas'a girerek⁵⁵, şehri tahrip etmişlerdir. Senekerim'in oğulları Adom ve Abusahl birçok prensle beraber Khavadamek'e (Sivas'ın güneydoğusunda bir kale) kaçtılar.

⁵⁰Mahiroğulları, s.73.

⁵¹Çamiçyan, s. 12-13.

⁵²Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdari Taksimatı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları 86/VII, Ankara 1988, s.45.

⁵³Konukçu, s.52.

⁵⁴Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2005, s.49.

⁵⁵age, s.49; Claude Cahen , *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, E Yay., İstanbul 1994 , s. 85; M. Said Polat, *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası*, Kitabevi, İstanbul 2004, s.62

Şehir kuşatıldı ve yağmalandı. Şehrin surları yoktu, şehir halkının büyük bir kısmı kılıçtan geçirildi, şehir harabeye çevrildi. Selçuklu askerleri sekiz gün Sivas'ta kaldıktan sonra şehri terk etti⁵⁶. Emir Samuk'un Sivas, Erzurum, Erzincan ve Kemah üzerine yapmış olduğu akınlar Ermeni, Bizans ve Arap kaynaklarında değişik adlarda ifade edilmiştir⁵⁷. Sivas'a Türk akınları dönem dönem devam etti⁵⁸.

Türklerin çekilmesinden sonra Ermeniler şehre yeniden hâkim olmuşlardır. Fakat bölgede Ermeniler ile Bizans arasında bir gerginlik baş göstermiştir. 1067'de durumdan faydalanan Türkler tekrar bölgede görünmeye başlamıştır⁵⁹.

1071'de İstanbul'dan Malazgirt seferi için yola çıkan Romanos Diogenes kalabalık ordusu ile bu şehirde konakladı. İmparator Romanos Diogenes harp meclisini toplamış ve ilk olarak gelen haberleri burada değerlendirmiştir. İmparatoru, Ermeniler ile Rumlar arasındaki sorunlar meşgul etmiştir. Rumlar Ermenileri imparatora şikâyet ederek Türklerin şehre geldiğinde Ermenilerin Türklerden daha çok kendilerine saldırdığını söylediler. Romanos Diogenes seferde olduğu için geride bir sorun bırakmak istemiyordu. Bu nedenle de dönüşte, Ermeni meselesini kökünden halledeceğini açıkladı. Ancak küçük çapta bir Ermeni kıyımı da yaşandı. Rumlar, imparator yanlarındayken, Ermenilere gözdağı vermek için birçoğunu öldürdüler ve haneleri, kiliseleri de yağmaladılar⁶⁰. Urfalı Mateos, Romanos Diogenes'in emri ile Sivas ahalisinin yaşadıklarını duyan manastır rahiplerinin ona karşı lanet okuduklarını ve mahvolmasını temenni ettiklerini yazar⁶¹. Bizans'ın Malazgirt'te yenilmesiyle Anadolu'nun yolu Türklere açılmıştır ve Türklerin karşısında durabilecek bir güç kalmamıştır⁶². Malazgirt Zaferi yalnız Türkler için değil, Ermeniler için de önemli sonuçlar içermektedir. Hem Türk hem de Ermeni Tarihi için bir başlangıcı oluşturur.

Malazgirt yenilgisi ardından (26 Ağustos 1071) Bizans orduları dağılmış Anadolu'da kontrolü kaybetmişlerdir. Sivas ve yöresi de yavaş yavaş Türklerin

⁵⁶Urfalı Mateos, *Vekayi-namesi*(952-1136) ve *Papaz Grigor'un Zeyli* (1136-1162), Çev. Hrant D. Andreasyan, TTK, Ankara 2000, s. 110-111.; Çamiçyan, age, s. 64.

⁵⁷ Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Ötüken Yay., İstanbul 2004, s.21.

⁵⁸ Turan, " *Sivas Şehri*",s. 199.

⁵⁹ Erdem, "Türkiye Selçuklu", s.52 – 68.

⁶⁰Turan, *Türkiye*, age. s.54.

⁶¹ Mateos, s. 141.

⁶² Ostrogorsky, s.320.

kontrolüne girmiştir. 1073-1074 yıllarında Türk emirler Tutak ve Artuk Beyler yörede fetihler yapmışlar, ardından Sivas üzerinden giderek batıda Sakarya nehrine kadar gelmişlerdir. Orta Anadolu büyük ölçüde ele geçirilmiştir. Ancak Sivas'ın 1080'e kadar direndiği anlaşılmaktadır. Bu tarihte Adom ve Abusalh'ın öldürülmesinin ardından kent yöreye hâkim olan Danişmentlilerin eline geçmiştir⁶³.

1.2 SELÇUKLU FETHİNDEN SONRA

1.2.1 Danişmendliler Dönemi

Danişmendlilerin menşei ve Sivas'a gelişleri ile ilgili farklı bilgiler vardır⁶⁴. Malazgirt Savaşı'na katılan Danişmend Gazi savaş sonrası kendisine ikta olarak verilen Sivas'ı fethetmiştir⁶⁵. Malazgirt Savaşı öncesi Bizans İmparatoru Romanos Diogenes tarafından şehir tahrip edildiğinden, Türkler önemli bir direnişle karşılaşmamıştır. Böylece 1071 yılında Danişmend lakaplı Gümüş-tekin Ahmet Gazi Sivas'a gelerek Danişmendli Devleti'nin temelini atmıştır. Danişmendnâme'de Danişmend Ahmet Gazi tarafından Sivas'ın fethi farklı şekillerde anlatılmaktadır⁶⁶. Reşidüddin'e göre Sultan Alparslan ümeraya “*Memalik-i Rum*” yani Anadolu üzerine yürümesi emrini verirken fethedilen yerlerin kendilerinin, evlatlarının ve torunlarının malı olacağını söylemiştir. Ayrıca fethedilen topraklara kimsenin karışamayacağını buyurmuştur⁶⁷. Süryani Patrik Mihail “*Tanousman*” adıyla bahsettiği Danişmend Gazi'nin Sivas'a hâkim olduğu tarihi 1085 olarak vermektedir⁶⁸. Danişmend Gazi'nin Sivas ve çevresindeki hâkimiyeti Süleyman Şah'ın bilgisi dâhilinde onun izni ile olmuştur. Danişmend Gazi'nin kendi beyliğini ilanı Süleyman Şah'ın

⁶³ Erdem, “Türkiye Selçuklu”, s.68.

⁶⁴ Claude Cahen, Türklerin Anadolu'ya İlk Gelişi, (Çev. Yaşar Yücel – Bahaeddin Yediyıldız), *Belleten*, C. LI, S. 201, Aralık 1987, s. 1423

⁶⁵ M. Baha Tanman, “Danişmentliler”, *DİA*, C. 8, s.469.

⁶⁶ Turan, *Türkiye*., s.142 ; Sefer Solmaz, “Dânişmendliler”, *TD*., C.6, s. 430-451.

⁶⁷ Reşidüddin Fazlullah, *Cami'i't- Tevarih Selçuklu Devleti*, Çev. Erkan Göksu, H. Hüseyin Güneş, Selenge Yay. İstanbul 2010, s. 120.

⁶⁸ Süryani Mihail, s. 32.

ölümünden sonradır⁶⁹. Sivas'ın Danişmendlilerin eline geçtiği tarih kaynaklarda farklı verilmiştir. Bu yüzden tam bir tarih vermek mümkün değildir.

Sivas'ı ele geçiren Danişment Gazi şehri ve kaleyi tamir ettirmiştir⁷⁰. Daha sonra Danişmend Gazi sınırlarını genişleterek Amasya, Tokat, Niksar, Kayseri, Zamantı, Elbistan, Develi ve Çorum'u ele geçirmiştir⁷¹.

Danişment Gazi'nin 1105 tarihinde ölümünden sonra yerine on iki oğlu arasından Emir Gazi geçmiştir⁷². Emir Gazi'nin ölümünden sonra yerine Emir Muhammed geçmiştir. Bu dönemde Danişmendiler Anadolu'nun en büyük siyasi gücü olmuş, Sivas da Anadolu'nun önde gelen siyasi ve kültürel merkezi haline gelmiştir⁷³. Danişmendlilerle birlikte Sivas siyasi, sosyal ve ekonomik gücünü artırmıştır.

Melik Muhammed 6 Aralık 1143'te Kayseri'de vefat etmiştir⁷⁴. Zünnûn, Yunus ve İbrahim olmak üzere üç tane oğlu vardır⁷⁵. Melik Muhammed, oğlu Zünnûn'u yerine veliaht olarak atamış fakat Sivas Melik'i olan kardeşi Yağıbasan ve diğer kardeşi Malatya hakimi Aynüddevele buna karşı çıkmışlardır⁷⁶. Bu durum ise Danişmendlilerin bir fetret devri yaşamasına ve devletin bölünmesine yol açmıştır⁷⁷. Melik Muhammed'in hanımı, Sivas meliki Yağıbasan'ı Kayseri'ye çağırarak onunla evlenmiş. Zünnun ise kaçmıştır. Bir süre sonra Yağıbasan Sivas'ta oturmayı tercih edince Zünnun, Kayseri'yi ele geçirmiştir⁷⁸. Böylece Yağıbasan döneminde Sivas Danişmendlilerin tekrar merkezi haline gelmiştir.

1143 yılında Anadolu Selçuklu hükümdarı Sultan Mesut, Yağıbasan'ı mağlup ederek hem Sivas'ı ele geçirmiş hem de Anadolu'da Selçuklu hâkimiyetini tekrar sağlamıştır⁷⁹. Sultan Mesut Sivas'ı oğlu Şahinşah'a bırakmıştır⁸⁰. 1156 yılında Sultan

⁶⁹ Polat, s. 129

⁷⁰ Turan, *Türkiye*, s.153.

⁷¹ Kerimüddin Mahmud-i Aksarayi, *Müsameretü'l ahbar*, Çev. Mürsel ÖZTÜRK, TTK Ankara 2000, s. 13.

⁷² İlhan Erdem, "Doğu Anadolu Türk Devletleri", *TD*, C. 6, s.383–424.

⁷³ agm s. 383–424.

⁷⁴ Tanman, s.469.

⁷⁵ Solmaz, s. 430–451.

⁷⁶ Mustafa Demir, *Türkiye Selçuklular ve Beylikler Devrinde Sivas Şehri*, Sakarya Kitabevi, Sakarya 2005, s.30; Solmaz, s. 430–451; Tanman, s.469.

⁷⁷ Solmaz, s. 430–451.

⁷⁸ Erdem, *Doğu Anadolu*, s. 405; Solmaz, s. 430–451.

⁷⁹ Turan, *Türkiye*, s.215.; Solmaz, s. 430–451.

I. Mesud'un ölümüne denk gelen dönemde Anadolu üç kısma ayrılmıştır. Konya, Aksaray, Niğde II. Kılıçarslan; Ankara ve Çankırı Şahinşah; Sivas ve çevresi Nizameddin Yağıbasan yönetimindedir⁸¹.

Sultan Mesut'un ölümünden sonra II. Kılıçarslan'ın hükümdarlığını tanımayan Şahinşah'ın Sivas valiliği kısa sürmüş, Şahinşah Sivas'ı Yağıbasan'a geri vermiştir⁸². Osman Turan, Sultan Mesut'un Kayseri'yi bir damadı Danişmendli Zünnun'a, Sivas'ı da diğer damadı Yağıbasan'a verdiği dair bir haberin varlığından bahseder⁸³.

1158 'de Bizans'ın oyununa gelen Danişmendli Yağıbasan ile II. Kılıçarslan arasında çetin savaşlar olmuştur. II. Kılıçarslan kendisine karşı kurulan ittifakı Bizans imparatoru Manuel'i kendi yanına çekerek bozmuştur. 1163'te Yağıbasan üzerine yürüyerek onu mağlup etmiş ve Sivas'ı işgal etmiştir. Yağıbasan damadı ve sultanın kardeşi olan Çankırı'daki Şahinşah'ın yanına kaçmıştır. Yağıbasan burada 1164 yılında ölmüş ve Sivas'a defnedilmiştir⁸⁴.

Danişmendlilerin Sivas'taki siyasi üstünlüğü 1164'te Yağıbasan'ın ölümüyle sona ermiştir⁸⁵. Yağıbasan'ın ölümünden sonra Danişmendliler birbirine düşmüş, işleri kolaylaşan II. Kılıçarslan Kayseri ve Sivas'taki Zünnun'un idaresine son vermiştir⁸⁶. Zünnun, Suriye Meliki Atabey Nureddin Mahmud'dan yardım istemiştir. Bu isteği kabul eden Nureddin, beylerinden Abdul-Mesih'i askerleri ile birlikte Anadolu'ya göndermiş, II. Kılıçarslan'ı mağlup ederek Sivas ve Kayseri'yi teslim almışlardır. Abdul-Mesih, Nureddin hayatta kaldığı sürece Zünnun ile birlikte memleket işlerini birlikte yürütmüştür⁸⁷. 1174'te Atabey Nureddin Mahmud'un ölümünden sonra II. Kılıçarslan'ın Anadolu'yu tamamen fethetmesi için bir engel

⁸⁰ Erdem, Doğu Anadolu", s.406.

⁸¹ İbn-i Bibi,I, s.13; Niketas Khoneates, *Historia (Ioannes Manuel Komnenos Devirleri)*, Çev. Fikret Işıltan, TTK, Ankara 1995, s. 80.

⁸² Cahen, s. 138.

⁸³ Turan, *Türkiye*, s.218; Jony Freely, *At Üstünde Fırtına Anadolu Selçukluları*, Çev. Neşenur Domaniç, Doğan Kitap, İstanbul 2012, s. 57.

⁸⁴ Turan, *Türkiye*, s.228.

⁸⁵ Erdem, "Türkiye Selçuklu", s.69.

⁸⁶ Ahmed bin Mahmud, *Selçuk-name II*, Hazırlayan: Erdoğan Merçil, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1977, s.148.; Turan, *Türkiye*, s.229.

⁸⁷ Ahmed bin Mahmud, s.149.

kalmamıştır. 1175'te harekete geçerek Sivas'ı ele geçirmiştir⁸⁸. II. Kılıçarslan Sivas'ı aldıktan sonra Zünnun'un oğlu İsmail'i öldürtmüştür⁸⁹. Böylece Sivas'ta Danişmendli dönemi sona ermiştir.

1.2.2 Anadolu Selçukluları Dönemi

Sivas'ın, Malazgirt Zaferi'nden sonra 1078-1086 tarihleri arasında Kutalmış oğlu Süleyman tarafından hâmiyet altına alındığı, Süleyman Şah'ın ölümünden sonra Danişmendlilerin eline geçtiğine dair rivayetler mevcuttur. Süleyman Şah Sivas'ı tamamen hâkimiyetine alamamış bir süreliğine yönetimine almış olabilir⁹⁰.

1174 yılında II. Kılıçarslan Selçuklulara karşı kurulan ittifakı bozmuştur⁹¹. 1175 yılının yazında II. Kılıçarslan derhal harekete geçerek Sivas'ı ele geçirmiştir⁹². Değişik kaynaklarda Sivas'ın tamamen Anadolu Selçukluları'nın eline geçtiği tarih olarak 1174 ve 1175 yılları verilmiştir.. Birincil kaynakları temel aldığımızda 1175'in daha ağır bastığını söyleyebiliriz.

II. Kılıçarslan, 1176 Miryokefelon Savaşı'ndan sonra Danişmendli ilindeki hâkimiyetini sağlamlaştırmıştır⁹³. Kutbettin Melikşah 1189- 1190 yılları arasında saltanatı kendi emelleri için kullanmış ve Konya'yı ele geçirerek iktidarı ele geçirmiştir. Bu saltanatı bir yıl sürmüş babası ve kardeşi Keyhüsrev tahtı ondan geri almıştır⁹⁴.

II. Kılıçarslan'ın ölümünden sonra Selçuklu tahtına I. Gıyaseddin Küyhüsrev geçmiştir⁹⁵. II. Kılıçarslan ölümünden önce Selçuklu topraklarını oğulları arasında pay etmiş, Sivas ve çevresi Melik Kutbeddin Melikşah'a düşmüştür⁹⁶. 1196 yılında

⁸⁸ Turan, , *Türkiye*, s.230.; Solmaz, s. 430–451.

⁸⁹ Ahmed bin Mahmud, s. 150.

⁹⁰ Polat, s. 74.

⁹¹ Ali Sevim- Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset Teşkilat ve Kültür*, TTK, Ankara 1995, s. 444.

⁹² Süryani Mihail, s. 232.

⁹³ Ali Sevim- Erdoğan Merçil, s. 444.

⁹⁴ Turan, , *Türkiye*, s.253.

⁹⁵ age,, s.267.

⁹⁶ İbn-i Bibi,I, s.41; Mehmet Neşri, s. 31.

Rükneddin Süleymanşah kardeşi I. Gıyaseddin Keyhüsrev ile anlaşamamış, Konya'yı alarak hem Selçuklu Devleti'nin sultanı olmuş hem de Sivas ve Aksaray Bölgesini ele geçirmiştir⁹⁷. Rükneddin Süleymanşah döneminde Sivas, Selçuklu Devleti'nin Anadolu'daki en önemli şehirlerinden sayılmıştır⁹⁸. Bu durum da göstermektedir ki Selçukluların ilk fethinden itibaren Sivas, idari açıdan önemli bir vilayet merkezidir.

Rükneddin Süleymanşah Harput Seferi sonrası Sivas'a gelerek büyük hazırlıklar yapmıştır. 1202 Gürcistan seferi öncesi 800.000 kişilik bir ordu ile Sivas'tan hareket etmiştir⁹⁹. Bu kadar büyük bir orduyu barındırmak şehrin ekonomik gücünün ve güvenilirliğinin göstergesidir.

Rukneddin Süleymanşah'ın ölümünden sonra III. İzzeddin Kılıçaslan tahta çıkmış, fakat onun hükümdarlık dönemi bir yıldan kısa sürmüştür. (1204- 1204) 1205'te I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ikinci saltanat dönemi başlamıştır¹⁰⁰. I. Gıyaseddin Keyhüsrev 1211 yılında şehit olunca yerine devlet adamlarının isteğiyle I. İzzeddin Keykavus geçmiştir¹⁰¹.

1214'te İzzeddin Keykavus, Sinop Seferi'ne çıkmadan önce Sivas'ta hazırlık yapmıştır. Fetih sonrası da Sivas'a dönmüştür¹⁰². Sivas'ta halka hediyeler dağıtmış, Sivas ile birlikte ülkeyi de düzene sokmuştur¹⁰³. I. İzzeddin Keykavus döneminde Sivas ikinci bir başkent özelliği göstermiştir. 1215-1220 yılları arasında Sivas, Emir İmameddin Ayas ve Emir Sıraceddin Ömer tarafından yönetilen bir subaşı şehri özelliğini göstermektedir.¹⁰⁴

1217'de İzzeddin Keykavus'un Mengücek hanedanından Melik Behramşah'ın kızı ile yapmış olduğu muhteşem düğün Sivas'ta olmuştur¹⁰⁵. 1220

⁹⁷ Ahmed bin Mahmud, s.149.

⁹⁸ Albert Gabriel, *Monuments Turcs D'anatolie Amasya- Tokat- Sivas*, II. C., Paris, 1934, s. 134.

⁹⁹ Turan, *Türkiye*, s.280.

¹⁰⁰ Ali Sevim- Erdoğan Merçil, s. 451.

¹⁰¹ Turan, *Türkiye*, s.316.

¹⁰² age, s.325-328.

¹⁰³ İbn-i Bibi,I, s.168.

¹⁰⁴ Koray Özcan, "Selçuklu Çağında Sivas, Ortaçağda Bir Anadolu – Türk Kentinin İşlevsel Kimliği Üzerine Hipotetik Yaklaşımlar", *AAD*, 2007, S. 33, s.103.

¹⁰⁵ Turan, *Türkiye*, s.345.

yılında ölen İzzeddin Keykavus, Sivas'ta yaptırdığı Darüş-şifadaki türbeye defnedilmiştir¹⁰⁶.

İzzeddin Keykavus Sivas'ta öldükten sonra sivil ve askeri devlet erkânı toplanarak tahta kimin çıkacağını belirlemişlerdir. Alınan karar sonucu Selçuklu Alaeddin Keykubat Selçuklu tahtına çıkmıştır. O sırada Alaeddin Keykubat Malatya'da Minşar Kalesi'nde hapisteydi. Alaeddin Keykubat Sivas'a getirilmiş, İzzeddin Keykavus'un nâşı gösterilerek, tahta çıkarılmıştır¹⁰⁷. Sivas'ta tahta çıkan Alâeddîn Keykubâd, İzzeddin Keykavus'un ölümü nedeniyle yas alâmeti olarak beyaz atlas giymiş, komutanlar ise başlıklarını (külâh) ters çevirmişler, elbiselerinin üzerine beyaz örtüler çekmişlerdir. Üç gün, ağlama ve üzüntü âdetini yerine getiren yeni sultan, dördüncü günü yas elbisesini çıkarmıştır¹⁰⁸. Sivas'ta düzenlenen üç günlük merasimden sonra Alaeddin Keykubat, Behramşah'ı Sivas'ta subaşı olarak bırakarak Konya'ya geçmiştir¹⁰⁹.

Alaeddin Keykubat döneminde Anadolu askeri yönden iki kısma ayrılmıştır. Birincisi ülkenin başkenti olan Konya merkezli “ Yunan Vilayeti” adı verilen saha, ikincisi ise Sivas merkezli “ Danişmendiye Vilayeti” adı verilen geniş alandır¹¹⁰. Bu da gösteriyor ki Sivas Selçuklular döneminde İdari, ekonomik ve askeri yönden önemli bir şehirdir.

Alaeddin Keykubat döneminde Kayseri'de Keykubadiye sarayının yapılmasıyla bu şehir “*Darü’lmülk*” unvanını alarak Konya'dan sonra ikinci siyasi merkez haline gelmiştir. Sivas bu dönemde siyasi merkez özelliğinden çok uluslararası ticaret merkezi özelliği görünümündedir¹¹¹.

Alaeddin Keykubat 1223 yılında doğuda beliren Moğol tehlikesine karşı çeşitli siyasi, askeri ve ekonomik tedbirler almaya başlamıştır¹¹². 1223 yılında

¹⁰⁶ İbn-i Bibi, I, s.217.

¹⁰⁷ age, s.227.

¹⁰⁸ Salim Koca, “Türkiye Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykâvus'un Şahsiyeti ve Tarihî Rolü”, *TD.*, C.6, s.594.

¹⁰⁹ İbn-i Bibi, s.228.

¹¹⁰ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi 1 (1243-1453)*, Cem Yayınevi, İstanbul 1995, s.69.

¹¹¹ Özcan, “Selçuklu Çağında”, s.103.

¹¹² Turan, *Türkiye*, s.353.

memleketin ortasında bulunan Sivas ve Konya gibi büyük şehirlerin surlarını ve kalelerini inşa etmeye karar vermiştir. Bu çalışmaya büyük önem veren Alaeddin Keykubat Sivas ve Konya şehirlerinin surlarının inşasının takibini yapmıştır. Surların inşasının bitimiyle birlikte bizzat kendisi surları incelemiştir¹¹³. Bu durum göstermektedir ki; daha önce verilen bilgilere ilaveten Sivas stratejik açıdan da önemli bir konuma sahiptir.

Yassı-çimen Savaşı'ndan sonra Alaeddin Keykubat, güneye doğru inmiştir. Anadolu'da Müslümanların dağınık olması ve Yassı-çimen Savaşı'nın da etkisiyle Moğollar Sivas ve Malatya'ya kadar uzanan akınlar düzenlemişlerdir¹¹⁴. 1232 yılında Moğol akını sonucunda Sivas yakınında birçok insan ve hayvan Moğollar tarafından esir alınmıştır. Bu haber üzerine Alaeddin Keykubat, Kemaleddin Kamyar'ı Sivas'a gönderdi. Emir Kemaleddin Kamyar Sivas'a ulaştığında Moğol kuvvetleri de Sivas'tan uzaklaşmışlardı¹¹⁵.

1237 de Sivas valisi Fahreddin Ayaz'ın ölümü sonucu yerine Kır-Han tayin edilmiştir. Fakat Alaeddin Keykubat'ın ölümü üzerine bu tayin gerçekleşmemiştir. Alaeddin Keykubat'ın yerine geçen II. Gıyaseddin Keyhüsrev devlet adamlarının etkisinde kalarak Kır-han'ı zindana attırmıştır. Sivas subaşılığına Hüsameddin Karaca Candar'ı tayin etmiştir¹¹⁶.

1240 yılında Anadolu'da Baba İshak isyanı baş göstermiştir. İsyancılar üst üste başarılar kazandıktan sonra Sivas'a doğru yürümeye başlamışlardır. Sivas halkı isyancılara karşı koysa da isyancılar şehirdeki askerleri mağlup etmişlerdir. Sivas iğdiş-başısı Hürremşah ile şehrin ileri gelenlerini ve büyüklerini öldürüp bol ganimet elde etmişlerdir¹¹⁷. Selçuklular bu isyanı zorlukla bastırmıştır. Bu isyan şunu göstermiştir ki Selçuklu Devleti artık eski gücünde değildir¹¹⁸.

Moğol tehlikesi Anadolu'da kendini iyice hissettirmiştir. Moğolların batı ordusu kumandanı Curmagun Noyan Selçukluların kötü gidişini fark etmiş ve Baycu

¹¹³ İbn-i Bibi, s.273.

¹¹⁴ Cahen, s. 138.

¹¹⁵ İbn-i Bibi, s.421.

¹¹⁶ age, s.454.

¹¹⁷ İbn-i Bibi, *El- Evamiru'l Alaiyye fi'l Umuri'l Alaiyye, Selçukname II*, Ceviren Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı, 1000 Temel Eser, Ankara 1996, s.51; Cahen, age., s.143; Turan, *Türkiye* s.442.

¹¹⁸ Turan, "Sivas Şehri", s.102-104.

Noyan'ı Anadolu'ya sefere göndermiştir.¹¹⁹ Baycu Noyan, 1242 yılının sonlarında Erzurum'u zapt etmiş Erzurum halkını kılıçtan geçirmiştir. Baycu Noyan baharda Anadolu'ya tekrar saldırmak üzere Mugan'a dönmüştür¹²⁰. Moğollar Erzurum'u alarak Anadolu'nun anahtarını ele geçirmişlerdir. Baharda Anadolu'yu işgal etmenin hazırlıklarına başlamışlardır. Bu saldırının yakın olduğunu anlayan II. Gıyaseddin Keyhüsrev, farklı yörelere dağılan ordularını toplamış ayrıca nereden yardım toplayacağını şaşırmıştır. Kendine bağlı devletlerden, dostlarından, hatta düşmanlarından bile yardım istemiştir. Orduların toplanma yeri olarak da Sivas'ı seçmiştir¹²¹.

Baycu Noyan'ın kalabalık bir ordu ile Anadolu'ya yürüdüğü haberi üzerine Sultan, Sivas'a gelmiştir. Tecrübeli devlet adamları ve ileri gelenler “ *Sivas her türlü araç ve gereçle dolu bir şehirdir. Yardım kuvvetlerini beklemek bahanesiyle burada kalıp şehri tahkim etmemiz gerekir. Bu şekilde şehirde savunmaya geçmek, Melikten gelecek 50 bin askerden daha etkili olur*” teklifinde bulunsa da tecrübesiz gençler bu fikre karşı çıkmışlardır. Bu gençler “ *Ordumuzun gücü altın ve gümüşümüzün çokluğu, Sivas'a sığınıp kalmamızı gerektirmez*” şeklinde sözlerle Sultan'ı etkileye çalışmışlardır. Diğer kuvvetlerin gecikmesinin de etkisiyle Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev boş laflara kanarak Köseadağ yoluna çıkmıştır. Baycu Noyan akıllı savaş taktiği ile Selçuklu uç askerlerini kılıçtan geçirmiştir. Bunu öğrenen sultan karargâhtan ayrılmış ve Konya yolunu tutmuştur. Moğollar Köseadağ'da boş çadırlarla karşılaşmış ve bolca ganimet elde etmişlerdir. Baycu, Sivas'a saldırı emrini vermiştir¹²². Köseadağ Savaşı'nda Moğollar umduklarından çok daha kolay bir zafer elde etmişlerdir. Kazanılması bu kadar kolay olan bu savaş, Anadolu'nun tarihinde çok büyük ve köklü değişikliklere yol açmıştır.

Sivas en parlak devrini Selçuklular zamanında yaşamıştır. Selçukluların yıkılmasıyla Anadolu'da görülen buhran Sivas'a da yansımıştır¹²³. Baycu Noyan Sivas'a doğru harekete geçmiştir. Sivas kadısı Kırşehirli Necmeddin, Moğollarla mücadele edilemeyeceğini düşünerek hediyelerle Baycu Noyan'ı karşılamaya

¹¹⁹ Ahmed bin Mahmud, s.149.

¹²⁰ Faruk Sümer, “ Köseadağ Savaşı” *DİA.*, C. 26, s. 272.

¹²¹ Cahen, s.144.

¹²² İbn-i Bibi, II, s.67-72.; Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, C. 3, 1983, s. 469.

¹²³ Turan, “Sivas Şehri”, s.213.

çıkıştır. Baycu Noyan kadıyı tanımış, yarlığı kabul etmiş ve öperek başına koymuştur. Kadı'nın aman isteği kabul edilmiş, Sivas'ın Erzincan kapısı hariç tüm kapıları kapatılmıştır. Baycu Noyan'ın askerleri Sivas'ı üç gün boyunca yağmalamıştır. Sivas, Kırşehirli Kadı Necmeddin sayesinde büyük bir katliamdan kurtulmuş, Sivas halkına dokunulmamıştır. Bu durum Sivas'ın sosyal ve ekonomik yönden gelişiminin devamını sağlamıştır. Baycu Noyan Sivas'tan ayrılarak Kayseri'ye yola çıkmıştır¹²⁴.

II. Gıyaseddin Keyhüsrev, Köseadağ yenilgisinden sonra hediyeler ve mücevherlerle Şemseddin İsfahani'yi Moğol Hanı Sain Han'a göndermiş, Şemseddin İsfahani " Nizamül- mülk ve salahü'l- alem" lakabıyla Sain Han tarafından Selçuklu ülkesine hakim tayin edilmiştir¹²⁵. Böylece Anadolu ve Sivas halkının ağır vergilerle ezilmeye başlayacağı, Anadolu'nun Türk hâkimiyetinden uzunca bir süre uzaklaşacağı bir dönem başlamıştır.

1246 yılında II. Gıyaseddin Keyhüsrev ölmüş, yerine II. İzzeddin Keykavus geçmiştir. II. İzzeddin Keykavus, vezir Şemseddin İsfahani ile ülkeyi birlikte yönetmeye başlamıştır. 1249'da IV. Rükneddin Kılıçarslan Moğolların da desteğini alarak Sivas'a gelmiş ve saltanatını ilan etmiştir.¹²⁶ IV. Rükneddin Kılıçarslan, Sivas'la birlikte Erzincan, Kayseri, Malatya, Zait kalesi ve Amid'e de sultan olarak atanmıştır.¹²⁷ 1249 yılında Şemseddin İsfahani, Sivas'ta öldürülerek kesik başı gezdirilmiştir¹²⁸.

1249 yılında IV. Rükneddin Kılıçarslan'ın Moğolistan dönüşünde Anadolu'nun yeni atabeyi Celaleddin Karatay, memleketi II. İzzeddin Keykavus ve IV. Rükneddin Kılıçarslan arasında paylaşmıştır. Konya, Aksaray, Ankara ve Antalya II. İzzeddin Keykavus'a; Kayseri, Sivas, Malatya, Erzincan ve Erzurum IV. Rükneddin Kılıçarslan'a verilmiştir¹²⁹.

¹²⁴ İbn-i Bibi, II, s.72-73.; Ahmed bin Mahmud, s.154.

¹²⁵ age, s.82-84.

¹²⁶ Turan, *Türkiye*, s.484.

¹²⁷ Gregory Abu'l Farac, *Abu'l Farac Tarihi, CII*, Çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK, Ankara 1999, s.548.

¹²⁸ İbn-i Bibi, II, s.120.

¹²⁹ Turan, *Türkiye*, s.488.

1254 yılında Celaleddin Karatay ölmüş, II. İzzeddin Keykavus ve IV. Rükneddin Kılıçarslan arasında taht kavgaları tekrar başlamıştır¹³⁰. 1259'da Moğol Hanı Mengü Han, Selçuklu topraklarını tekrar ikiye bölmüştür. Mengü Han, II. İzzeddin Keykavus ve IV. Rükneddin Kılıçarslan arasında müşterek saltanat kararı vermiş, Selçuklu ülkesini ikisi arasında taksim etmiştir. Sivas nehrinin (Kızılırmak) batısından Bizans'a kadar olan bölge II. İzzeddin Keykavus'a; Sivas'tan Erzurum'a kadar (Erzurum dahil) olan bölge IV. Rükneddin Kılıçarslan'a verilmiştir¹³¹. II. İzzeddin Keykavus Konya'ya ve IV. Rükneddin Kılıçarslan Sivas'a yerleşmiş ve hükümdarlıklarını ilan etmişlerdir¹³².

1262 yılında II. İzzeddin Keykavus'un memleketten atılmasıyla IV. Rükneddin Kılıçarslan yönetimi tek başına ele geçirmiştir. Muineddin Süleyman Pervane vezir olarak devlet yönetiminde daha etkili hale gelmiştir. 1266 yılında IV. Rükneddin Kılıçarslan'ın ölümü ile III. Keyhüsrev tahta çıkmış, bu dönemde yönetim tamamen vezir Pervane Muineddin'in eline geçmiştir. 1271 yılında İlhanlı memuru Şemseddin Muhammed Cüveyni, Sivas'ı merkez seçmiş ve Sivas'taki Çifte Minareli Medrese'yi yaptırmıştır. 1277'de Sivas genel valisi Küneykay,¹³³ kadısı ise Kadı İzzeddin'dir¹³⁴.

1277 temmuzunda Abaka Han 30.000 atlı ile Anadolu'ya girmiştir. Bazı şehirlerin yağmalanmasını ve halkının öldürülmesi emrini vermiştir. Vezir Şemseddin Cüveyni daha önceden süslediği Sivas'ın yarısını Abaka'dan satın alarak, Abaka'nın öfkesini dindirmiş, Sivas'ta bir katliam yapılmasını önlemiştir¹³⁵.

Ermeni Hauton, "*Haçlı Külliyyatı*" (Dokuments armeniensi) adlı eserinde verdiği bilgide Abaka Memlük intikamını almak için Türkmenlere ve bazı Anadolu şehirlerine zarar vermiştir. Şemseddin Cüveyni'nin ise bazı şehirleri ve Sivas'ın yarısını yağmalanmaktan kurtardığını belirtmiştir¹³⁶.

¹³⁰ İbn-i Bibi, II, s.144.

¹³¹ Turan, *Türkiye*, s.508; Aksarayı, s.46.

¹³² Abu'l Farac,II, s. 573; İsmail Hakkı- Rıdvan Nafiz, s.66.

¹³³ İsmail Hakkı- Rıdvan Nafiz, s.63; Demir, s. 51.

¹³⁴ Aksarayı, s.69.

¹³⁵ Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", SAD I, TTK, Ankara 1970, s.44.

¹³⁶ Turan, *Türkiye*, s.568.

Selçuklularda devlet idari birimlere ayrılırken şehirler, asker kökenli subaşılar tarafından yönetilmiştir. İdari birimlere daha sonraları “*subaşılık*” da denilmiştir¹³⁷.

1.2.3 Moğollar Dönemi

Anadolu Selçuklu Devleti XIII. yüzyılın sonları itibariyle gücünü kaybetmiş ve hâkimiyet alanı da daralmıştır. Anadolu; İlhanlılar, beylikler ve Osmanlılar arasında mücadelelere sahne olacaktır.

1277 yılında Muineddin Pervane’nin idam edilmesinden sonra Anadolu tamamen Moğol hâkimiyeti altına girmiştir. 1277-1318 dönemlerinde Selçuklular Anadolu’nun yönetimi ile ilgili bütün kontrolü kaybetmiştir. Anadolu, İlhanlı idarecileri tarafından soygun, savaş ve isyan olayları ile karşı karşıya bırakılmıştır. Selçuklu hanedanı yaşıyor olsa da devlet fiilen sona ermiştir¹³⁸. Moğollar 1277’de idareyi tamamen ele geçirmişlerdir. Bu durum Anadolu’da büyük çapta siyasi ve ekonomik bunalımların yaşanmasına neden olmuştur. Bu durum uzun yıllar devam etseydi Anadolu da İran gibi asırlarca acı yaşayabilirdi. Türk göçebeleri yani Türkmenler “*Beylikler Devri*”ni başlatarak buna mani olmuşlardır¹³⁹.

Sivas, dönem dönem çeşitli yönleri ve özellikleriyle ön plana çıkmıştır. Bir dönem siyasi, bir dönem ticari özelliğiyle önemini korumuştur. Moğollar döneminde Konya’nın yönetim merkezi özelliğini yitirdiğini görüyoruz. Bu dönem Tebriz’in önemli bir merkez haline gelmesiyle Anadolu ile İlhanlılar arasındaki ticari ilişkide Sivas düğüm noktası olmuştur¹⁴⁰.

II. İzzeddin Keykavus’un ölümünden sonra oğlu II. Gıyaseddin Mesud Anadolu’ya gelmiştir. Abaka Han tarafından Sivas ve çevresi ona verilmiştir¹⁴¹. III. Gıyaseddin Keyhüsrev’in ölümünden sonra Sultan Mesud bütün Selçuklu ülkesine

¹³⁷ Baykara, *Anadolu’nun Tarihi*, s.57-58.

¹³⁸ Turan, *Türkiye*, s.488.

¹³⁹ Faruk Sümer, "Türkiye Kültür Tarihine Umumi Bir Bakış", *AÜDTCFD.*, C.XX, S. 1-2, Ankara 1962, s. 220.

¹⁴⁰ Özcan, “Selçuklu Çağında”, s.104.

¹⁴¹ Neşri, age., s. 49; Sümer, “Moğollar”, s. 55.

hâkim olmuştur¹⁴². Bütün sultanlığın Mesud’a verilmesini Sahip Ata Fahreddin Ali hemen kabul etmiştir, çünkü sultanın yönetme gücüne sahip olmadığını biliyordu¹⁴³. 1282’de Sultan Mesud namına Sivas’ta bir sikke bastırılmıştır. Bu dönem de Sultan Mesud’un hükümdarlığı gölge özelliği göstermiş, Moğol kumandanları ülkeye hakim olmuştur. Vezir Sahip Ata Fahreddin Ali, Moğolların siyaset ve menfaatlerine göre hareket etmek zorunda kalmıştır¹⁴⁴. Sahip Ata Fahrettin tarafından yaptırılan Gök medrese vakfiyesine göre bu dönemde Sivas’ın büyük emiri Bahaeddin Kutlu’dur.¹⁴⁵

Argun Han döneminde zorbalık ve zulümler biraz da olsa azalmıştır. 1285 yılında Moğol şehzadeleri Hülagu ve Keyhatu Anadolu’ya gelmiştir. 1286’da Hülagu Erzincan’dan ülkesine dönerken, Keygatu da Sivas ve Kayseri’den geçerek Aksaray’a gelmiştir. Yol boyunca halk korkarak evlerinden kaçmış dağlara, mağaralara sığınmışlardır. Fakat Keyhatu’nun güven veren ve adil yönetimi ile halk evlerine dönmüştür¹⁴⁶.

Anadolu’da Moğol hazinelerinden sorumlu Mücireddin Emir Şah ile Fahreddin Ali arasında bazı anlaşmazlıklar olmuştur. Mücireddin, faaliyetleri ile Fahreddin Ali’yi vezirlik görevinden aldırılmış fakat onun halk gözündeki itibarını azaltamamıştır. Kısa bir zaman sonra Sahip Ata Fahreddin Ali ölmüş,¹⁴⁷ yerine Fahreddin Kazvini getirilmiştir. Kazvini Anadolu’ya, kendi keselerini doldurmak hırsına bürünmüş bir kadro ile gelmiştir¹⁴⁸. Bu olay ile halkın diline “ Hayırdan sonra şer” sözü düşmüştür. Anadolu halkı ağır vergilerle ezilmiştir¹⁴⁹. Çünkü Kazvini bir Selçuklu değil, maliyeden sorumlu bir İlhanlı’dır. Anadolu’da mevcut olan töreyi değil Moğol töresini uygulamak istemiştir¹⁵⁰.

Fahreddin Kazvini ve Mücireddin Emir Şah sorumluluğunda Anadolu ikiye bölünmüştür. Kazvini, Kayseri ve batısının Mücireddin ise Sivas, Tokat, Kastamonu,

¹⁴² İsmail Hakkı- Rıdvan Nafiz, age,, s.64.

¹⁴³ Cahen, s.286.

¹⁴⁴ Turan, *Türkiye*, s.602.

¹⁴⁵ Bayram- Karabacak, s. 37.

¹⁴⁶ Aksarayı, s.116.

¹⁴⁷ Cahen, s.289.

¹⁴⁸ Turan, *Türkiye*, s. 602.

¹⁴⁹ Aksarayı, s.121.

¹⁵⁰ Cahen, s.289.

Sinop ve Samsun'un yönetimini almıştır. Mücireddin ile yargu hakimi Toladay, kumandan olarak görev almıştır. Onun idaresinde Sivas ve çevresinde adalet hüküm sürerken, Kazvini yönetimindeki bölgelerde baskı, zulüm ve asayişsizlik görülmüştür¹⁵¹.

1291 yılında Moğol Han'ı Argun ölmüş yerine sekiz yıl Anadolu umumi valiliği yapmış olan Keygatu geçmiştir. Keygatu, Argun'un ölümünden sonra yerine geçen Baydu ile mücadeleye girişmiş ve bir otorite boşluğu oluşmuştur¹⁵². Oluşan otorite boşluğu bir takım karışıklıklara yol açmıştır. Bu karışıklıklar sırasında Türkmenler Sivas'ı yağmalamış, şehir halkı Moğollarla işbirliği yaparak Türkmenleri kaçırmaya mecbur bırakmışlardır¹⁵³.

Keygatu'nun ekonomik ve sosyal huzursuzluk yaratan idaresinden sonra Moğol hanı olan Baydu'nun memurları Anadolu'da İslam düşmanı siyasetlerine ve zulümlerine devam etmişlerdir. Baydu'nun yönetimi bir yıl sürmüştür. 1295 yılında Moğol İlhanlı hanlığının başına daha önce İslamiyet'i kabul eden Sultan Mahmut Gazan Han geçmiştir. Böylece Anadolu'da Hristiyan, Yahudi ve putperest saldırıları azalmıştır. 1295 yılında Moğol kumandanları Togaçar ve Baltu arasındaki mücadeleler Sivas ve çevresine daha fazla zarar vermiştir. Sivas ekonomik yönden olumsuz etkilenmiştir¹⁵⁴.

1298'de Baycu Noyan'ın torunu Sülemiş, Anadolu genel valisi olmak amacıyla isyan etmiştir¹⁵⁵. Sülemiş'e Karamanoğulları destek olmuştur¹⁵⁶. Sülemiş Sivas'ı kuşatmış fakat halk bir ay kadar direndikten sonra teslim olmuştur¹⁵⁷.Gazan Han Sivas'a kuvvet göndermiş, bu kuvvetler Sülemiş'i Erzincan ve Akşehir'de mağlup etmişlerdir. Sülemiş, Suriye'ye kaçmıştır. Halep emiri Seyfeddin Begtimur

¹⁵¹ Aksarayi, s.122.; Turan, *Türkiye* s.609.

¹⁵² Cahen, s.290.

¹⁵³ Turan, *Türkiye*, s. 619-620.

¹⁵⁴ Aksarayi, s.156. ;Osman Turan, *Türkiye*, s.631.

¹⁵⁵ Sümer, "Moğollar",s. 67.

¹⁵⁶ Cahen, s.293.

¹⁵⁷ İsmail Hakkı- Rıdvan Nafiz, s.65.

desteğiyle Anadolu'ya tekrar dönmüş fakat başarılı olamayarak yakalanmış ve Tebriz'e götürülerek öldürülmüştür¹⁵⁸.

İlhanlı Devleti'nde vezir olan Nizameddin Yahya, Anadolu'da vergi düzenini sağlamakla görevlendirilmiştir. Vezir, Sivas'a gelince "Kızıl" adlı bir sarrafı, düşük ayarlı parayı piyasaya sürmesi nedeniyle 15.000 dinar altın cezaya çarptırmıştır. Diğer şehirlerde de soygun ve zulümler devam etmiştir¹⁵⁹.

1304'te İlhanlı Sultanı Mahmut Gazan Han ölmüş yerine Muhammed Olcaytu geçmiştir¹⁶⁰. Olcaytu Han, Anadolu valiliğine İrencin'i atamıştır¹⁶¹. İrenci yanında akrabası olan Bulargu'yu da getirmiştir. Bulargu Kilikya bölgesindeki Ermeniler üzerine yönelmiştir. Ermeni kralı Müslüman olan Bulargu'yu yalan ve iftiralarla Olcaytu'ya şikâyet etmiş, Bulargu 1307'de Sivas'ta idam edilmiştir. İrencin'nin valilik dönemi Anadolu'da ağır vergilerin ve zulümlerin yaşandığı bir dönemdir. Bunun üzerine Olcaytu Han 1314'te İrencin'i görevden alarak Emir Çoban Bey'i Anadolu'ya göndermiştir¹⁶².

İlhanlı Hanı Sultan Muhammed Olcaytu Han ölmüş yerine Ebu Said Bahadır geçmiştir. Emir Çoban Karamanoğulları ile giriştiği mücadele sonucu Konya'yı alarak Tebriz'e dönmüştür. Döndükten sonra yerine kendi ailesinden oğlu Timurtaş'ı göndermiştir¹⁶³. Danışman olarak da eski beylerden Sinanettin Arizi'yi atamıştır¹⁶⁴. Onun ölümünden sonra yerine Hoca Celaledin getirilmiştir. Timurtaş Kayseri'yi merkez yaparak Anadolu'da on yıl hüküm sürmüştür¹⁶⁵.

Timurtaş, valiliği döneminde Memlüklerle olumlu ilişkiler kurmuştur. 1322'de bağımsızlığını ilan etmiş, adına hutbe okutmuş ve para bastırmıştır. Durumdan rahatsız olan babası Emir Çoban, Ebu Said'den müsaade alarak Anadolu'ya yürümüştür. Zor duruma düşen Timurtaş babasına itaat etmiştir. Ebu

¹⁵⁸ Turan, *Türkiye*, s.640.

¹⁵⁹ age, s.646.

¹⁶⁰ Aksarayi, s.242.

¹⁶¹ İsmail Hakkı- Rıdvan Nafiz, s.66.

¹⁶² Turan, *Türkiye*, s.652.

¹⁶³ Aksarayi, s.252.

¹⁶⁴ İsmail Hakkı- Rıdvan Nafiz, , age, s.67.

¹⁶⁵ Turan, *Türkiye*, s.657.

Said, Timurtaş'ı babasının hatırına bağışlamış ve Anadolu'ya geri göndermiştir. Timurtaş, Anadolu'da Eşrefoğulları ve Hamitoğulları üzerine yürümüştür. 1326'da Emir Çoban'ın gücünden çekinen Ebu Said, onu öldürtmüştür. Sivas'ta bulunan Timurtaş durumu öğrenmiş fakat Ebu Said ile savaşmakta tereddüt etmiştir. Bir süre Larende'ye gitmiştir. Mısır sultanı ile mektuplaşarak yerine kayınbiraderi Alaettin Eratna'yı bırakmış, 1327'de Mısır'a gitmiştir. Mısır Meliki Nasır Muhammed, Timurtaş'ı iyi karşılamıştır. Karamanoğulları'nın kışkırtması ve Timurtaş'ın Mısır sultanı olma tehlikesi nedeniyle Melik Nasır, Timurtaş'ı hapse attırmıştır. Timurtaş 1327 Ramazanında başı kesilerek öldürülmüştür¹⁶⁶.

Timurtaş Anadolu'dan ayrılırken Emir Eratna'yı yerine vekil olarak bırakmıştır. Emir Eratna, İlhanlıların Anadolu'daki varisi sıfatıyla varlığını sürdürmek için hem Türk beyleriyle hem de İlhanlı beyleriyle mücadeleye girişmiştir¹⁶⁷.

1.2.4 Eratna ve Kadı Burhaneddin Dönemleri

İlhanlıların hâkimiyetinin sonlarına gelirken Anadolu'da bazı beylikler ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu beylikler içerisinde en fazla dikkat çeken Karamanoğulları olmuştur. XIV. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlılar tüm beyliklere olduğu gibi Karamanoğulları'na karşı da üstünlük kuracaktır. İlhanlı hâkimiyetinin zayıfladığı dönemde Sivas ve Kayseri bölgesinde önce Eratna Bey daha sonra adı Burhaneddin bir geleneğin temsilcisi olarak güçlerini göstermişlerdir.

1335'de Ebu Said'in ölümünden sonra İlhanlı Devleti'nde Ebu Said'in yerine kimin geçeceği mücadelesi görülmüş ve dağılma süreci başlamıştır¹⁶⁸. Anadolu'nun Moğol işgali altındaki yerlerinde yeni Türk beylikleri kurulmaya başlamıştır. Bunlardan birisi de Kayseri-Sivas bölgesinde Uygur Türklerinden Emir Eratna tarafından kurulmuş olan Eratna Devleti'dir¹⁶⁹.

¹⁶⁶ İsmail Hakkı- Rıdvan Nafiz, , age, s. 67-71.

¹⁶⁷ Kemal Göde, "Eratnalı Devleti Tarihine Genel bir Bakış (1327-1381)", *TD. C. 6*, s. 801.

¹⁶⁸ Cahen, s.295.

¹⁶⁹ Sümer,"Kültür Tarihi", s.227.

Celayirli Büyük Şeyh Hasan ile Timurtaş'ın oğlu Çobanlı Küçük Şeyh Hasan arasındaki mücadelede Büyük Şeyh Hasan mağlup olmuştur. Küçük Şeyh Hasan'ın tehditleri karşısında Emir Eratna, Kayseri Kadısı Siraceddin Süleyman'ı Memlûk hükümdarı Melik Nasır'a göndermiş, Anadolu'yu onun vekâletiyle yönetmek istediğini bildirmiştir. Melik Nasır gönderdiği bir mektupla bunu kabul etmiştir¹⁷⁰. Emir Eratna, 1337- 1341 tarihleri arasında Melik Nasır adına hutbe okutmuş ve para bastırmıştır¹⁷¹. Emir Eratna bu dönemde kendisinin sultanlığına izin verilmeyeceğini bildiğinden “*emir*” ve “*noyan*” unvanları ile yetinmiştir¹⁷².

Emir Eratna, hükümdarlığı döneminde hâkimiyetini ve otoritesini güçlendirmiştir. 1343 'te Çobanlı Şeyh Hasan'ın ordusunun kumandanı Süleyman Han ile varlığının devamı açısından çok önemli olan Karanbük Savaşı'nı kazanmış, kendi beyliğini ve diğer Türk beyliklerini önemli bir tehditten kurtarmıştır¹⁷³. Karanbük Savaşı beylikler tarihinde bir dönüm noktasıdır¹⁷⁴. Bu savaştan kısa bir süre sonra Çobanlı Şeyh Hasan'ın öldürülmesi, Emir Eratna'yı rahatlamıştır¹⁷⁵.

Emir Eratna'nın Çobanlı Şeyh Hasan'ın yerine geçen kardeşi Melik Eşref ve onunla işbirliği yapan Memlûk Sultanı ile mücadeleleri devam etmiştir¹⁷⁶.

Eratna, 1343'te beyliğinin merkezini Sivas'tan Kayseri'ye taşımış, Sivas devlet merkezinden vilayet konumuna geçmiştir. Eratna, oğlu Şeyh Hasan'ı Sivas valiliğine getirmiştir¹⁷⁷.

Alaeddin Eratna 1352'de Kayseri'de öldüğü sırada Sivas, Kayseri, Amasya, Tokat, Çorum, Develi, Karahisar, Ankara, Zile, Canik, Ürgüp, Niğde, Aksaray, Erzincan ve Darende'ye kadar hâkimiyetinin genişlediği görülür¹⁷⁸.

Alaeddin Eratna'nın ölümünden sonra yerine geçen oğlu Gıyaseddin Mehmet 1365'e kadar hüküm sürmüştür¹⁷⁹.

¹⁷⁰ Kemal Göde, *Eratnalılar*, TTK, Ankara, 2000. s.46.; İsmail Hakkı- Rıdvan Nafiz, s.75.; Göde, “Eratnalı Devleti”, s. 80.2

¹⁷¹ İsmail Hakkı- Rıdvan Nafiz, s.75.

¹⁷² Halil Edhem, *Kayseri Şehri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. Ankara 1982, s.138.

¹⁷³ Sümer, , “Moğollar”, s.105.; Göde, *Eratnalılar*, s. 54.

¹⁷⁴ Yaşar Yücel, *Eratna Devleti, Kadı Burhaneddin ve Devleti, Mutahharten ve Erzincan Emirliği II*, TTK, Ankara 1989, s.12.

¹⁷⁵ Sümer, “Moğollar”, s.105.;Kemal Göde, “Eratnaoğulları”, DİA, C. XI, s. 295-296.

¹⁷⁶ İsmail Hakkı- Rıdvan Nafiz, s.75.

¹⁷⁷ Demir, s. 66.

¹⁷⁸ Göde, “Eratnaoğulları”, s. 295-296.

Gıyaseddin Mehmet Bey'in ölümünden sonra yerine on üç yaşındaki oğlu Alaeddin lakablı Ali Bey geçmiştir. Ali Bey döneminde Eratna beyliği içinde emirler arasında rekabet daha da artmış, emirler başlarına buyruk hareket etmeye başlamış, hükümdarın otoritesi kalmamıştır. Ali Bey'in içkiye ve eğlenceye düşkün olması ülkede asayiş daha da bozmuş, devlet adamları ona itaat etmemeye başlamış, yönetimde aksamalar olmuştur¹⁸⁰.

Ali Bey, Kayseri kadısı olan Kadı Burhaneddin'i 1378 yılında vezirlik görevine getirmiştir¹⁸¹. Kadı Burhaneddin'in vezirlik görevine getirilmesiyle ülkenin önemli sorunlarının çözümü onun yetenekli ellerine bırakılmıştır. Kadı Burhaneddin büyük bir gayretle adalet ve düzeni sağlamaya çalışmıştır. Ülke içerisindeki huzur ve asayiş sağlamıştır. Kadı Burhaneddin'in bu gayreti ve yetenekleri devlet kadroları tarafından da görülmüş, ona karşı itaat artmıştır¹⁸².

1380'de Amasya üzerine yürüyen Alaaddin Ali Bey bu sefer esnasında veba hastalığına yakalanarak ölmüştür. Yedi yaşındaki oğlu II. Mehmet hükümdar olmuştur¹⁸³.

Amasya Emiri Hacı Şadgeldi, küçük yaşta Sivas'ta hükümdar olan II. Mehmet'e karşı iktidarı ele geçirmek için Sivas'a yürümüştür. Kadı Burhaneddin ve II. Mehmet, Şarki Karahisar Emiri Kılıçarslan'dan yardım istemiş ve Sivas'a gelen Kılıçarslan'ı Sivas naibi yapmıştır¹⁸⁴.

Kılıçarslan'ın iktidarı ele geçirme ve kendisini ortadan kaldırma niyetinde olduğunu fark eden Kadı Burhaneddin, Kılıçarslan ile giriştiği mücadelede onu ortadan kaldırmıştır. Bu olay Sivas'ta büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Halkın da isteğiyle naib seçilen Kadı Burhaneddin bu dönemde devleti ele geçirmek isteyen

¹⁷⁹ Edhem, s. 139.

¹⁸⁰ Aziz B. Erdeşir-i Esterabadi, *Bezm u Rezm*, Çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 1990, s.99.

¹⁸¹ İsmail Hakkı- Rıdvan Nafiz, s.83.

¹⁸² Esterabadi, s. 134-136.

¹⁸³ İsmail Hakkı- Rıdvan Nafiz, s.83.

¹⁸⁴ Göde, "Eratnalı Devleti, s. 807.

emirlerle mücadelelerinde başarılı olmuştur. Kadı Burhaneddin 1381 yılında Eratna Devleti'ne son vererek idareyi ele almış ve bağımsızlığını ilan etmiştir¹⁸⁵.

Kadı Burhaneddin'in ilk yılları merkeziyetçi yönetimi güçlü tutma çalışmaları ile geçmiştir¹⁸⁶. Kadı Burhaneddin'in hayatı içerde ve dışarıdaki düşmanlarıyla mücadeleyle geçmiştir.

1381'de Kadı Burhaneddin Sivas'ı büyük bir tehdit ve tehlikeden kurtarmıştır. Moğolların Sivas'a doğru ilerlediği haberinin gelmesiyle Kadı Burhaneddin kendisine yardımcı olmak isteyen Kastamonu yöneticisi Emir Bayezid ve Emir Ahmet ile ittifakı uygun görmüştür. Adamlarından Hoca Yakut'u Emir Ahmet ile görüşmeye göndermiştir. Hoca Yakut, Kadı Burhaneddin'e ihanet etmiş Emir Ahmet'i kışkırtarak Moğollarla ittifaka yönlendirmiştir. Emir Ahmet, Ali Paşa ve Moğollardan yardım ve destek istemiştir. Durumdan habersiz Kadı Burhaneddin içeriden Hoca Yakut'un dışarıdan Emir Ahmed'in ihaneti sonucu yenilmiş ve ordusu dağılmıştır. Kendisi ve ordusu zor durumda kalan Kadı Burhaneddin Dulkadirli Halil'in desteğiyle Sivas'a kadar gelmiş şehri işgalden kurtarmıştır. Kadı Burhaneddin'in Sivas'a gelişi büyük bir sevinçle karşılanmıştır¹⁸⁷.

Sivas'a gelen Kadı Burhaneddin içeride ve dışarıda ihanetlerle karşı karşıya kaldığının farkındadır. Moğolları itaat altına aldıktan sonra Emir Ahmet ve Seyidi Hüsam ile iyi ilişkiler kurma yoluna gitmiştir. Fakat bu gayretlerine rağmen 1382 sonbaharında Seyidi Ahmed'in tahrikleriyle Emir Ahmed tekrar taarruza geçmiştir. İçeriden Ahi Nevruz, Feridun, Kör Bayezid, Dulkadiroğlu Osman Bey tarafından ihanete uğrayan Kadı Burhaneddin bir kez daha hezimete uğramıştır. Geri çekilerek Sivas'a dönmüştür¹⁸⁸.

1383 İlkbaharında Moğol ve Türk askerleri ile Ulus emirleri, Kadı Burhaneddin'den Kayseri şehrini almasını istemişlerdir. Onların isteğini kabul eden Kadı Burhaneddin hazırlıklara başlamıştır¹⁸⁹. Erzincan emiri Mutahharten ve

¹⁸⁵ Göde, Eratnalılar, s.106.

¹⁸⁶ Esterabadi, s. 243-247.

¹⁸⁷ age., s. 249-258.

¹⁸⁸ Yücel, s. 100-102.

¹⁸⁹ Esterabadi, s. 273.

Akkaoyunlu Türkmen beylerinden Kutlu Bey'in oğlu Ahmet Bey'in Sivas'a taarruza geçmesi üzerine Kayseri hareketinden vazgeçen Kadı Burhaneddin bunların üzerine Emir Yusuf Çelebi'yi göndermiştir. Yusuf Çelebi yenilerek şehit olmuştur. Bunu fırsat bilen Hoca Bey, Moğollardan destek almış Sivas'ta bir buhran oluşturmak istemiştir. Bunun üzerine Kadı Burhaneddin Moğollar üzerine yürüyerek onları etkisiz hale getirmiş, Mutaharten'in sulh isteğini kabul etmiştir. Sivas topraklarına ve ahalisine zarar veren Şam Türkmenlerinin üzerine yürüyerek onları da etkisiz hale getirmiştir¹⁹⁰.

1387 ilkbaharında Kadı Burhaneddin, Cüneyd'in Kayseri'yi tahripkâr hareketleri nedeniyle Ahi İsa'yı Kayserili askerlerle önden göndermiş, arkasından kendiside Kayseri üzerine yürümüştür. Ahi İsa, Cüneyd tarafından esir alınmış ve bir sonuç alınamamıştır. Kadı Burhaneddin Sivas'a dönmüş yayla mevsiminde de Köseadağ'a çıkmıştır. Burada Şam Türkmenleri vergilerini vererek ona bağlılıklarını bildirmişlerdir. Bu sırada Sivas'ta bir grup Cüneyd'i Sivas'a davet ederek, onun yardımıyla Alaaddin Ali Bey'in oğlu II. Mehmet'i emarete geçirmek istemişlerdir. Bunu haber alan Kadı Burhaneddin, Emir Abdullah Çelebi'yi Sivas'a göndermiştir. Bu ayaklanma kısa sürede bastırılmıştır. Sarraf Bayezid, Ahi Mehmed, Ahi Nasreddin, Ahi Bey'in terzisi ve bir de papaz ayaklanmayı destekledikleri için cezalandırılmışlardır. Yaşı genç olduğu için Ahi Mehmed ve babasına hürmeten II. Mehmet affedilmiştir¹⁹¹.

Ayaklanma bastırıldıktan sonra Kadı Burhaneddin Sivas'a dönmüştür. Ayaklanmadan cesaret bulan Emir Ahmed, Kuvadaroğlu ile anlaşarak kuvvet toplamış, Sivas'a saldıracağı haberi gelmiştir. Haberi alan Kadı Burhaneddin derhal yola çıkmış ve Emir Ahmed üzerine saldırmıştır. Emir Ahmed yenilerek kaçmış, Kadı Burhaneddin büyük bir ganimet elde ederek, Sivas'a dönmüştür¹⁹².

1387'de Timur Karakoyunlular'dan Erzurum'u alıp yağmalamış ve Erzincan hâkimi Mutaharten de Timur'a itaat etmiştir. Bunun üzerine Kadı Burhaneddin

¹⁹⁰ Yücel, s. 106-107.

¹⁹¹ age., s. 118-120.

¹⁹² Esterabadi, s. 307-309.

Timur tehlikesine karşı Sivas kalesini tamir etmiştir, fakat Timur Gürcistan seferine çıkmıştır¹⁹³.

1388’de Moğollar, Memlükleri desteklediğinden dolayı Kadı Burhaneddin’e Osmanlılara saldırması teklifinde bulunmuştur. Kadı Burhaneddin haçlılarla mücadele eden Osmanlı’ya saldırıyı reddetmiştir. Bu olumlu ilişki Kadı Burhaneddin’in Kırşehir’i alması ile son bulmuştur. I. Bayezid döneminde 1389-1394 yılları arasında iki devlet karşı karşıya gelmiştir. I. Bayezid 1391’de Danişmendiye bölgesinde nüfuzunu artırmak amacıyla harekete geçmiştir. Timur’un Anadolu hareketi Kadı Burhaneddin ile I. Bayezid mücadelesine son verince ilişkiler dostça devam etmiştir. I. Bayezid 1389’da I. Murad’ın şehit olmasından sonra kardeşi Yakup Bey’i öldürtmüştür. Bunu bahane eden Karamanoğulları başta olmak üzere Saruhan, Germiyan, Menteşe ve Hamit oğulları Osmanlı’ya karşı ittifak kurmuş bu ittifaka Kadı Burhaneddin de katılmıştır¹⁹⁴.

1391 yılında Yıldırım Bayezid, Kadı Burhaneddin’in dostu Kastamonu hükümdarı Süleyman Paşa’yı mağlup ederek burayı ele geçirmiştir. Yıldırım Bayezid’in, Kadı Burhaneddin’e ait Osmancık kalesini alması iki hükümdarın arasının bozulmasına neden olmuştur. Kadı Burhaneddin ile Yıldırım Bayezid’in büyük oğlu Ertuğrul Bey komutasındaki Osmanlı kuvvetleri arasında Çorum’un “*Kırkdilim*” mevkiinde bir savaş yapılmıştır. Kadı Burhaneddin’in galibiyeti ile sonuçlanan bu savaş önemlidir. Bu savaşta şehzade Ertuğrul ölmüştür¹⁹⁵.

1392’de Kadı Buhaneddin Osmanlı ile Çorumlu Ovası’nda yaptığı savaşı kazanarak İskilip, Ankara, Kalecik ve Sivrihisar vilayetlerine girerek buraları yağmalatmış ve bol ganimet elde etmiştir. Bu zaferle Kadı Burhaneddin’in Anadolu’daki şöhreti artmıştır.¹⁹⁶ Kadı Burhaneddin’in Çorumlu Ovası’ndaki zaferden dönüşte iki çocuğu ölmüştür¹⁹⁷.

Kadı Burhaneddin, kendisine karşı düşmanca tavırları ve Osmanlı ile dostluğu nedeniyle Amasya emiri Ahmed üzerine yürümüş ve şehri almıştır. Ayrıca

¹⁹³ Uzunçarşılı, “Sivas ve Kayseri ” , s. 200.

¹⁹⁴ Yücel, s. 139- 141.

¹⁹⁵ Uzunçarşılı, “Sivas ve Kayseri” s. 210-211.

¹⁹⁶ Esterabadi, s. 367-376.

¹⁹⁷ İsmail Hakkı- Rıdvan Nafiz, s.93.

Osmanlı dostu Taceddinoğullarına ait Fanariyya'yı almıştır. Emir Ahmed ve Taceddinoğulları beyleri I. Bayezid'den yardım istemişlerdir. 1393'te Kadı Burhaneddin'in Osmanlı kalesi olan Maden'i alması üzerine I. Bayezid harekete geçerek Merzifon önüne gelmiş ve Kadı Burhaneddin Sivas'a çekilmiştir. I. Bayezid çevre kaleleri ele geçirerek bölgede üstünlüğü ele geçirmiş ve geri dönmüştür. Bu dönemde Kadı Burhaneddin'e içerde ve dışarıda muhalefet artmış ve Kadı Burhaneddin güç kaybetmiştir. Ayrıca o dönemde Anadolu da baş gösteren kıtlık askerler arasında huzursuzluğa neden olmuştur. Bazı askerler Kadı Burhaneddin'den ayrılmış, buna rağmen I. Bayezid Sivas'a saldırıyı uygun görmemiştir¹⁹⁸.

1394'de Timur'un Anadolu'ya saldıracağı haberi yayılmaya başlamıştır. Timur, kendisi için önemli bir engel gördüğü Kadı Burhaneddin'e bir mektup göndererek Sivas'ı kendisine vermesini, adına hutbe okutup para bastırmasını istemiştir. Bunu kabul etmeyen Kadı Burhaneddin Sivas kalesinin surlarını tamir ettirmiş, kale etrafına derin hendekler kazdırmıştır. Karamanoğullarının, Dulkadiroğullarının ve Erzincan emiri Mutahharten'in Timur'un yanında yer alması Kadı Burhaneddin'in işini zorlaştırmıştır. Mısır hükümdarı Berkuk ile ittifak girişimi de Berkuk'un Kadı Burhaneddin'e güvenmemesi nedeniyle netice vermemiştir. Bu ittifak Timur'un Kadı Burhaneddin'e gönderdiği elçi Kutlu Şah'ın Berkuk'a durumu anlatması üzerine gerçekleşmiştir¹⁹⁹. Suriye'ye hareket eden Berkuk Dımaşk'a gelmiş, Burada Toktamış Han ve I. Bayezid'in elçilerini kabul etmiştir. Kadı Burhaneddin de Dımaşk'a elçisini göndererek bağlılığını bildirmiştir. Böylece Timur'a karşı ittifak kurulmuştur²⁰⁰.

Timur'un Sivas'a yöneldiği haberi gelmiştir. Malatya valisini, Divriği hâkimi, Darende emiri, Moğol, Kürt, Türkmen ve diğer kavimleri yerlerini terk etmiştir. Karamanoğullarının Timur'a hoş görünmek için Kırşehir'i yağmaladığı, Burgut, Tamsa ve Develi'yi harap ederek Kayseri'ye zarar verdiği duyulmuştur. Timur'un “*Ora alınırsa Mısır, Suriye ve Rum ülkelerinin tamamı alınır.*” dediği Sivas'a yürüdüğü haberi gelmiştir. Kadı Burhaneddin'in gönderdiği haberciler Timur'un Gürcistan'a geçtiği bilgisini vermişlerdir. Karamanoğullarının Kadı Burhaneddin'in

¹⁹⁸ Yücel, s. 153-155.

¹⁹⁹ İsmail Hakkı- Rıdvan Nafiz, age., s.94.

²⁰⁰ Yücel, s. 164.

zor durumundan yararlanarak, Kırşehir'i yağmalaması ve Kayseri'ye zarar vermesi üzerine Kadı Burhaneddin, Karaman üzerine hareket etmiştir. Kadı Burhaneddin bu seferde Kırşehir'i almış, Zencirli ve diğer kaleleri ele geçirmiştir. Kadı Burhaneddin Timur ile ittifak yaparak ona destek olan beylere de seferler düzenlemiştir²⁰¹. Ayrıca Kadı Burhaneddin Timur'a destekleyen Emir Mutahharten üzerine yürümüş, yapılan ilk iki savaşta Mutahharten'i yenmesine rağmen son savaşta ağır bir yenilgi almıştır. Sivas'a döndükten sonra kışın hazırlığını yaparak Mutahharten'i yenilgiye uğratmıştır²⁰².

1396/1397'de Timur'un Erzincan'a yaklaştığı haberi üzerine Kadı Burhaneddin Sivas'a dönmüştür. Timur'a bağlı Tatarların Sivas'a saldıracağı söylentileri üzerine Kadı Burhaneddin, Mısır Sultanı Berkuk'tan yardım istemiştir. Berkuk Şam askerlerinden, Türkmen ve Araplardan oluşan kalabalık bir orduyu Sivas'a göndermiş, korkan Tatarlar geri çekilmiştir. Sivas'ın güvenliğini sağlayan bu ordu Mısır'a geri dönmüştür²⁰³.

Akkoyunlu Osman Bey Kadı Burhaneddin ile iyi ilişkiler kurmuştur. Hatta onun yanında kalmış, onunla birlikte seferlere katılmıştır. Osman Bey'in Şeyh Müeyyed'i öldürmesi aralarının açılmasına neden olmuştur²⁰⁴. Osman Bey Divriği kalesine çekilmiştir. Onu takip eden Kadı Burhaneddin, Karabel mevkiinde Akkoyunlu Osman Bey kuvvetleri ile yaptığı savaşı kaybederek Osman Bey tarafından öldürülmüştür²⁰⁵.

Kadı Burhaneddin'in Erzincan üzerine hareketi öncesi Osman Bey'in isyan ederek Kemah'ı yağmaladığı haberi gelmiştir. Bunun üzerine Kadı Burhaneddin, Osman Bey üzerine yürümüştür. Kadı Burhaneddin'in üzerine geldiğini öğrenen Osman Bey kaçmıştır. Kadı Burhaneddin eski dostluğuna binaen Osman Bey'i takip etmemiştir. 1396'da Akkoyunlu Ahmed Bey, İkinci Erzincan Seferine askerleriyle katılmış Timur'un gelmekte olduğu haberini alınca Diyarbakır'a dönmüştür. Daha sonra Malatya'ya gelmiş ve yağma hareketlerinde bulunmuştur. Ahmed Bey'in

²⁰¹ Esterabadi, s. 424-426.

²⁰² İsmail Hakkı- Rıdvan Nafiz, s.94.

²⁰³ Yücel, s. 169-170.

²⁰⁴ İlhan Erdem - Mustafa Uyar, "Akkoyunların Tarihi Sahnesine Çıkışı", *T.D.*, C. 6, s. 873

²⁰⁵ Esterabadi, s. 491-516; Yücel, s. 198-200.

Sivas'a gelmek amacıyla olduğunu bilen Kadı Burhaneddin onun üzerine kuvvet göndermiş, Ahmet Bey affını istemiştir. Kadı Burhaneddin de onun dostluk isteğini kabul etmiştir. Yinede Kadı Burhaneddin, Ahmed Bey'e güvenmemekte ona karşı tedbirli davranmaktadır. Kadı Burhaneddin, Osman Bey'in Kayseri seferine katılmasından dolayı onunla ilişkisini daha iyi tutmuştur. 1398'de Kayseri seferinde Şeyh Müeyyed'in öldürülmesi ve hayvan otlakları sorunu nedeniyle Kadı Burhaneddin ile Osman Bey'in arası açılmıştır. Osman Bey Divriği kalesine çekilmiştir. Onu takip eden Kadı Burhaneddin Karabel mevkiinde Akkoyunlu Osman Bey kuvvetleri ile yaptığı savaşı kaybederek Osman Bey tarafından öldürülmüştür²⁰⁶.

1.2.5 Erken Devir Osmanlı Dönemi

Osmanlıların Sivas ve çevresi ile ilgilenmeleri Kadı Burhaneddin dönemine denk gelmektedir. Kadı Burhaneddin'in doğuda Timur, Akkoyunlular ve Memlüklerle mücadelesi bir anlamda Osmanlı'nın doğu sınırının güvenliğini sağlamıştır.

Kadı Burhaneddin'in ölümünden sonra Sivas'ın ileri gelenleri tarafından onun tek oğlu Alaettin Ali Bey hükümdar yapılmıştır²⁰⁷. 1398 temmuzunda Akkoyunlu hükümdarı Karayülük Osman Bey'in Sivas'ı ele geçirme isteği üzerine Sivasslılar çevredeki Moğollardan yardım istemişlerdir. Bu kuvvetler Karayülük Osman'ı durdurmuştur. Bu sırada Timur'un Anadolu'ya gelmesi ile tehlike artmıştır. Erzincan emiri ve Dulkadiroğulları da Sivas'ı almak istemişlerdir. Sivas'ın ileri gelenleri şehri Karamaoğulları, Memlükler veya Osmanlılara vermek gerektiğini görüşmüşler, sonuç olarak Yıldırım Bayezid'ı Sivas'a davet etmişlerdir²⁰⁸. Bunun üzerine I. Bayezid oğlu Süleyman Çelebi'yi Sivas'a göndermiştir. Sivas'a gelen Süleyman Çelebi Akkoyunlu Osman Bey'i mağlup etmiş ve şehir ona teslim

²⁰⁶ Esterabadi, s. 491-516.; Yücel, s. 198-200.

²⁰⁷ İsmail Hakkı- Rıdvan Nafiz, s.101.

²⁰⁸ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I*, s. 299; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, TTK, Ankara 2011, s. 167.

edilmiştir. I. Bayezid Süleyman Çelebi'yi Sivas Danişmend iline vali tayin etmiştir²⁰⁹. Sivas'ı alan Yıldırım, Bayezid, Rum'a gitmiştir²¹⁰.

Akkoyunlu hükümdarı Karayülük Osman'ın Sivas'ı alamaması Timur'a yaklaşmasına neden olmuştur²¹¹. Yıldırım Bayezid Sivas'ı alarak Dulkadir Beyliğine komşu olmuştur. Yıldırım Bayezid'in Dulkadir Beyliğinin işlerine karışması Osmanlı– Memlûk ilişkilerinin bozulmasının başlangıcı olmuştur²¹².

Sivas'ın Osmanlıların eline geçmesi Akkoyunluları, Timur'u ve birçok Anadolu beyliğini memnun etmemiştir. Bu da bölgede bir boşluğa yol açmıştır. Bu durumdan yararlanan Timur saldırıları ve yağmalarıyla Ankara Savaşı'nın ortamını oluşturmıştır.

Kadı Burhaneddin'nin ölümünden sonra çevre beyliklerin ve devletlerin Sivas'ı ele geçirmede ısrarcı ve aceleci tavırları Sivas'ın XIV. yüzyılın sonları itibarıyla stratejik, sosyo- ekonomik gücünün göstergesidir. Sivas tarihin hiçbir döneminde büyük güçler tarafından boş bırakılmamıştır. Devletlerin iştahını daima kabartmış, kendisine hâkim olan devletlere kıskançlıkla bakılmasına neden olmuştur.

Klasik Osmanlı Tarihi için çok önemli bir kaynak olan Aşıkpaşazade Tarihi'nde Sivas'ın Osmanlılara bağlanması şöyle anlatılır. “...Amasya'yı Bayezid Hana kendi sahibi verdi. O sırada Kadı Burhaneddin Amasya'nın sahibini incitmişti. Bayezid Hanın tasarrufuna geçince Kadı Burhaneddin Allah rahmetine vardı. Oğlu küçük kaldı. Bir kızını dahi Dulkadiroğlu Nasreddin Beğ'e vermişti. Burhaneddin oğlunu Nasreddin'e gönderdiler. Onun içinkî memleketin ileri gelenleri Bayezid Han'a gel diye adam göndermişlerdi. Bayezid Han dahi sürdü Sivas'a geldi. Hep memleketin ileri gelenleri karşı çıktılar. Padişahlık kanunu neyse yapıldı. Bayezid Han dahi Sivas'ı oğlu Emir Süleyman'a verdi. Yürüdü Erzincan'a vardı...”²¹³ Sivas

²⁰⁹ Yücel, s. 205-206.

²¹⁰ Caferi, s.11.

²¹¹ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 189.

²¹² Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, TTK, Ankara 1989, s.34.

²¹³ *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, Haz. Atsız, Ötüken Neşriyat.İstanbul 2012, s. 79.

halkının Yıldırım Bayezid'i Sivas'a çağırması daha kuvvetli bir hükümdarın yönetimine girme isteğinden kaynaklanmaktadır²¹⁴.

Sivas tarih boyunca birçok kez değişik ordular ve kumandanlar tarafından kuşatılmış, işgal edilmiş veya yağmalanmıştır. Bu yağma hareketleri Sivas'ın gelişimini olumsuz etkilemiştir. Bunlar içerisinde en tesirli ve yıkım etkisi en fazla olan Timur tarafından yapılan işgaldir.

Timur 1394 yılında Sivas üzerine yürüme kararı almış, Sivas'a ilerlerken karar değiştirerek Gürcüler üzerine yürümüştür²¹⁵. Timur'un Kadı Burhaneddin'in hayatta olduğu dönemde Sivas üzerindeki politikalarından ve Kadı Burhaneddin'in Timur'a karşı Sivas'ı koruma mücadelesinden daha önce bahsetmiştik.

Timur'un Anadolu'yu istilasından önce ona karşı mücadele eden güç Kadı Burhaneddin'dir. Kadı Burhaneddin'in ölümünden sonra bu mücadeleyi Yıldırım Bayezid devam ettirmiştir²¹⁶. Kadı Burhaneddin'in öldüğünü Timur Hind Seferi esnasında öğrenmiştir. Bu haber onu çok memnun etmiş ve süratle Hind'de adamını bırakarak dönmüştür²¹⁷. Kadı Burhaneddin'in ölümü Sivas'ın ve çevre bölgelerin güvenliğini tehlikeye düşürmüştür, çünkü Kadı Burhaneddin Timur tehdidine karşı Anadolu'yu aktif ve cesur bir politika ile savunmuştur. Hatta bu konuda Yıldırım Bayezid'dan daha etkili olduğunu söyleyebiliriz. Kadı Burhaneddin'in ölümü bölge dayanışmasını olumsuz etkilemiştir²¹⁸. Osmanlı Devleti üzerinde çıkarlarını kaybeden bazı beylikler Timur'a destek vermişlerdir. Yıldırım Bayezid'e karşı Timur'dan yardım istemişlerdir²¹⁹.

Sivas'ın Osmanlılar döneminde yaşadığı en büyük felaket Ankara Savaşı'ndan önce Timur'un Sivas'ı kuşatması, yağmalaması ve yaptığı katliamdır²²⁰.

Timur Anadolu'yu ve Sivas'ı işgal etmeden önce gönderdiği casuslar aracılığıyla bölge hakkında bilgi toplamış ve Sivas'ı özellikle seçmiştir. Timur

²¹⁴ İsmail Hakkı- Rıdvan Nafiz, s.105.

²¹⁵ İsmail Aka, *Timurlular*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1995, s.35.

²¹⁶ Ömer Demirel, *Osmanlı Dönemi*, s. 14.

²¹⁷ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 165.

²¹⁸ Yaşar Yücel, *Timur'un Ortadoğu – Anadolu Seferleri ve Sonuçları (1393- 1402)*, TTK, Ankara 1989, s.59.

²¹⁹ *Aşıkpaşaoğlu*, s. 81.

²²⁰ Nizamüddin Şami, *Zafername*, Çev. Necati Lugal, TTK, Ankara 1949, s. 260-263.

diplomatik yolları da ihmal etmeyerek güç dengelerini takip etmiş ince bir siyaset izlemiştir²²¹.

Yıldırım Bayezid ile Timur arasındaki sert mektuplaşmalardan sonra Timur yola çıkmıştır. Timur, 1400 yılında Sivas önlerine gelmiş ve şehri kuşatmıştır²²². Timur'un ordusuna Akkoyunlu Karayölük Osman ile Erzincan Beyi Mutahharten rehberlik etmiştir. Sivas valisi şehzade Süleyman, kalenin savunmasını Malkoç oğlu Mustafa Bey'e bırakarak kaçmıştır²²³. Yıldırım Bayezid, Timur tehdidini çok fazla dikkate almamış ki Sivas'ı yalnız 4000 kişilik bir kuvvetle savunmaya bırakmıştır. Osmanlı hâkimiyetini tercih eden Sivas halkı bir anlamda Timur tehdidine karşı Yıldırım Bayezid'den büyük destek görmemiştir. Sivas'ın yönetiminin bırakıldığı Yıldırım Bayezid'in oğlu Süleyman Çelebi'nin de Sivas'ı terk etmesi Sivas'ı iyiden iyiye Timur'un eline bırakmıştır.

Kaledekiler, Sivas surlarının sağlamlığına ve dayanıklılığına güvenmişlerdir. Sivas kale surları daha önceden I. Alaeddin Keykubat ve Kadı Burhaneddin tarafından tamir ettirilmiştir. Her taşı iki-üç arşın uzunluğunda olup kalenin yüksekliği yirmi arşındır. Kale duvar temelinin genişliği ise on, en üst kısmının genişliği altı arşındır²²⁴. Sivas Kalesinin üç tarafının hendeklerle çevrili olduğu için Timur, kalenin batı tarafına lağımlar kazdırmıştır²²⁵. Timur'un kuşatması esnasında Sivas yedi kapıdan ibarettir²²⁶.

Timur, on sekiz gün boyunca şehri kurdurduğu mancınıklarla dövmüştür. Onsekiz gün sonunda surlar yıkılmıştır. Sivas, başarılı bir savunma örneği verse de Emir Mustafa ve şehrin ileri gelenleri Timur'dan aman istemişlerdir²²⁷. Sivas, Hicri 803'te Muharrem ayında Miladi 1401 yılında Timur'un eline geçmiştir²²⁸.

Timur Müslüman halkı affetmiş fakat Ermeni halkı esir etmiştir. İbret olması için Osmanlı askeri olan 4000 süvariye öldürtmüş, kadınlara zarar vermiş, malı

²²¹ Demirel, *Osmanlı Dönemi*, s.14.

²²² Nizamüddin , s. 261-262.

²²³ İUzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I*, s. 303.

²²⁴ İsmail Hakkı- Rıdvan Nafiz, age, s.106.

²²⁵ Rıfat Okyay, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul 1996, s.150.

²²⁶ Caferi, s.13.

²²⁷ Nizamüddin, s. 261-262; Yaşar Yücel, *Timur*, s.80.

²²⁸ İsmail Hakkı- Rıdvan Nafiz, s.107.

mülkü yağmalamıştır. Sivas hisarını yıkmış şehri harap etmiştir²²⁹. Yalnız dini mekânlara dokunmamıştır²³⁰. Evliya Çelebi'ye göre Timur Sivas'ta kırk bin çocuğu ve yetmiş bin Müslümanı öldürmüştür. Buna sebep olarak da Sivas halkının İslam'dan uzaklaşmasını göstermiştir²³¹. Timur çocukları atlılara ezdirmiş, kurtulanları da diri diri kuyulara gömmüştür²³². Hammer'in ifadesine göre Timur'un Sivas'ta yaptığı katliam tarihin hiçbir sahnesinde görülmemiştir. Cengiz Han, hatta Timur'un kendisi bile böyle bir acımasızlığı başka yerde göstermemiştir²³³. Timur, Emir Mustafa'yı önce tutsak almış daha sonra serbest bırakmıştır²³⁴. Timur, Emir Mustafa'yı yaptığı katliamları Yıldırım Bayezid'e anlatması için serbest bırakmıştır²³⁵.

Sivas'ın uğradığı felaket halk arasında büyük korku ve üzüntüye yol açmıştır. Yıldırım Bayezid oğlu Sivas valisi Ertuğrul'un ölüm haberi ve Sivas halkının yaşadığı acı üzerine büyük bir ızdırap yaşamıştır. Rivayete göre yanık sesle kaval çalan bir çobana şöyle hitap etmiştir. “ *Çal bire çoban çal! Ertuğrul gibi oğlun mu öldü; Sivas gibi şehrin mi yıkıldı?*”²³⁶. Yıldırım Bayezid'in oğlu Ertuğrul Bey'in ölümü ile ilgili farklı bilgiler dikkat çekmektedir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı Ertuğrul Bey'in Kadı Burhaneddin ile yapılan Kırkdilim Mmvgiinde yapılan savaşta öldüğünü söylemiştir²³⁷. Hammer²³⁸ ve Nicolae Jorga²³⁹ ise Ertuğrul Bey'in Timur'un Sivas'ı istilası sırasında öldüğünü belirtir.

Ortaçağda Anadolu'da sosyal, ekonomik ve ilmi yönden çok önemli bir konumda olan Sivas'ın Timur tarafından yağmalanması ve içine düştüğü acıklı durumu, çağdaş Ermeni tarihçiler tarafından da anlatılmıştır. Timur kendisine karşı

²²⁹ Nizamüddin, s. 261-262.

²³⁰ Darkot, s. 572.

²³¹ Evliya Çelebi, III- IV, s. 156.

²³² Akdağ, s.255.

²³³ Baron Josef Von Hammer Burgstall, *Osmanlı Tarihi*, C.II, Üçdal Neşriyat, s. 343.

²³⁴ İsmail Hakkı- Rıdvan Nafiz, s.107.

²³⁵ Okyay, s.150.

²³⁶ Akdağ, s.255.

²³⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.I. TTK, Ankara 2011, s. 276.

²³⁸ Hammer, s. 344.

²³⁹ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I (1300-1451)*, Çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yay. s. 280.

olanlara Sivas üzerinden gözdağı vermiştir²⁴⁰. Timur Sivas'ı ele geçirdikten sonra Malatya'yı alarak 1401'de Memlûkler üzerine Suriye'ye yürümüştür²⁴¹.

1401'de Yıldırım Bayezid kalabalık bir ordu ile Sivas üzerine yürümüş ve şehri Timur'un yöneticilerinden geri almıştır²⁴². Timur'un Sivas'ı yağlaması Yıldırım Bayezid'in İstanbul kuşatmasını kaldırmasına neden olmuştur. Bu durum Bizans'ın işine yaramış ve Bizans'ı rahatlatmıştır²⁴³.

Ankara Savaşı'nda Yıldırım Bayezid'in Timur'a yenilmesi ile Osmanlı Devletinde fetret ve karışıklık dönemi başlamıştır. Osmanlı yönetimi altına girmiş birçok beylik eski yönetimlerine geri dönmüştür. Yıldırım Bayezid'in şehzadeleri İsa, Musa, Mehmet ve Süleyman Çelebiler arasında taht mücadelesi baş göstermiştir²⁴⁴. Timur istilası yalnız Anadolu açısından değil Türk ve İslam dünyası açısından da büyük ekonomik ve siyasi buhranlara yol açmıştır²⁴⁵. Osmanlı Devleti'nde kalan yerler ise Sivas, Tokat, Amasya, Çorum, Ankara, Eskişehir, Kocaeli, Bursa ve Balıkesir'den ibarettir²⁴⁶. Osmanlıların Anadolu ve Balkanlar'daki ilerlemeleri ve hakimiyetlerini genişletme çalışmaları Ankara Savaşı ile bir süre sekteye uğramıştır. Yıldırım Bayezid'in Timur'a esir düşmesi büyük bir yönetim kargaşasına neden olmuştur. Osmanlı topraklarında bir belirsizlik baş göstermiştir.

Fetret Devri esnasında otorite boşluğunu fırsat bilen bazı eşkıyalar Anadolu'nun bazı yerlerinde kendi beyliklerini kurmaya kalkışmışlardır. Sivas ise Kadı Burhaneddin'in kızı Rabia Hanım ile evli Mezid Bey'in yönetimi altına girmiştir. Çelebi Mehmet, Mezid Bey hakkında kendisine gelen şikâyetleri dikkate alarak Bayezid Paşa'yı Sivas üzerine göndermiştir. Mezid Bey, yapılan savaşı kaybetmesine rağmen Çelebi Mehmet onu yiğitliği ve cesareti nedeniyle affetmiş ve Sivas Beyi olarak atamıştır. Mezid Bey Sivas'ı onarmıştır²⁴⁷. Şehzade Mehmet

²⁴⁰ Yücel, *Timur*, s.81-82; Darkot, s. 372.

²⁴¹ Aka, s.35.

²⁴² Yücel, *Timur*, s.130.

²⁴³ Hammer, s. 344.

²⁴⁴ İsmail Hakkı- Rıdvan Nafiz, s.108-109.

²⁴⁵ Akdağ, s.250.

²⁴⁶ Viorel Panaite , "Osmanlı Hakimiyetinin Tuna Nehrinin Kuzeyinde Yayılışı: XIV ve XVI. Yüzyıllarda Eflak ve Boğdan" *T.D.*, C. 9, s. 206-218.

²⁴⁷ İsmail Hakkı- Rıdvan Nafiz, s.109-110.

Çelebi 1403'te Sivas ile birlikte Amasya, Canik, Tokat ve Niksar çevresini nüfuzu altına almıştır²⁴⁸.

Bir süre sonra Mezid Bey Kadı Burhaneddin'in beylerinden ve Körpeoğullarından etkilenerek ayaklanmıştır. Çelebi Mehmet'in Körpeoğullarını itaat altına almasıyla Mezid Bey af dilemiş ve bağışlanmıştır²⁴⁹. Mezid Bey'in Sivas'ı yönetmesi beş yıl (1403-1408) sürmüştür²⁵⁰. 1407-8 yılında Mezid Bey'den sonra Yıldızoğlu Mehmet Bey Sivas valiliğine getirilmiştir²⁵¹. 1413'te Körpeoğlu Hüseyin, Mehmet Beyi öldürerek yerine Kadı Burhaneddin'in oğlu Zeynelabidin Ali Şah'ı getirmiştir. 1414'te Mezid Bey tekrar Sivas Beyliğine getirilmiştir²⁵². Sivas XV. yüzyılın ortalarına kadar şehzadelerin oturduğu sancak merkezi olmuştur²⁵³.

Osmanlı Beyliği, Selçukluların uç beyliği olduğu için idari teşkilatlanmada Selçuklulardan etkilenmiştir. Bütün ülke “ *Sultanın Divan Dairesi*”, “ *Melikler*” ve “*Uç Beylikleri*” diye üç kısma ayrılmıştır. Selçuklular zamanında Sivas, “ *Sultanın Divan Dairesi*” içerisinde subaşlar tarafından yönetilen vilayet merkezi olan büyük şehirdir²⁵⁴.

Osmanlı Devleti zamanında Sivas, paşa sancağı olarak Beylerbeyliğinin merkezi olmuştur²⁵⁵. Sivas, Osmanlılar döneminde şehzade şehirlerinden sancak merkezlerinden biri olmuştur²⁵⁶. Sivas, Selçuklular döneminde olduğu gibi Osmanlılar döneminde de askeri üs olmuştur²⁵⁷. Birçok çevre şehir ve sancak Sivas vilayetine bağlanmıştır. Selçuklular ve Osmanlılar döneminde Amasya şehri de Sivas vilayetine bağlıdır. Bu durum Sivas'ın sosyal ve ekonomik yönden gelişmesini

²⁴⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I*, s. 330.

²⁴⁹ İsmail Hakkı- Rıdvan Nafiz, s.110.

²⁵⁰ Ceylan, s. 19.

²⁵¹ Adnan Gürbüz, “16-17. Yüzyıllarda Sivas Kalesi” , *Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri 21-25 Mayıs 2007 I*, Sivas 1000 Temel Eser, s. 15.

²⁵² İsmail Hakkı- Rıdvan Nafiz, s.111.

²⁵³ Saim Savaş, “Dokuz Asırlık Türk şehri Sivas, Danişmendliler, Selçuklular, Eretna, Kadı Burhaneddin ve Osmanlı Devri” *Tarih ve Medeniyet*, Ocak 1996, S. 23, s.22.

²⁵⁴ Akdağ, s.223-224.

²⁵⁵ Muharrem Bayar, “Atik Valide Sultan Evkafından Yeni İl Türkmen Aşiretine Bağlı Cemaatların Sivas ve Çevresine İskan” *Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri 21-25 Mayıs 2007 I*, Sivas 1000 Temel Eser, s. 30.

²⁵⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I*, s. 500.

²⁵⁷ Serpil Sönmez Yılmaz, *Osmanlı Klasik Çağında Sivas*, Kitabevi, İstanbul 2011, s.11.

sağlarken diğer sancaklarda küçülmeye neden olmuştur²⁵⁸. Osmanlı hâkimiyetinin ilk yıllarında Sivas, Tokat ve Amasya'yı da içine alan bölgeye “*Rum*” ifadesi kullanılmıştır. XV. yüzyıldan itibaren bu bölgeye “*Rum Eyaleti*” (Eyalet-i Rum) denmiştir. II. Murad döneminde bu bölgeye Canik ve Çorum daha sonra da “*Karahisar-ı Şarki Sancağı*” eklenmiştir. Rum Eyaleti'nin merkezi olan Sivas, Tokat ve Amasya bölgesine “*Eyalet-i Rumiye-i Suğra*” adı verilmiştir²⁵⁹.

XII. yüzyılda Sivas, Amasya, Tokat, Maraş, Malatya ve Çorum çevresinde Babailer isyanından bahsetmiştik. Bu hareket Babai ve alevi taraftarları tarafından gerçekleştirilmişti. XV. Yüzyılda Osmanlı Devleti yönetiminde de daha batıda Şeyh Bedreddin liderliğinde aynı sebepli bir ayaklanma gerçekleşmiştir²⁶⁰.

Sivas, Osmanlı yönetimine geçtikten sonra yaşadığı Timur istilasının büyük yıkımına ilaveten Osmanlı Devleti'nin genişleme ve gelişme yönü olarak batıyı tercih etmesiyle Selçuklu dönemindeki ihtişamını kaybetmiştir.

Vakfiyelerin incelenmesi sonucu Sivas Osmanlılardan önce onüç mahalleden ibrettir. 1454-1455 tarihli Fatih devrine ait tahrir defterine göre Sivas onu Müslüman altısı gayri Müslim olmak üzere onaltı mahalleden ibarettir. ²⁶¹. Sivas, Timur istilasını gibi büyük bir yıkım yaşasa da Klasik döneme girerken fiziki gelişim itibarıyla kendini toparlamaya başlamıştır.

²⁵⁸ Abdizade Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi I*, Sadeleştirenler: Dr. Ali Yılmaz, Dr Mehmet Akkuş, Ankara 1986, s.5-6.

²⁵⁹ Ahmet Refik, *Anadolu'da Türk Aşiretleri (966- 1200)*, İstanbul Devlet Matbaası 1930, s. 69; Selahattin Döğüş, “Osmanlılar Döneminde Sivas'ta Türkmen İsyanları (Klasik Çağ)”, *Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri 21-25 Mayıs 2007 I*, Sivas 1000 Temel Eser, s. 89.

²⁶⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I*, s. 534.

²⁶¹ Ömer Demirel, *Osmanlı Vakıf – Şehir İlişkisine Dair Bir Örnek: Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü*, TTK, Ankara 2000, s.17-19.

2 BÖLÜM: SOSYO - KÜLTÜREL HAYAT

2.1 SOSYAL GRUPLAR

1071 yılında Malazgirt Zaferi'nden sonra başlarında beyler önderliğinde birçok oba ve oymak Anadolu'ya göç etmeye başlamıştır. Bu göçerler yaşam tarzlarına uygun olan yerlere çadırlarını kurmuşlardır. Bu göçerler bir zaman sonra kale ve şehirleri ele geçirmeye başlamışlardır. Bu dönem Anadolu'da “*İl Tutma*” çalışmalarıdır. Anadolu'da uzun zaman sürecek hâkimiyeti ele geçirme süreci başlamıştır. Güçlü beyler “*İl Tutma*” sürecinde önemli ticaret ve ziraat merkezlerini ele geçirirken daha güçsüz olanlar göçebe yaşamı devam ettirmişlerdir²⁶².

Anadolu'da akarsu düzlükleri önemli şehir merkezleridir. Bu merkezlerden biri de Kızılırmak nehrinin etrafıdır. Sivas şehri Kızılırmak nehri havzasına kurulmuştur. Bu şehir tarih boyunca birçok yerleşmeye sahne olmuştur. Sivas, Hitit, Bizans ve Selçuklular döneminde önemli yerleşimlere ev sahipliği yapmıştır.

Selçuklular ve beylikler döneminde Sivas'ta Türk, Rum, Ermeni, Süryani ve Pavlaki gibi farklı etnik unsurlar bulunmaktadır. Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yahudilerden oluşan farklı dini grupların oluşturduğu sosyal bir yapı mevcuttur. Diğer Anadolu şehirleri gibi Türklerin Anadolu'ya gelişiyle Sivas'ın da sosyal ve askeri yapısı değişikliğe uğramıştır²⁶³.

Bu durum Sivas'ın etnik olarak çeşitlilik gösterdiğinin, çok uluslu bir yapıya sahip olduğunun kanıtıdır.

Selçuklu Sivası'nın Bizans Sebastiası'nın bulunduğu bölgede mi yoksa başka bir yerde mi kurulduğuna dair bilgiler net değildir. Fakat yeniden inşa edildiği kesindir²⁶⁴.

²⁶² Polat, s. 71-72.

²⁶³ Demir, s. 95.

²⁶⁴ Turan, “Sivas Şehri”, s.198.

Selçukluların uyguladığı modern ekonomik politikaların etkisiyle şehir hayatı gelişmiştir. Buna bağlı olarak şehirlerin nüfusları da çok artmıştır²⁶⁵.

Selçuklular döneminde Sivas'ın nüfus miktarı ve yapısı hakkında edinebileceğimiz kesin bilgiler yeterli değildir. Özellikle nüfus sayısı ile ilgili bilgiler için yeterli kaynak bulunmamaktadır. Bu nedenle Selçuklu Sivas'ına ait nüfus bilgileri tahminlere dayanmaktadır.

XII. yüzyıldan itibaren Türk göçleri ve önemli bir ticaret merkezi olması sebebiyle Sivas'ın nüfusu hızla artmıştır. Ticari canlılığın etkisiyle farklı etnik grupların varlığı da görülmektedir²⁶⁶.

Osman Turan “Selçuklular Zamanında Sivas Şehri” adlı makalesinde Bizans tarihçisi Khalkokondylas'un Orta Çağ'da Sivas'ın nüfusunun 120.000 olduğundan bahsettiğini ifade eder.²⁶⁷ Bu rakam abartılıdır, çünkü Sivas'ın Selçuklular döneminde Bizans dönemine göre daha gelişmiş olduğundan bahsetmiştik. XIII. yüzyılda Sivas kadar önemli sosyal ve ekonomik güce sahip Kayseri'nin nüfusunun 35.000 – 40.000 arası olduğunu bilmekteyiz²⁶⁸. Dönemin seyyahlarının seyahatnamelerinde ve diğer kaynaklarda şehirlerin nüfusları hakkında kesin bir rakam verilmemiştir. Konya, Selçuklular zamanında Anadolu'nun başkenti ve en büyük şehridir. Sivas ve Kayseri sosyal ve ekonomik açıdan birbirlerine yakın şehirlerdir. Bu nedenle nüfus özelliklerinin benzerlik göstermesi de muhtemeldir.

XII. yüzyılın sonları ve XIII. yüzyılın başlarında Sivas Ulu Cami²⁶⁹ üç bin cemaat almaktadır.²⁷⁰ Bu bilgi doğrultusunda Müslüman nüfusun 15.000 civarında olduğunu varsayabiliriz. Gayri Müslim nüfusun vakfiyelerdeki mahalle sayılarına bakılırsa Müslüman nüfusun yarısı kadar olduğu düşünülebilir. Buna göre Sivas'ın XIII. yüzyılın başında tahmini nüfusu 20.000-25.000 civarındır diyebiliriz. Göçlerin devamlılığını düşünürsek bu rakam XIII. yüzyıl ortalarında daha da artmıştır.

²⁶⁵ Mehmet Altay Köymen, “Türkiye Selçukluları Devleti'nin Ekonomik Politikası” *Belleten*, C.L, S. 198 Aralık 1986, s. 619.

²⁶⁶ Gökbel, s.77.

²⁶⁷ Osman Turan, “Selçuk Kervansarayları” *Selçuklular ve İslamiyet*, , Nakışlar Yay. İstanbul, 1980, s. 194.

²⁶⁸ Ahmet Akşit, “Selçuklulardan Osmanlılara Geçiş Sürecinde Kayseri Şehrinin Nüfusu”, *Türk Kültürü*, S. 453, s. 689.

²⁶⁹ Ulu cami için ayrıntılı bilgi için bak. Albert Gabriel, *age*, s. 143- 146.

²⁷⁰ Halil Baykız, “Sivas Ulu Cami Kitabesi”, *Dört Eylül Dergisi*, S. 4, Sivas 1966, s.5-6.

Selçuklular dönemi'nde Sivas'ın nüfusu 40.000 civarındır²⁷¹. Bu rakam Kayseri nüfus sayısı ile örtüşmektedir.

XIII. yüzyılın ortalarında en büyük şehir İstanbul, ardından da Konya'dır. Bu yüzyılın sonlarına doğru Sivas'ın nüfusu Konya'nın nüfusuna ulaşmıştır²⁷². Bunda Sivas'ın gelişiminin yanında Konya'nın başkent özelliğini kaybetmesinin de etkili olduğunu söyleyebiliriz.

Moğolların Anadolu'da yaptıkları yağma ve soygunlar neticesinde özellikle Kayseri ve Sivas tahrip olmuştur. Göçler meydana gelmiş, Sivas bu dönemde nüfus kaybına uğramıştır²⁷³.

Beylikler döneminde Anadolu'nun birçok şehrinde güvenlik sorunu yaşanmıştır. Kale çevresi yerleşimleri kale içlerine doğru kaymıştır. Beylikler döneminde şehirler küçülmeye başlamıştır. Şehirlerin canlılığını koruması için çeşitli tedbirlere başvurulmuştur. Sivas'ta da surlar dışındaki nüfusun çok azaldığını görüyoruz. Sivas Ulu Cami'de, şehir nüfusunun azalması üzerine eski yoğunluğunu ve canlılığını yitirmiştir. Sivas'ta görülen bu nüfus kaybı beylikler dönemi şehir yapısına uygundur. Sivas Kadı Burhaneddin döneminde belirli bir canlılık yaşamıştır²⁷⁴.

Sivas Tarihi'nin yaşadığı en büyük felaket Timur istilasıdır. 1398'de Osmanlı yönetimine giren Sivas, 1401'de Timur tarafından zapt edilmiştir. Bu istilanın siyasi etkisi çok büyüktür. Siyasi etkiden daha çok demografik, fiziki ve ekonomik yıkım yaşanmıştır. Timur'un istilasından önce 100 bin civarında olduğu söylenen Sivas nüfusu 3-5 bin civarına düşmüştür. Bu durum felaketin boyutunu çok net bir şekilde göstermektedir²⁷⁵.

Sivas'ın Selçuklular ve beylikler (Eratna, Kadı Burhaneddin) döneminde göçler ile nüfusunun hızla arttığını söyleyebiliriz. Bir yandan göç alan Sivas yaşadığı

²⁷¹ Demir s. 112.; Gökbel, s.77.

²⁷² Tuncer Baykara, *Türkiye Selçuklular Devrinde Konya*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985, s.142.

²⁷³ Akdağ, age., s. 75.

²⁷⁴ Tuncer Baykara, "Türkiye Selçuklu Döneminde Toplum ve Ekonomi", *TD.*, C.7, s. 223-257.

²⁷⁵ Demirel, *Osmanlı Dönemi*, s. 19.

siyasi buhranlar nedeniyle batıya doğru ciddi oranda da göç vermiştir, yalnız Sivas'ın değil o dönemde Anadolu'daki birçok şehrin yaşadığı sorun olmuştur. Sivas'ın nüfusu ile ilgili net bilgileri Osmanlı döneminde ve XVI. yüzyılda elde etmekteyiz.

1455 yılı itibariyle Osmanlılar döneminde Sivas'ın yaklaşık nüfusu 2.800'dür²⁷⁶. Bu nüfusun yaklaşık 1755'i gayrimüslimdir. Bu da şehir nüfusunun %62'sine tekabül etmektedir²⁷⁷.

1455 yılında Sivas nüfusunun mahallelere dağılımı da şöyledir. Müslüman mahalleler; Mahalle-i Mescid-i Cami 125, Hoca Ulu Bey 135, Hoca İmam 175, Hacı Emir Mahmut 45, Paşa Bey 160, Mescid-i Tokmak 60, Mescid-i Hoca Hüseyin 70, Mescid-i Palaslu 165 ve Mescid-i Medrese 50'dir. Gayri Müslim mahalleleri ise Meksat Keşiş 215, Zıkar-Dülger 100, Bazar Kapusu 185, Keşiş Mehtar 130, Nurmüş Keşiş 195 ve Cemaat-i Gariban 595'tir²⁷⁸.

2.1.1 Göçebeler

Göçebeler, yaz ve kış farklı yerde yaşayan gruplardır. Yazı ve kışı ayrı yerlerde geçirdiklerinden dolayı yarı göçebe olarak da ifade edilirler. Ekonomik faaliyetleri tarım ve hayvancılıktır. Göçebelerin diğer ekonomik etkinlikleri halıcılık ve nakliyeciliktir. Bunlar devlete her yıl aynî vergi verirlerdi²⁷⁹.

Göçebeler ayrıca ticari ilişkilerde de bulunmuşlardır. Bunu iki şekilde yapmışlardır. Birincisi üretim fazlalarını pazarlarda değiştirme, ikincisi ise aracılık, ortaklık veya tacirlerin korumalığını yapma şeklindedir²⁸⁰.

Malazgirt Zaferi'nden sonra Anadolu'nun fethi devam ederken Danişmentliler Niksar, Sivas ve çevresini Türk vatanı haline getirmeye başlamışlardır²⁸¹. Danişmend Gazi, Bağdat halifesinden aldığı emirle Sivas'a

²⁷⁶ Yusuf Halaçoğlu, *Türkiye'nin Derin Kökleri Osmanlı Kimliği ve Aşiretler*, Babıâli Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2010, s.116.

²⁷⁷ Gökbel, s.114.

²⁷⁸ Sıddık Ünal, "Sivas'ın XVI. Yüzyıldan XIX. Yüzyıla Kadar Demografik Yapısı", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 5, Elazığ 2000, s. 311-312.

²⁷⁹ Ahmet Tabakoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergah yayınları, İstanbul 2012, s. 141.

²⁸⁰ Polat, s. 200

²⁸¹ Turan, "Sivas Şehri", s.199.

gelmiştir. Burayı ele geçirerek harabe durumdaki şehri yeniden imar etmiştir. Danişmend Gazi, Tokat'ı fethederek bölgede Danişmend Devleti'ni kurmuştur²⁸². Danişmentliler, Anadolu Selçuklularına tabi olmuş ve 1095-1174 yılları arasında bazen Sivas'ı bazen Kayseri'yi başkent olarak kullanmışlardır²⁸³. Bu dönemden itibaren Sivas'a "*Danişmend İli*" denilmiştir. Danişmendliler göçebe yaşam sürdüğü için bu dönemde Sivas'ta Türk kurumlaşması gerçekleşmemiştir²⁸⁴.

Sivas yöresinde XII. yüzyılın sonlarında göçer evli Türkmenler şehirli Türkmenlere oranla daha fazladır. Sivas çevresinde geniş bir alanda yaşayan bu Türkmenler yazın kuzeye, kışın güneye yaptıkları göçlerle çevre insanlara zararlar vermektedir²⁸⁵.

Anadolu Selçukluları ve Osmanlı Devleti dönemlerinde Sivas ve çevresinde göçebe Türkmenler ve Tatarlar önemli yer tutmaktadır. Selçuklular dönemindeki Babailer isyanında önemli bir etkiye sahiplerdir.²⁸⁶

Anadolu'nun güneyinde Maraş ve Elbistan bölgesi göçebe grupların en yoğun yaşadıkları yerlerden birisidir. Bu bölgedeki göçebeler Dulkadirli Beyliğine bağlıdır. Bu göçebe Türkmenlere Osmanlı döneminde "*Dulkadirli Türkmenleri*" adı verilmiştir. Bunlar çoğunlukla Maraş ve Elbistan bölgelerinde yaşamaktadır. Ayrıca batıda Çukurova, kuzeyde Bozok ve Sivas arasında bu Türkmen grubuna rastlanmaktadır. Bu Türkmenlere mensup olan gruplar, Tamirlü, Gündeşlü, Anamaslu (Karacalu), Dokuz, Küreciyân, Bertiz, Cerid, Peçenek, Kavurgalı, Alcı, Döngelölü, Küşne, Eymir, Çimelü, Kızıllu ve Alibeylü, Demrek, Çağırğan'dır²⁸⁷.

Sivas ve çevresinde göçebelerin sayısı çok fazla değildi. Anadolu'da göçebelerin daha yoğun oldukları yerler batı, güney ve Güneydoğu Anadolu'dur²⁸⁸.

Göçebe yaşam her devlette olduğu gibi Selçuklular döneminde de çeşitli sorunlara yol açmıştır. Göçebe - yerleşik çekişmesi devamlı yaşanmıştır. Bu nedenle

²⁸² M. Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi*, İstanbul 1944, s. 91; Sefer Solmaz, agm, s. 431.

²⁸³ Karaca, s. 200.

²⁸⁴ Demir, s. 106-107.

²⁸⁵ Akdağ, s. 26.

²⁸⁶ Döğüş, s. 86-87.

²⁸⁷ İlhan Şahin, "Anadolu'da Oğuzlar" *TD*, C. 6, s. 252.

²⁸⁸ Tabakoğlu, s. 141.

Selçuklular zaman zaman göçebeleri yerleşik yaşama geçirmek için çeşitli politikalar üretmişlerdir.

Orta Asya'dan gelen Türklerin yaşam tarzı, yarı yerleşik – yarı göçebe yapısıyla Anadolu'nun yaşam şekline de yansımıştır. Türklerin büyük çoğunluğu Türkmen adını alan göçebe Oğuz Boylarıdır²⁸⁹.

Marco Polo Anadolu'da üç grup insanın bulunduğunu ve bunlardan birinin de Türkmenler olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bunların çoğunluğunun Müslüman olduğunu ve dağlık meralarda ve ovalarda yaşadıklarını belirtmiştir. Yine Marco Polo Türkmenlerin tarım ve hayvancılık ile uğraştıklarını, at ve sığır beslediklerini belirtmiştir²⁹⁰.

Anadolu'ya gelen Türkleri iki kısımda değerlendirmek gerekmektedir. Bunlardan birincisi kalelerde yaşayan kale erleridir ve bunlar üretimin içinde yer almamaktadır. İkinci kısım ise yaylak-kışlak arasında mevsimlik yaşam tarzını benimsemiş ve üretimin içinde yer alanlardır²⁹¹.

XIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Hülagu ve Abaka devirlerinde Anadolu'da gerçekleşmiş olaylar neticesinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Türkmenleri ile Sivas ve Kayseri Türkmenleri arasında büyük ölçüde yer değişimleri yaşanmıştır. Türkmenler, Memlük topraklarına yerleştirilmiştir. Bu Türkmenler, buralarda yaşasalar da yaz geldiğinde Anadolu'ya gelerek Maraş bölgesi ve Sivas'ın güneyinde oturmuşlardır. Bunlara “Şamlu”, “Şam Türkleri” veya “Şam Türkmenleri” deniliyordu. Bu Şam Türkmenleri 1294 yılında Sivas'ı yağmalamışlardır²⁹².

Osmanlı Dönemi'nde de Göçebelerin faaliyetleri, hayvancılık ve yağmacılık ekonomik ihtiyaçlarının bir sonucu olarak devam etmiştir. Göçebeler hayvancılıkta verimlerini artırmak amacıyla dönem dönem Bizans meralarını kullanmışlardır. Buda

²⁸⁹ A. Yaşar Ocak, , “Ortaçağlar Anadolu'sunda Toplum, Kültür ve Entelektüel Hayat (1071-1453)”, *İslamın Ayak İzleri: Selçuklu Dönemi Makaleler- İncelemeler*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2011, s. 260.

²⁹⁰ Marco Polo, *Seyahatname I*, Çev. Filiz Dokuman, Tercüman 1001 Temel Eser Yayınları, İstanbul tarihsiz, s. 20.

²⁹¹ Tuncer Baykara, *Türkiye Selçuklularının*, s.85.

²⁹² Faruk Sümer, *Oğuzlar*, Türk Dünyası Araştırma Vakfı, İstanbul 1999, s.180-186.

Bizans işgalini hızlandırmıştır. Göçebeler için yağmacılık Bizans savunmasının zayıflaması ile masrafsız bir hal almıştır²⁹³.

Osmanlı Devleti özellikle I. Murad ve I. Bayezid dönemlerinde daha da hızlandırarak göçbeleri yerleşik hayata geçirmek için gayret göstermiştir²⁹⁴. Osmanlı yönetimi göçbeleri yerleşik yaşama geçirip, göçbelerden elde edilen gelirin artırılması için tedbirler almıştır²⁹⁵.

2.1.2 Köylüler

Orta Asya'dan göç eden Türkler içerisinde az da olsa yerleşik yaşamı benimsemiş köylüler de vardı. Devlet, göçebe yaşamı benimsemiş grupların yerleşik hayata geçmelerini ve tarım yoluyla üretime katkı yapmalarını amaçlamıştır. Uygulanan ikta sistemi ile bu bir devlet politikası haline gelmiştir. Sivas çevresinde yerleşik yaşam yani köy kültürü daha yaygındır²⁹⁶.

Anadolu'ya gelen Türkmenler burada gelişmemiş Bizans köylüleri ile karşılaşmışlardır. Bu Bizans köylüleri daha çok tarım, hayvancılık ve meyvecilik faaliyetleri ile uğraşmaktadır. Anadolu'ya gelen yarı göçebe Türkmenlerin bir kısmı kendi köylerini kurarken, bir kısmı da Bizans köylerine yerleşmişlerdir. Yerleşik köylü konumuna gelmişlerdir. Fakat ekonomik canlılığı elinde tutan Türkler şehirlerde de nüfus üstünlüğünü hızla ele geçirmişlerdir²⁹⁷. İskân politikasının gereği olarak Türkmenlerde yerleşik hayata geçiş yerleri ilk önce köyler olmuştur²⁹⁸.

Gök Medrese Vakfiyesine göre Sivas'ta köy ve semt adları şöyledir: “*Kesrik, Hevd, Biğik, Sefal, Zara, Ekizman, Havran, Yukarı Tabın, Yaşlı Kilise, Barolik, Kerban, Sofular, Mahnok, Mahmud-i Hacib, Divane eylemelik, Kökhal, Ekutfetros, Dodurga, Ebu Bekir, Samanharman, Köfartigos, Kızılca köy, Nikosa Valdin, Körki,*

²⁹³ Rudi Paul Lindner, “Orta Çağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar” (Çev. Müfit Günay) İmge Kitabevi, Ankara 2000, s.34-35.

²⁹⁴ age, s. 88.

²⁹⁵ age, s. 93.

²⁹⁶ Tabakoğlu, s. 142-143.

²⁹⁷ Ocak, “Ortaçağlar Anadolu'sunda”, s.263.

²⁹⁸ Akdağ, s. 12-13.

Lina, Keptii, Hava Refik (Hafik), Hud, Faris Nahiyesi, Kötni Mezrası, Belvar, Dutlu Şehri, Ayva Semri, Remrak, Kemenker, Körkü, Ekrak Baba”²⁹⁹.

2.1.3 Şehirliler

Anadolu’nun fethiyle ilk başlarda şehirlerin dışına yerleşen Türkler yavaş yavaş şehirlere göç etmeye başlamış ve şehirlerde Türk nüfusu artmaya başlamıştır. Hristiyanlar şehirleri terk ederken, boşalan yerlere Danişmendli ve Selçuklu dönemlerinde Türkler yerleştirilmiştir. Göçmenlerin yanı sıra Orta Asya’da yerleşik olarak yaşayan Türkler de Anadolu’ya gelerek şehirlere yerleşmişlerdir. Türklerin şehirlerde nüfus olarak öne çıkmaları neticesinde Türk yaşantısı ve Türkçe etkili olmaya başlamıştır³⁰⁰. Fethin başlarında şehirlerdeki Türk nüfusu kırsal nüfusa oranla daha hızlı artmıştır.

Selçuklu fetihleri, akabindeki Haçlı Seferleri ve Bizans ile girişilen nüfuz çekişmesi başlangıçta Anadolu şehir hayatını olumsuz etkilemiştir. XII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren iç ve dış ticarete gerçekleşen gelişmeler şehir hayatının önemini artmasını sağlamıştır. Sivas, ticaret yolları üzerindeki konumu ve önemi ile bu gelişmişliği en iyi yaşayan şehirlerden biri olmuştur³⁰¹.

Selçuklular döneminde özellikle XIII. yüzyılda şehirlerdeki nüfusun büyük çoğunluğu göçler neticesinde Türklerden oluşmaktadır. Her ne kadar Türkmenler konargöçer hayat nedeniyle şehir hayatının dışında kalsalar da özellikle Sivas’ta yerleşik ve ticaretle uğraşan Türkmen nüfusa rastlanmaktadır³⁰². Yerleşik yaşama geçerek şehirlere gelen bu Türk grupları asker kökenli olup, ekonomik seviyeleri de yüksektir. Bu Türk zenginleri şehirlerde medrese, cami, hanekah, zaviye gibi kurumları yapmada ve vakıflar oluşturmada cömert davranmışlardır³⁰³.

²⁹⁹ Bayram- Karabacak, s. 36.

³⁰⁰ Baykara, Türkiye Selçuklularının, s.84.

³⁰¹ Tabakoğlu, s. 144.

³⁰² A. Yaşar Ocak, “13-16. Yüzyıllarda Anadolu Şehirlerinde Dini-Sosyal Hayat”, *İslamın Ayak İzleri: Selçuklu Dönemi Makaleler- İncelemeler*, Kitap Yay., İstanbul 2011, s. 21.

³⁰³ Akdağ, s.12-13.

Anadolu'ya gelen şehirli Türkler, göçebe Türkmenleri aşağılamaya başlamış, bu tavır Anadolu Selçukluları devrinde de devam etmiştir. XIII. yüzyılın ikinci yarısında Sivas'a gelen İranlı Moğol toplulukları şehirli Türklerle uzlaşırken, göçebe Türkmenlere baskı uygulamışlardır³⁰⁴.

2.1.4 Yerli Halk

Anadolu'ya ilk Türk akınları 1016-1021 yıllarında Çağrı Bey liderliğindeki Türk kuvvetleri tarafından gerçekleşmiştir. Çağrı Bey, Vaspurakan Ermeni Krallığının Van Gölü çevresindeki alanlarına saldırılarda bulunmuş ve bu bölgeyi yağmalamıştır³⁰⁵.

Çağrı Bey'in Vaspurakan Ermeni Krallığının Van Gölü çevresindeki bölgelerine saldırması sonucunda Sivas 1021 yılında dünyada ender görülen şehir takası olayı ile karşı karşıya kalmıştır. Bu durum Sivas'ın sosyal ve ekonomik hayatında çok büyük bir değişime yol açmıştır. Türk akınlarından bunalan Ermeni Kralı Sene-kerim Bizans İmparatoru II. Baseleios'e başvurarak Van şehri ile Sivas'ı takas etmek istediğini söylemiştir. Bu isteği kabul edilmiş, Van'a karşılık Sivas Ermeni Kralı Sene-kerim'e verilmiştir. Sene-kerim hanedanı ve 14.000 Ermeni vatandaşıyla Sivas'a gelip yerleşmiştir. Fakat mezhep farklılığından dolayı Bizans'ın bölgedeki Ermenilere baskısı söz konusudur. Ermeniler bu nedenle Anadolu'da zor durumda kalmışlardır³⁰⁶. Sene-kerim ve oğulları yıllarca Sivas'ın idaresini ellerinde bulundurmuş, fakat Bizans'a da bağlı kalmışlardır. Sivas ve Kapadokya bölgesine yerleştirilen Ermeniler yalnız Vaspuran Ermenileri ile sınırlı kalmamış, 1045'te Ani Ermenileri ve 1064'te Kars Ermenileri Sivas'a yerleştirilmiştir³⁰⁷. Vaspuran bölgesi Ermenilerinin Sivas taraflarına yerleştirilmeleri Bizanslılar ile Ermenilerin farklı

³⁰⁴ A. Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı*, Dergah Yayınları, İstanbul 2009, s.117.

³⁰⁵ Ali Sevim- Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi C I*, s. 28.; Mehmet Tezcan, agm., s.124.

³⁰⁶ Farac,I, s. 274.; Mehmet Tezcan, "XI. yy. başlarında Ermenilerin Doğu Roma Tarafından Bölgeye göçürülmesi ve Selçuklu Fethi döneminde Sivas ", *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri*, Sivas 2006, s.126.

³⁰⁷ Tezcan, s.129.

mezhepten olmalarından kaynaklanmaktadır³⁰⁸. Ermenilerin özellikle Sivas'ı tercih etmeleri Sivas'ın ticari ve siyasi değeri ile ilgilidir. Ermenilerin Sivas'a gelişyle etnik yapı değişirken ticaret gelişmiştir. Ermenilerin o dönem Sivas'a katkısı yadsınamayacak boyuttadır.

Bizans'ın bölgede uyguladığı baskıcı politika Türklerin Anadolu hâkimiyetini kolaylaştıran etkenlerden biri olmuştur. Bizans baskısı Sivas'ın bir Ermeni şehri olmasını engellemiştir³⁰⁹. Bu engellemelere rağmen Sivas, Ermeniler için önemli bir şehir olmuştur³¹⁰. Bunun etkisiyle Anadolu'da Selçuklulardan önce rastlanan eserler daha çok Roma ve Helenistik döneme ait olmuştur. Bizans'a ait eserlere Sivas'ta pek rastlanmamaktadır³¹¹. Bizans feodal yapısı içerisinde dönemin şartlarında Bizans yönetimi ile bazı sorunlar yaşansa da Sivas Ermeniler tarafından yönetilen ve Ermeni nüfusunun hâkim olduğu bir şehirdir.

Henry Fanshawe Tozer, eserinde Sivas'ın bir dönem Küçük Ermenistan'ın başkenti olduğunu ve Bizans İmparatorluğu'nun Asya'daki en gözde şehirlerinden biri olduğunu söyler³¹².

Anadolu Selçuklular döneminde Anadolu'nun asıl yerleşim yerleri Konya, Kayseri, Sivas ve Erzurum gibi şehirlerdir. Buraların halkı Rum, Ermeni, hâkim Türk ve Türkmenlerle Türkleşmiş diğer topluluklardan oluşmaktaydı³¹³.

XII. yüzyılda Sivas'taki gayrimüslimlerin tamamı Hristiyanlardan oluşmaktadır. Bu dönemde Rumlara nazaran Ermeni ve Süryaniler, Türklerle daha iyi ilişkiler kurmuşlardır³¹⁴. Buna dayanarak şunu söyleyebiliriz ki Sivas'ta Ermeni nüfusu daha fazla olduğu için Türklerin Sivas'a yerleşmesi biraz daha kolaylaşmıştır.

³⁰⁸ Abdurrahim Tufantoz, "Selçuklular Çağında Sivas'ın Stratejik ve Ekonomik Önemi", *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri*, Sivas, 2006, s.143.

³⁰⁹ Demir, s. 97.

³¹⁰ Mateos, s. 107.

³¹¹ Turan, "Sivas Şehri", s.199.

³¹² Mahiroğulları, s.120.

³¹³ Mehmet Şeker, "Anadolu'nun Türk Vatanı Haline Gelmesi", *TD C.6*, s. 275.

³¹⁴ Gökbel, s.77.

Sivas'ta yerleşik Rumlar, Ermeni mahalleleri, Bulgar Türkleri ve Ceneviz konsolosluğu mevcuttur.³¹⁵

Şöyle diyebiliriz ki; Selçuklular zamanında Sivas'ın sosyal yapısı: Sivas, farklı dini ve etnik grupların bir arada sorunsuz bir şekilde yaşadığı, ticari cazibesi ile uluslararası alanda pek çok tüccarın ziyaret ettiği bir şehirdir. Sosyal, siyasi ve ekonomik alanda Anadolu'nun gelişmiş şehirlerinden olduğundan, birçok kez tahrip edilmiş, istila ve yağmalamalara uğramıştır. Siyasi açıdan da ikinci bir başkent değeri ve muamelesi görmüş, Selçuklu Türkiye'si'nin büyük medeniyet merkezlerinden biri olmuştur.

2.2 ETNİK GRUPLAR

2.2.1 Türkler

Siyasi Tarih bölümünde de belirttiğimiz üzere Sivas Türkler tarafından kesin olarak ne zaman fethedilmiştir, bunu net olarak bilemiyoruz. 1059 yılında Emir Samuk'un istilasından itibaren Sivas, birçok kez Türkler tarafından istila edilmiştir. Kesin yerleşim ise Danişmendlilerle başlamıştır.

Emir Samuk komutasında Türk kuvvetlerinin Sivas üzerine yaptıkları akınlar ve istila o dönem itibarıyla şehre ağır sosyal ve ekonomik zarar vermiştir³¹⁶. Daha önceden Türklerin Anadolu'ya ilk akınlarının Çağrı Bey zamanında başladığını, Sivas'a ilk saldırının 1059 / 1060 yılında *Emir Samuk* komutasında gerçekleştiğini belirtmiştik. Şunu da belirtmek gerekir ki Türklerin bu akınları ne bölge Ermenilerine ne de Rum halkına karşıdır. Bu saldırılar yeni bir yurt arayışının sonucudur. Malazgirt Savaşı öncesinde Türklerin Sivas'a küçük çaplı yerleşmeleri olsa da asıl yerleşme Malazgirt Savaşı sonrasıdır.

³¹⁵ Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar Metin Tercüme ve Araştırmalar*, TTK, Ankara 1988, s.116.

³¹⁶ Mateos, s. 111.

Türkmen Oğuzların Anadolu'ya yerleşmeleri Selçuklu Devleti'nin planlı ve sistemli fütühat politikasının sonucudur³¹⁷. Anadolu'ya göç hareketleri Selçuklular ile başlamıştır. Göç eden Türkler potansiyeli beyliklerin kurulmasında etkili olmuştur. Bu nüfus Osmanlılar zamanında Türk birliğinin sağlanması ile önemli bir güç haline gelmiştir. Bu gücü oluşturan da yarı göçebe aşiretlerdir³¹⁸.

Malazgirt Savaşı sıradan bir zafer değildir. Bu, bir yurt edinme mücadelesinin başlangıcıdır. Anadolu'da, nüfusun, dini yapının, kültürel yapının değişimi amaçlanmıştır. Bu nedenle doğudan gelen Türk göçünü bir akarsu debisine benzetebiliriz. Nasıl yağmurun ve karın erime dönemlerinde akarsu debisi artarsa, Türk göçleri de belli zamanlarda coşkusunu ve yoğunluğunu artırmıştır. Özellikle Malazgirt Savaşı sonrası oluşan Anadolu'daki idare boşluğu ve XII. yüzyıl başlarından itibaren doğudan gelen Moğol baskısı Türk göçlerini yoğunlaştırmıştır.

Anadolu'ya gelen Türkler, Kızılırmak havzasında Orta Anadolu ovalarına yerleşmiş, bu bölgede Türk çoğunluğu sağlanmıştır. Fetih hareketleri hızla başlamıştır. Bu fetih hareketlerinde Sivas çok önemli bir konuma sahip olmuştur. Sivas bir merkez gibi görülmüş, Sivas'tan itibaren iki kol halinde batıya doğru gidilmiştir³¹⁹. Anadolu'ya ilk akınlardan itibaren Sivas'ın merkez olarak seçilmesinde bu özellik etkilidir.

Danışmendliler döneminde Sivas, bir başkent ve kültür merkezi konumundadır. Hem siyasi hem de sosyal yönden önemli ve güçlü bir duruma gelmiştir. Bütün Anadolu'da olduğu gibi Sivas'ta da Haçlı Seferleri, beylikler arası mücadeleler ve nüfus üstünlüğünün sağlanamaması nedenlerinden Selçuklu yönetimine kadar gelişme yavaşlamıştır.

Yarı göçebe Oğuzların – Türkmenlerin yerleşik hayata geçmesiyle, onlara “Türk” denilmiştir. Türkler Anadolu'da eski yerleşim yerlerinde oturdukları gibi yeni yerleşim yerleri de kurmuşlardır³²⁰. Anadolu'ya göç eden Oğuz kitleleri, Anadolu Selçuklu Devleti'nin yerleşim politikası gereği Anadolu'nun farklı yerlerine

³¹⁷ Mustafa Keskin, “Fetih öncesinde ve sonrasında Sivas”, *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri*, Sivas, 2006, s.46.

³¹⁸ Halaçoğlu, s.68.

³¹⁹ Baykara, Türkiye Selçuklularının, s.70.

³²⁰ Keskin, s.46.

yerleştirilmiştir. Bu iskân aşiret yapısının parçalanmasını ve birçok yerde Türklere ait yer adlarının oluşmasını sağlamıştır. Sivas yöresinde Kürt unsurların yerleşme oluşturmadığı görülür. Sivas’a ilk yerleşen Türkler “*Yabgulular*”dır. Daha sonraki dönemlerde “*Yabgulu*” ismine yakın “*Yavı*” Oğuzlarının Sivas’a yerleştikleri görülür. Sivas’taki Yuva, Yuvacık adında köylerin ve Yavu adında bucak merkezinin bulunması bundan kaynaklanmaktadır³²¹.

Türklerin Anadolu’ya yaptıkları göç hareketinde dikkati çeken bir husus XI. yüzyılda Anadolu’ya büyük Türk boylarının gelmediğidir. Küçük boylar az sayıda insan grubu ile Anadolu’ya gelmişlerdir³²².

Selçuklu Şehzadesi Rukneddin Kılıç Arslan’ın I. İzzeddin Keykavus’a karşı isyanı üzerine vezir Kadı İzzeddin, para karşılığı İva (Yıva), Gence, Gurbet ve Kıpçak boylarını toplayarak Anadolu’ya getirtmiştir. Bugün Anadolu’da Kıpçak adını taşıyan tek köy Sivas Hafik’tedir³²³.

Faruk Sümer “Oğuzlar” adlı eserinde 16. yüzyılda yazılmış tahrir defterleri tarayarak oluşturduğu cetvelde bu boy adlarını ve yerleştikleri şehirleri belirtmiştir.³²⁴ Bu cetvele göre Sivas’ta Kayı ve Kayıcık adıyla sekiz, Kara- Evli iki, Karkın sekiz, Çavuldur üç, Salur dokuz, Ala-yundlu üç, Eymür yedi ve Kınık adıyla da sekiz yer vardır³²⁵. Yusuf Halaçoğlu Oğuz grubuna mensup boyların tamamının Anadolu’ya geldiğini söyler³²⁶ Bir dönem Sivas’a hâkim olan ve müstakil beyliğini kuran Kadı Burhaneddin “*Salur*” boyuna mensuptur³²⁷.

Anadolu’ya gelen Türk boyları şunlardır: Bozok koluna bağlı Kayı, Bayat, Alkaevli, Karaevli, Yazır (Yazgır), Dodurga, Döğür, Yıparlı, Avşar (Afşar), Beğdili, Karkın, Çarukluğ (Kızık) boylarıdır. Üçok koluna bağlı Bayındır, Çavuldur, Çepni,

³²¹ Demir, s. 106.

³²² Baykara, Türkiye Selçuklularının, s.80.

³²³ Sümer, *Oğuzlar*, s.58.

³²⁴ *age*, s.405-426.

³²⁵ *age*, s.235.

³²⁶ Halaçoğlu, s.14.

³²⁷ Sümer, *Oğuzlar*, s.184.

Peçenek, Salurlu, Alayundlu, Eymür, Yüreğir (Üreğir), İğdir, Bükdüz, Yıva ve Kınık boylarıdır³²⁸.

Malazgirt Savaşı'ndan sonra Büyük Selçuklular Anadolu'yu fetih amacıyla Türk aşiretlerini kısım kısım Anadolu'ya yerleştirmişlerdir. Kayı boyu da bu fetih döneminde veya daha sonraki dönemlerde Anadolu'ya yerleştirilmiştir³²⁹. Kayılara “*Kayıhanlılar*” da denilmektedir. Kayılar, Türkmen denilen Oğuz Türklerindendir³³⁰.

Kayılar Anadolu'ya ilk giren Oğuz boylarındandır. Anadolu'da aşiret ismini taşıyan yerlerin en kalabalığı Kayı'dır³³¹.

Kayılar, Süleymanşah önderliğinde 50 000 göçer Türkmen ve Tatar ile Anadolu'ya gelerek Erzurum'dan Erzincan'a yerleşmişlerdir. Altı yıl burada kaldıktan sonra Halep'e inmişlerdir.. Fırat ırmağından geçerken Süleymanşah boğularak ölmüş ve Caber Kalesi'ne defnedilmiştir. Süleymanşah Gazi'nin oğlu Ertuğrul Gazi ve kardeşleri geldikleri yere dönmek istemiştir. Kardeşleri dönerken Ertuğrul Gazi dört yüz kadar göçer ev ile bir süre Pasinler Ovası'nda Sürmeli Çukuru'nda kaldı³³².

Erzincan'da bir süre kalan Kayılar Ertuğrul Gazi liderliğinde Sivas yakınındaki Hafik bölgesine geldiklerinde Moğollar ile Selçuklular arasındaki savaşa tanık olmuşlardır. Buradaki bilgiler çok net olmamakla birlikte Kayılar, Moğollara saldırmışlar ve onları geri püskürtmüşlerdir. Bunu haber alan I. Alaeddin Keykubat Ankara hududunda Karacadağ'ı yaylak ve kışlak olarak Kayılara vermiştir³³³. Bu olaylar Yassı-çimen Savaşı'ndan sonra Moğolların Anadolu'ya ilk girdikleri 1231 tarihine denk gelmektedir. Ertuğrul Gazi üç yüz kırk kişi (çadır olmalı) ile Karaca Dağ'a yerleşmiştir³³⁴.

³²⁸ Cevdet Türkay, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar*, İşaret yay. İstanbul 2001, s.19.

³²⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I*, s. 98.

³³⁰ Türkay, s.17.

³³¹ Bayar,, s. 38.

³³² *Aşıkpaşaoğlu*, s. 16-17.

³³³ Konukçu, s. 62.

³³⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I*, s. 98.

Kayıların Anadolu'ya girişleri ve yerleştiği bölgeler ile ilgili farklı rivayetler söz konusudur. Daha önceden Sivas'ta Kayı ve Kayıcık adıyla sekiz yer adı olduğunu belirtmiştik.

Kayıları ağırlıklı olarak Konya, Ankara, Isparta, Denizli, Selçuk, Afyon Kozan taraflarına yerleşmişlerdir. Kayılar Sivas'ta Budaközü ve Sorkun'a yerleşmişlerdir³³⁵.

XIII. yüzyılda diğer bir gelişme de Moğolların baskıları neticesinde Anadolu'ya yapılan göç hareketidir. Bu dönemde göç edenlerin büyük çoğunluğu Oğuzlardır. Göç eden bu boylar özellikle Sivas, Tokat çevresini tercih etmişlerdir. Bu yoğun göç hareketi daha önceden bölgede oluşmuş olan yerleşik yaşamı olumsuz etkileyerek düzeni bozmuştur.³³⁶ Baybars'ın istila hareketinden sonra Anadolu'da Moğol ve Türk aşiretlerinin iskânı başlamıştır. Bu dönemde yedi Türk ve Moğol kabilesi Anadolu'ya yerleşmiştir. Aksaray, Kayseri ve Konya civarına Bisvutlar, Ankara, Eskişehir, Kütahya çevresine Çavdarlar yerleşmiştir. Sivas ve çevresine ise özellikle Uygurlar yerleşmiştir³³⁷.

I. Alaeddin Keykubat tarafından Ermenak ve Larende dolaylarına Türkmenler yerleştirilmiştir. Şikari, bu Türkmenlerin büyük bir çoğunluğunun Kayseri ve Sivas civarında oturduklarını belirtir. Bu Türkmenlerin büyük bir kısmı Babai isyanına katılmışlardır³³⁸. Babailer isyanı propaganda ve faaliyet alanı olarak iki ana bölgeye ayrılır. Birincisi Amasya, Tokat ve Sivas çevresi; ikincisi de Adıyaman, Maraş ve Malatya çevresidir³³⁹.

Sivas'ta Oğuzlar ve diğer Türk boyları yoğundur. Bu yoğunluğun etkisi, dini ve etnik yapının karmaşık oluşu Babailer isyanının Sivas ve çevresindeki etkisini de artırmıştır. Malatya Subaşı Alişiroğlu'nu mağlup eden Babailer vurgun yapmak

³³⁵ Halaçoğlu, s.88-98.

³³⁶ A. Yaşar Ocak, *Babailer*, s. 60.

³³⁷ M. Fuad Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, Akçağ Yay. Ankara 2003, s.73; Bahattin Dartma, "Beylikler Devrinin Mümtaz ve Mütevazi Bir Şahsiyeti Şihabuddin es- Sivasî", *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri*, Sivas 2006, s.223.

³³⁸ Elvan Çelebi, *Menakıbu'l - Kudsiyye Fi Menasibi' - Ünsiyye, (Baba İlyas-ı Horasani ve Sülalesinin Menkabeve Tarihi)* Haz. İsmail E. Erünsal, A. Yaşar Ocak, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1984, s. LXII.

³³⁹ Ocak, *Babailer*, s.117; Galip Demir, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu ve Ahilik*, Ahi Kültürünü Araştırma ve Eğitim Vakfı Yay., İstanbul 2000, s.56.

için Sivas’a yönelmiş ve Sivas halkını perişan etmişlerdir. Sivas halkı ağır kayıplar vermiş, şehrin ileri gelenleri ve iğdişbaşısı Hurremşah öldürülmüştür. Baba İshak İsyanı Sivas, Erzurum, Tokat ve Kayseri’de sosyal ve ekonomik açıdan olumsuzluklara yol açmıştır³⁴⁰.

Malazgirt Savaşı’ndan sonra Kayılar dışında Anadolu’ya başka Oğuz boyları da gelmiştir. Anadolu’nun birçok yerine yerleşmişlerdir. Oğuz boylarının bazıları bulundukları yerlere göre isim almışlardır. Bunlardan biri de Yeni-il Türkmenleridir. Bunlar Sivas’ın güneyinde bugünkü Kangal’ın bulunduğu yerde Yellüce, Mancılık Gürün, Hekimhan ve Alacahan bölgelerine yerleşmişlerdir. Halep, Dulkadir ve Yeni-il Türkmenleri Sivas’tan Halep’e kadar olan bölgeyi yurt edinmişlerdir³⁴¹.

Halep bölgesinden Anadolu’ya gelen Türkmenler Osmanlı yönetimine geçtikten sonra “Yeni-il Türkmenleri” adını almışlardır³⁴². Yeni-il Türkmenlerinin Halep Türkmenlerine mensup koluna “*Yaban-Eri*” denir³⁴³. Bu dönem XVI. yüzyılın başlarına denk gelmektedir. Yeni-il Türkmenlerinin yerleştiği yerlere “*Yeni-il Kazası*” denilmiştir. Sivas’ın güneyi, Kangal, Ulaş kazalarının güneyi, Divriği’nin batısı, Gürün’ün kuzey tarafları Yeni-il kazasının içerisinde yer almaktadır³⁴⁴. Dulkadirli ve Halep Türkmenleri bu bölgeyi yaylak olarak kullanmaktadır³⁴⁵. Yeni-il Osmanlı padişahı III. Murad zamanında mâlî olarak Üsküdar’daki bir caminin evkafına bağlanmıştır. Bu nedenle bu topluluğa “*Üsküdar Türkmeni*” de denir³⁴⁶.

Sivas çevresinde yaşayan aşiretler şunlardır: Abdaloğulları, Afşarlı (Avşarlı), Alcaatlı, Alacalı, Alagözlü, Alibeyli, Ali Çavuş, Ankar, Araplar, Avcılan, Ayvalı, Bab-ı Altun, Badıllı (Beydilli), Balaban, Balcılar (ballı) Baraklı, Beçili, Beylioğlu, Behramşahlı, Bekdaşlı, Belikanlı, Berdal Tecirlisi, Berektanlı, Birul Tecirlisi, Candarlar, Cudikanlı, Çeçelü, Çobanlar, Çoktikan, Çolak Ali, Çöplü, Dabanlu,

³⁴⁰ İbn-i Bibi, I, s. 51.; Nejat Kaymaz, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyaseddin Keyhüsrev ve Devri*, TTK, Ankara 2009, s. 66-67; A. Yaşar Ocak, Babailer, s.131.

³⁴¹ Sümer, *Oğuzlar*, s.196.; Halaçoğlu, s.85-86.

³⁴² Bayar, s. 31.

³⁴³ Sümer, *Oğuzlar*, s.196.

³⁴⁴ Bayar, s. 31.

³⁴⁵ Şahin, s. 253.

³⁴⁶ Sümer, *Oğuzlar*, s.196.

Dalgıçlı, Hacabanlı, Halaçlı, Harmandalı, Hasanlar, Haydarlar, Herdi, Herekli, İkikapılı, Karacakaya, Karacalar (Karaçalı) dır³⁴⁷.

Eratna Devleti döneminde Alaeddin Eratna'dan sonra hükümdar olan Mehmet Bey ve Alaaddin Ali Bey devirlerinde ülkenin iyi yönetilememesi, Türkmen ve Moğol saldırılarının artması sonucu bölge halkı zor durumda kalmıştır. Bölge halkının bir kısmı Halep ve Antep bölgesine, bir kısmı da Batı Anadolu ve Marmara bölgesine göç etmiştir³⁴⁸.

Üçok koluna bağlı Oğuz boyundan biri de Çepniler'dir. Anadolu'da çoğunlukla Karadeniz çevresine yerleşmişlerdir. Karadeniz dışında Çepnilerin yerleştiği yerlerden biri de Sivas'tır. 1455 tarihli Tahrir Defteri'nde Sivas merkeze bağlı "Çepni Virani" adlı bir köy bulunmaktadır³⁴⁹.

XVI. yüzyılda Sivas'ta Oğuz boylarına ait bazı yer adları;

Boyun Adı	Vasfı	Sancağı	Kazası	Vergi Nüfusu
Kayıcık	Köy	Sivas	Sivas	39
Kayı	Ekinlik	Sivas	Koç-Hisar	-
Kayı	Ekinlik	Sivas	Sivas	-
Kayıcık	Ekinlik	Sivas	Sivas	-
Kayı-Kolan?	Köy	Sivas	Taş-Abad	108
Bayad	Köy	Sivas	-	-
Yazır	Köy	Sivas	Budak-Özü	27
Dodurga	Köy	Sivas	Koç-Hisar	248
Beğ-Dili	Ekinlik	Sivas	Sivas	7
Beğ-Dili	Köy	Sivas	Sivas	84
Karkın	Ekinlik	Sivas	Sivas	-
Yenice- Çepni	Köy	Sivas	Sivas	142

³⁴⁷ Bayar, s. 49-58.

³⁴⁸ Yücel, s. 19.

³⁴⁹ M. Hanefi Bostan , "Anadolu'da Çepni İskânı", TD, C.6, s. 309.

Baş- Çepni	Ekinlik	Sivas	Sivas	-
Salur	Köy	Sivas	Sivas	71
Salur (Öbür Adı: Yenice)Köy		Sivas	Sivas	24
Salur	Köy	Sivas	Sivas	16
Salur	Köy	Sivas	Koç-Hisar	35
Eymür	Köy	Sivas	Sivas	21
Eymür	Köy	Sivas	Sivas	-
Eymir-Bağı	Köy	Sivas	Mecit-Özü	-
Eymür	Köy	Sivas	Yılduz	10
Eymirli Kışlası	Köy	Sivas	Budak-Özü	49
Eymurlu	Köy	Sivas	Budak-Özü	61
Üreğir	Köy	Sivas	Sivas	73
Bügdüz	Ekinlik	Sivas	Sivas	-
Kınık	Köy	Sivas	Sivas	18
Kınık-Viranı	Ekinlik	Sivas	Sivas	-
-Kınık	Köy	Sivas	Sivas	-
Kınık	Köy	Sivas	Sivas	-

Sivas ve çevresine ilk dönemlerden sonra gelen Türk oymak, aşiret ve cemaatlerin muhtemeldir ki, daha önce gelen akraba aşiretlerin³⁵⁰ yanına yerleşmişlerdir.

³⁵⁰ **Oymak:** Afşar, Akkuzulu, Alakürk, Aydın Şarkpareşi, Caber, Çunkarlı, Dağbahadırlusu, Dedesilli, Dibanlı, Düdük Velioğulları, Hozkanlı, İfrazhası Tacirlisi, Kafirkıran, Karayusuflu, Kayukânı, Kızılsesli, Kurutlu, Mihmadlı, Saçlı Cerid, Salarlu-i Sağır, Sindikan, Sinkân, Şambayadı Kocabeğ, Taklı, Taycı, Yâdigârlı, Yalaklı'dır.

Aşiretler: Abalı, Abdal Kuyumcu, Acır, Adamanlı, Ağcakoyunlu, Alcı, Alçul, Alicul, Anamaslı, Armağan, Atma, Badili, Baduki, Bağırhan, Bakırlı, Balabanlı, Ballı, Barak, Bâriçkân, Bârikli, Bâyezid, Bâtezîdoğlu, Baymihmad, Bazîkî, Beğdili, Beğli, Beğobası, Belikânı, Berfkânı, Binkânı, Birkân, Boynuinceli, Börnik, Burak, Cemeli, Cerid, Cihanbeğli, Cunkar, Çalikânı, Çapan, Doğanlı, Geyikler, Gigi, Göcki, Gülabi, Gündaş, Hacabanlı, Halikan, Harbendeli, Hasanbeğ, Herekoğulları, Hotamışlı, İbrahim, İlbasanlı, İlbeğli, İmamkulu, İnal, İsmail, Kacabanlı, Kafir Kıran, Kahramanlı, Kandemircisi, Karaca, Karahalil, Karaşeyhli, Karikân, Kavîli, Kelecor, Kemokân, Kethüdalı Kızıgı, Kızık, Kızkapan, Kolçak, Koyunoğlu, Kunduzlu, Maksudlu, Malagirdli, Maloki, mamalı, Mandilli, Milli, Muradlı, Nallı, Odamışlı, Omerânı, Ortapâre, Oruçlu, Ödemişli, Ödüllü, Pehlüvanlı, Pesbân, Pipili, Recebli, Reyhanlı, Sağıcı, Sağuncık, Seker, Süleymanlı, Şahâblar, Şarkîpâre, Şefâatli, Şerefli, Şeyh Halil, Tacirli, Tilkânı, Turacılı, Yeni İl, Yerebadili, Zerukânı, Zeyve, Zivanlı,'dır.

Cemâatler: Abalı, Abdilli, Abdülgani, Ağızmanlı, Akcadağ, Akdoğan, Alagöz, Alamaslı Taycı,

Safevi Devleti kurulmadan evvel Anadolu'dan birçok Türk Şah İsmail'in yanına giderek Safevi Devleti'nin kurulmasında etkili olmuştur. Türk topluluklarından bir kısmı da Sivas çevresinden gitmiştir. Bunlar Ustacalu, Şamlu, Rumlu adındaki Sivas, Amasya ve Tokat bölgesinde yaşayan yerleşik halktır³⁵¹.

Sivas'ta bulunan etnik gruplar içerisinde Türkler Malazgirt Savaşı'ndan sonra baskın grup olmuştur. Her ne kadar Türklerin çoğunluk oluşturduğunu belirtmiş olsak da Ermeni nüfusunun azımsanamayacak sayıda olduğunu ve ekonomik yapının içerisinde etkin bir şekilde yer aldıklarını görmekteyiz. Sivas ve Anadolu Ermenileri için şöyle bir tespitte bulunabiliriz. Anadolu'nun Türkler tarafından fethinden önce Bizans, Hristiyan grupları ağır vergiler ile ezmiştir. Ermenileri mezhep farklılığından dolayı da askeri baskı altına almışlardır. Bizans ile Ermeniler arasındaki bu mezhep farkı sorunun özünü oluşturmaktadır. Selçuklu yönetimi, Ermenilerin rahat bir nefes almalarını ve varlıklarının devamını sağlamıştır.

Türklerin Anadolu'da oluşturacağı dini yapılanma onların daha önceki yaşam tarzları ile doğru orantılıdır. Türkler Horasan ve İran bölgelerindeki sosyal yaşantılarını Anadolu şehirlerinde de devam ettirmişlerdir ve etkisinde kaldıkları Hint kültürünün bazı özelliklerini de yanlarında getirmişlerdir³⁵².

Albulu, Alciatilhan, Alçul, Aliçavuş, Anamaslı, Arab, Arafa Kadılı, Arslanali, Aşodlu, Avşarcık, Ayvad Kethüda, Ayvalı, Badılı, Baküleli, Barak, Barcın, Baz'ac, Becili, Beğtimurlu, Behrâmşâh, Bektaş, Berdal, Bozkoyunlu, Canahmed, Cebbar, Cönger, Cumakethüda, Cüneyd, Çağırğan, Çallı, Çapar Ömer, Çavuş, Çemeli, Çepeli, Çiğdemli, Çimeli, Çokşuruk, Dabanlı, Dalyanlı, Dânişmendli, Darıcı, deli İlyas, Dirzanlı, Eğerci, Ekrâd-ı Badili, Elbaşlı, Elci, Esirkânli, Eyübasan, Faideli, Fakıhlar, Fazlı, Garkagazili, Gencli Bayadı, Gevan, Geyikler, Göbeller, Göndüşlü Gündüz, Gören, Gülâbî, Gündüz Fakîhli, Hacabanlı, Hacıahmedler, Hacıbayram, Hacıbonsurlu, Hacışeref, Hacıhıdır, Hacıinal, Hacımecîdli, Hacımîrli, Hacımûsâ, Hafikeli, Halal, Hamalı, Hançobanlı, Harikan, Hasankırcılı, Hayranlı, Hıdırkethüda, Hobalı, Horsalan, Hudâverdi, İbrahîmbeğ, İnceveledoğlu, Kaçarîsâ, Kâfirli, Karabeğlikli, Karabıyıklı, Karaçalı, Karaçoban, Karagöz, Karakesikli, Karamürsel, Karasüleyman, Karatayib, Kârûşlu, Kastan, Kayacılı, Kazıktı, Kıcı, Kilevli, Kırânşa, Kızılcaşarlı, Koçak, Köpekli Afşarı, Kuşcuhasan, Mahkanlı, Mamalı, Masirli, Mecîd, Mehmed Kethüda, Modanlı, Obradınli, Odamışlı, Ovacık, Ödüllü, Paşabeğli, Pîrsultan, Rizankânli, Sahilli, Salyanlı, Sarîsa, Saruoğlan, Sivasilbeğlisi, Sa'ban, Şambayadı, Tabgı, Tacirlihızır, Taşmoz, Tokuzcun, Tululelçi, Türkeşoğulları, Uzun, Yâdigârlar, Yağlı, Yıldızeli, Yörükân-ı Zile, Zabıtlı'dır. (Cevdet Türkay, Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar, İşaret Yayınları, İstanbul 2001, s. 27-674)

³⁵¹ Faruk Sümer, *Safevi Devleti'nin Kuruluşu Ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, TTK, Ankara 1992, s.18.

³⁵² Metin Bozkuş, "Anadolu Selçuklularında Sosyal, Dini ve Mezhebi Yapı", *CÜİFD.*, C. V, S. 2, s. 251.

2.2.2 Ermeniler

Doğu Roma'nın X. yüzyıldan itibaren doğuya ilerlemesi neticesinde Sivas'ın da içinde bulunduğu Kapadokya bölgesine çok sayıda Ermeni yerleştirilmiş ve bölge Ermenileştirilmiştir³⁵³. X. yüzyılın sonlarından itibaren Sivas dini ve etnik gerginlikler yaşamıştır. Rum Ortodoksları ile Ermeni Gregorien kiliseleri arasındaki çatışma sorunun ana kaynağıdır. Bizans'ın Ermenilere baskısı neticesinde bir kısım Ermeni Ortodoks mezhebine kaymış, bir kısmı da göç etmiştir³⁵⁴.

Henry Fanshawe Tozer, **Türkish Armenia And Eastern Asia Minor (Henry Tozer Seyahatnamesi)** adlı eserinde Ermenilerin Anadolu'ya ve Sivas'a gelişlerini şöyle anlatmaktadır. “...XI. yüzyılda Türklerin Ermenistan'a yaptığı akınlar sonucu çok sayıda Ermeni Kızılırmak vadisine göç etmiştir. Bu yüzyıldan sonra, bu şehrin nüfusunun büyük bir kısmı ve komşu bölgelerdeki insanlar karma bir ırk oluşturdular. Sonuçta bu yerler önce Selçukluların daha sonra Osmanlıların eline geçti...”³⁵⁵

Malazgirt Zaferi'nden sonra Türklerin önünden kaçan Ermenilerin bir kısmı Sivas'a gelmiştir³⁵⁶. Ermenilerin Anadolu'da en yoğun olduğu yerler Doğu Anadolu, Çukurova ve Sivas'tır³⁵⁷. Ermeniler Kapadokya bölgesinde kendi feodal yapılarını oluşturmuşlardır³⁵⁸.

Sivas ağırlıklı olarak Türklerden ve Ermenilerden oluşmaktadır. Bu bilgiyi birçok kaynakta görmekteyiz. Sadece Sivas merkezde değil, Sivas'a bağlı kasaba ve nahiyelerde de durumun öyle olduğunu Evliya Çelebi seyahatnamelerinde görmekteyiz. Evliya Çelebi Sivas'a bağlı Darende, Sazcığaz ve Ulaş halkının Müslümanlardan ve Ermenilerden oluştuğunu belirtir³⁵⁹.

³⁵³ Mateos, s. 59.

³⁵⁴ Rene Grousset, *Ermenilerin Tarihi – Başlangıçtan 1071'e*, Çev. Sosi Dalanoğlu, Aras Yay. İstanbul 2005, s. 466-468; İlhan Erdem, “Türkiye Selçuklu”, s.67.

³⁵⁵ Mahiroğulları, s.121.

³⁵⁶ M. Streck/M. Halil Yinanç, "Ermeniye", *İA, MEB*, C.IV, s. 320.

³⁵⁷ Mehmet Ersan, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, TTK, Ankara 2007, s.259.

³⁵⁸ Demir, s. 105-106.

³⁵⁹ Evliya Çelebi, III-IV, s. 154-155.

2.2.3 Yahudiler

Yahudilerin Sivas'a ne zaman geldikleri hakkındaki bilgiler yeterli değildir. XII. yüzyıla kadar Sivas'a Yahudiler gelmemiştir. İlk olarak XIII. yüzyılda Sivas'ta ticaret faaliyetlerinin artması neticesinde Yahudilerin Sivas'a geldiği tahmin edilmektedir³⁶⁰. Sivas'ta ticaretle uğraşan Yahudilerin o dönemde bir mahallesinin varlığı da söz konusudur³⁶¹. Selçuklular ve beylikler zamanında Sivas'ta mevcut olan Yahudiler varlığını Osmanlılar döneminde de devam ettirmiştir³⁶².

Bu dönemde Sivas'ın sosyal yapısında Yahudilerin de önemli yeri vardır³⁶³. Gök medrese vakfiyesi gelirlerine baktığımızda Müslüman mülklerinin yanısıra Gayri Müslimlere ait mülkler de görülmektedir. Kasaplar çarşısında Yahudilere ait evler mevcuttur³⁶⁴.

2.2.4 Bulgarlar

XIII. yüzyılda ticaret amaçlı Sivas'a gelip yerleşen tacirler zümresi içinde Bulgar Türkleri kalabalık bir yer tutar³⁶⁵.

Sivas'taki Bulgari medresesi Sivas'taki Bulgarlar tarafından kurulmuştur. Bu medresenin Malazgirt Savaşı'ndan sonra Sivas'ta kalan Bulgarlar tarafından mı yoksa Sivas'a gelen tüccar Bulgarlar tarafından mı kurulduğu net olarak bilinmemektedir.

³⁶⁰ Gökbel, s.79.

³⁶¹ Turan, " Sivas Şehri", s.203.

³⁶² Gökbel, s.112.

³⁶³ Bayram- Karabacak, agm., s. 56.

³⁶⁴ Kucur, s.348.

³⁶⁵ Bayram- Karabacak, agm., s. 56.

2.2.5 Moğollar

XIII. yüzyılın ikinci yarısında Moğolların, Konya - Kütahya bölgesinden Sivas'a kadar uzanan geniş bölgede yaşadıkları görülmektedir. Bunlara genel olarak “*Tatarlar*” denilmektedir. Yabancı eserlerde ise “*Kara Tatarlar*” denilmektedir. Bu Tatarlar, XIV. yüzyılın başında tamamen Müslüman olmuşlardır³⁶⁶.

Moğol İlhanlı döneminde Sivas'ın Türkmen hayatına dair görüntüsü biraz değişmiş, Moğol noyanları (beyleri) artmıştır. Sivas çevresi Moğolistan yaşam şeklini yansıtmaya başlamıştır³⁶⁷.

Çavhar Tatarları Eskişehir, Çuğa (Suğa) Moğolları Sivrihisar, Samağarlılar Kayseri ve Kırşehir, Caygazanlar Yozgat ve Kırşehir, Ca'unğarlar Amasya, Tokat ve Yozgat, Katar Tatarları Çorum, Tos Buğalar Ankara bölgelerinde yaşamışlardır. Sivas ve Kayseri arasında ise Barambaylılar yaşamıştır³⁶⁸.

XIII. yüzyılın ikinci yarısında Sivas çevresinde Türkmenlerden boşalan bu bölgelere Moğollar tarafından “*Tatarlar*” ve “*Kara Tatarlar*” yerleştirilmiştir³⁶⁹.

XIV. yüzyılda İlhanlılar döneminde Hamdullah Müstevfi “*Nüzhet'ül-Kulüb*” adlı coğrafya eserinde İlhanlılara ait Batı Asya teşkilatlanmasından bahsetmektedir. Bu teşkilatlanmada Sivas, Elbistan, Ankara, Erzincan, Erzurum, Aksaray, Amasya, Antalya, Kırşehir ve Konya'yı içine alan bölge “*Mülk-i Rum*” adıyla bilinmektedir³⁷⁰.

Anadolu'da Moğollar 52 oymağa ayrılmışlardı. Her yüz çadırın bir yurdu vardı. Moğol askeri teşkilatı sağ kol ve sol kol olmak üzere ikiye ayrılıyordu. Sol kolu oluşturan oymaklar Sivas, Tokat, Amasya, Çorum bölgelerinde yaşıyordu³⁷¹.

Tatarlar, Eratna ve Kadı Burhaneddin dönemlerinde de yer yer siyasi mücadelelerin içinde taraf olmuşlardır. Bu Tatar gruplar ve feodal Türkmen aşiretleri Timur Sivas'a geldiğinde onun yanında yer almışlardır. Tatarların Timur'un yanında

³⁶⁶ Sümer, *Oğuzlar*, s.184.

³⁶⁷ Konukçu, s.59.

³⁶⁸ Sümer, “Moğollar”, s.118-119.

³⁶⁹ Sümer, “Moğollar”, s.45.

³⁷⁰ Baykara, *Anadolu'nun Tarihi*, s. 74.

³⁷¹ Sümer, “Moğollar”, s.116.

yer alması Cengiz Han soyundan gelmiş olmasındandır. Ayrıca Timur Sivas'tan giderken yanında 30 - 40 bin çadır Kara Tatar'ı da götürmüştür. Kara Tatarlardan boşalan bölgelere Bozok Türkmenleri yerleşmiştir³⁷².

Karaman ve Kadı Burhaneddin topraklarının Yıldırım Bayezid döneminde Osmanlı yönetimine geçmesiyle Moğol gruplarının büyük çoğunluğu Osmanlı hizmetine girmiştir. Hatta Tatarların Ankara Savaşı'nda Yıldırım Bayezid'e ihanet ettiği Osmanlı kaynaklarında belirtilmektedir. Ankara savaşından sonra Timur Tatarların bir kısmını yanında götürmüştür³⁷³. Timur ile gitmeyip Anadolu'nun birçok yerine dağılan Tatarlar da vardır. Sivas- Tokat bölgesinden Kırşehir – Ankara bölgesine kadar uzanan Tatar oymaklarına “Ulu Yürük” (Ulu Yörük) denilmektedir³⁷⁴. Sivas, Amasya ve Tokat'tan Kırşehir ve Ankara'ya kadar uzanan bölgede yani Sivas'ın kuzey ve doğu taraflarında Ulu- Yörük topluluğu yaşamaktadır³⁷⁵. Ulu Yürük Türkleri oymaklardan (bölükten) oluşmaktadır³⁷⁶. Bu oymaklardan biri de Sivas'a yerleşmiş olan “İl Beyliler”dir³⁷⁷.

İlbeylilerin menşei hakkında çeşitli görüşler vardır. Oğuzların Bayat, Alkirevli (Alka-evli) ve Afşa boyuna mensup olabilecekleri ileri sürülmektedir³⁷⁸. XII. yüzyılda Moğolların Horasan'ı yönetimi altına almasıyla İlbeylilerin batıya göç eden Türkmenlerle birlikte Anadolu'ya gelmeleri olasıdır³⁷⁹. İlbeyliler yazları Sivas ve Maraş kışları ise Halep, Adana, Antakya civarında yaşamışlardır. Selçuklular döneminde Sivas'ta İlbeyliler yöresi mevcuttur³⁸⁰.

³⁷² Döğüş, s. 86-87.

³⁷³ Sümer, “ Moğollar”, s.128-129.

³⁷⁴ Sümer, *Oğuzlar*, s.196.; Sümer, “Moğollar”, s.137.

³⁷⁵ Halaçoğlu, s.85-86.

³⁷⁶ İlbeğlü, Çepni, Kulağuzlu, Ak-kuzulu, Ak-Salur, Tatlu, Gerâmpâ, Gökçelü, Şerefeddinlü, Çunğar, Ballı, Çapanlu, İkizlü, Çavurcı, Ustacalu, Dodurga, Özlü, Kırıklı, Kara-Fakihlu, Turğutlu, Ağcakoyunlu, Ali-Beglü, Kuzu-Güllü, Kara-Keçilü, İnallu., (Faruk Sümer, *Oğuzlar*, Türk Dünyası Araştırma Vakfı, İstanbul 1999, s.197)

³⁷⁷ Sümer, “Moğollar”, s.137.

³⁷⁸ Kadir Pürlü, *Sivas'ta İlbeyli Türkmenleri*, C. I, Sivas Belediyesi Kültür Yayınları, Sivas 2002, s.23.

³⁷⁹ Sümer, *Oğuzlar*, s.146.

³⁸⁰ Pürlü, s.23.

Rivayete göre İlbeyliler Osmanlılar döneminde iki gruba ayrılmıştır. Bu gruplardan biri Sivas’a diğeri ise Halep’e yerleşmiştir. Yine bu dönemde İlbeyli Yöresi bir kazadır ve XIX. yüzyıla kadar da Tokat’a bağlıdır³⁸¹.

Bugün Sivas’ta İlbeylilerin kurduğu kırk iki adet köy³⁸² vardır. İlbeylilerin büyük kısmı bu köylerde yaşamaktadır.

XIII. ve XV. yüzyıllar arasında Anadolu’da sayısı artan diğeri bir etnik grup Latin kaynaklarında “*Tatar*” olarak da adlandırılan Moğollardır. Bu grup konargöçer yaşama daha uygun yapılarıyla geniş otlak ve kışlakları yurt edinmişlerdir.

Sağ ve sol iki kola ayrılan Moğolların sol kolunun tercih ettiği yerleşmelerden biri Sivas’tır. Bugün Türkiye’de Sivas’tan Eskişehir’e kadar olan bölgede hala Moğollar tarafından kurulan köyler mevcuttur³⁸³. Anadolu’nun birçok yerinde olduğu gibi Sivas’ın Koyunhisar ilçesinde “*Tatar*” adında bir köy vardır³⁸⁴.

2.2.6 İranlılar

Alaeddin Keykubat döneminden sonra Moğol istilası sonucu Anadolu’ya çok sayıda İranlı gelmiştir. Bunlar aydınlar, dini sınıf, tarikatlar, tacir ve sanatkârlar zümresidir. Moğol istilası sonucu gelen bu İranlı zümre Konya, Kayseri ve Sivas gibi büyük şehirlere yerleşmiştir³⁸⁵. Sünni ve Bâtını olan İranlı dervişler göçebe ve köylerden ziyade şehre yerleşmişlerdir³⁸⁶.

³⁸¹ age, s.29.

³⁸² Bu köyler; Akçainiş, Akkuzulu, Apaköy, Aylı, Bedirli Bucağı, Bostancık, Çallı, Çaypınar, Çongar, Damılı, Damlacık, Durdulu, Eskiapardı, Eskiköy, Gazibey, Gözmen, Güney, Hanlı, Haydarlı, Hayırbey, Herekli, Kabasakal, Kahyalı, Karalar, Karalı, Kartalca, Kavlak, Kayadibi Bucağı, Keçili, Kızılova, Kızılöz, Koyuncu, Menşürlü, Sarıdemir, Savcun, Sorguncuk, Söğütçük, Tatlıcak, Yanalak, Yaramış, Yeni Apardı, Yeni Kızılcekişla’dır³⁸². İlbeyliler, Gavurelli, Tırklı, Birellu ve Torun gibi oymaklardan oluşmaktadır.(Hilmi Göktürk, *Anadolu’nun Dağında Ovasında Türk Mührü*, C.1, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum 1974, s.164.

³⁸³ Ocak, “Ortaçağlar Anadolu’sunda”, s.258-262.

³⁸⁴ Hilmi Göktürk, *Anadolu’nun Dağında Ovasında Türk Mührü*, C.1, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum 1974, s.139.

³⁸⁵ Sümer, “Moğollar”, s.6.

³⁸⁶ Kadir Özköse, “Selçuklular Döneminde Sivas’ın Tasavvufi Kültür Yapısı”, *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri*, Sivas 2006, s.248.

2.3 DİNİ GRUPLAR

2.3.1 Müslümanlar

1071 Malazgirt Zaferi, Anadolu için büyük bir değişikliğin başlangıcı olmuştur. Bu değişikliklerden biri de dini yapı üzerinde görülmüş, hızlı bir İslamlaşma süreci başlamıştır. Fetih yıllarında Bizans İmparatoru Mihael, Sivas'ta bulunan bir kısım Hristiyan'ı kurtarmak amacıyla Balkanlara nakletmiştir. Bundan dolayıdır ki Türkler, Anadolu'ya geldiklerinde terk edilmiş şehirlerle karşılaşmışlardır.³⁸⁷

XIII. yüzyılın başlarında Sivas'a geldiği tahmin edilen ünlü bilim adamı Zekeriya bin Mahmut el Kazvini “*Asarü'l- Bilad ve Ahbarü'l- ibad*” adlı eserinde Sivas'tan şöyle bahsetmektedir. “*Rum memleketinin meşhur şehirlerindendir. Halkı kalabalık, toprakları bereketlidir. Halkı Müslümanlardan ve Hristiyanlardan oluşur. Halkı Hanefi mezhebindendir. Müslümanlar Türkmenlerdir. Halkı zevk ve sefaya düşkün ticaret ehlidir. Kışları uzun ve karla kaplı geçtiği için kuşlara yem temin etmek için bir vakıf kurulmuştur.*”³⁸⁸

Sahip Ata vakfiyesindeki bilgiler doğrultusunda Gayri Müslimlere ait Hamnatyan, Hurhurof ve Köfortifos mahallelerinde Müslümanlara, Bahaeddin Ezferdar ve Sübaşı mahallelerinde gayri Müslimlere rastlanmaktadır³⁸⁹. Vakfiyeye göre, bu medrese bir dini gruba veya bir mezhebe ait değildir. İbadetler ve her türlü hizmetler eşit yapılmaktadır. Medresenin yakınına yapılan “*Dar-ı Ziyafette*” her gün koyun yoksa keçi veya sığır eti seyyidlerden, Alevilerden, fukahalardan ve sulehadan³⁹⁰ oluşan otuz kişiye dağıtılırdı³⁹¹. Selçuklular döneminde Sivas'ta farklı dine mensup insanlar iç içe ve adil bir şekilde yaşamışlardır.

³⁸⁷ Osman Erayşar, “Ortaçağ Anadolu Kentleri”, *TD*, C.7, s. 333-343.

³⁸⁸ Ebu Yahya Zekeriya bin Mahmut Kazvini, *Asarü'l- Bilad ve Ahbarü'l- İbad*, Beyrut,1960, C.1, s. 537.

³⁸⁹ Kucur, s.344.

³⁹⁰ Suleha: Salahiyetli, günah işlemeyen iyi insanlar. İlim ve amelde, ibadet, taat ve takvada terakki ve teali eden büyük zatlar.

³⁹¹ Bayram- Karabacak, agm, s. 53.

Anadolu'nun birçok şehrinde olduğu gibi Sivas'ta da XIII. yüzyıl sonlarında dahi Türk – Müslüman nüfusun Hristiyan nüfusu geçtiğini söyleyemeyiz³⁹².

Eratnalılar döneminde Sivas'a gelen ünlü seyyah İbn-i Batuta Sivas'ın sosyal yapısını şöyle anlatır. *“Bu ülke vaktiyle Rumlar ve Yunanlıların elinde idi. Daha sonra Müslümanlar bu toprakları fethetmişlerdir. Halen orada Müslüman Türkmenlerin idaresinde yaşayan bir hayli Hristiyan vardır. Anadolu halkının hepsi İmam-ı Ebu Hanife mezhebine mensup olup, ehl-i sünnettir. Aralarında kaderî, Rafızî, haricî ve ehl-i bidat bulunmayıp Cenab-ı Hak bu faziletleriyle üstün kılmıştır. Sivas, Irak'a tabi olup Anadolu'nun en büyük şehirlerinden biridir.”*³⁹³

1454-1455 Tahrir defterlerinin incelenmesi sonucu Sivas'ta mevcut Müslüman mahalleler şunlardır: Mahalle-i Mescid-i Cami, Hoca Ulu Bey, Hoca İmam, Hacı Emir Mahmut, Paşa Bey, Mescid-i Tokmak, Mescid-i Hoca Hüseyin, Mescid-i Palaslu ve Mescid-i Medrese'dir.³⁹⁴

2.3.2 Gayri Müslümler

Roma İmparatorluğu'nun 395 yılında ikiye bölünmesiyle Sivas, Bizans İmparatorluğu'nun sınırlarında kalmıştır. Bizans, Anadolu'yu daha iyi yönetebilmek için *“Thema”*lara ayırmıştır. Sivas ilk önce *“Armeniakan”* daha sonra da *“Sebasteia”* themaları içinde yer almıştır³⁹⁵. Bu dönemde sosyal yönden çeşitli değişimlere uğrayan Anadolu'ya paralel olarak Sivas da sosyal ve dini yapı değişimlere uğramıştır. Türklerin bölgeye hâkim oluşuna kadar Putperestlik, Hristiyanlık, İranlılardan gelen zerdüştlük ve maniheizm kendini göstermiştir³⁹⁶. Türklerin Anadolu'ya gelmelerinden önce en yaygın din Hristiyanlık, etnik grup Rumlardır. Az da olsa Yahudi gruplarına rastlanmıştır³⁹⁷.

³⁹² Akdağ, s.13.

³⁹³ *İbni Batuta Seyahatnamesi*, Çev. A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2005, s. 285.

³⁹⁴ Demirel, *Osmanlı Vakıf-Şehir*, s.19-27.

³⁹⁵ Yurt Ansiklopedisi, s. 6851.

³⁹⁶ A. Yaşar Ocak, *Bektaşî Menkıbelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*, İstanbul 1983, s. 63.

³⁹⁷ Cahen, s. 213; Tezcan, s.123.

Sivas ilk kurulduğu dönemden itibaren özellikle Roma İmparatorluğu döneminde Hristiyanlar ve Ermeniler için önemli bir dini merkez olmuştur³⁹⁸. Ermeniler Kilikya ve kuzeydoğu Azerbaycan'da yoğun olarak yaşasa da Kayseri, Malatya, Sivas, Niksar ve Göksun'da Ermeni piskoposları vardır. Bu piskoposlar zaman zaman sultanlardan yardım istemişlerdir³⁹⁹.

Türkler Anadolu'ya gelmeden önce Anadolu'da hâkim olan din Hristiyanlıktır. Hristiyanlığın Sivas'ta etkili olmaya başladığı dönem III. yüzyıldır. Ermeni göçüne kadar Hristiyanlığın “*Pavlikan*” mezhebi yaygınken, Ermeni göçünden itibaren “*Gregoryan*” mezhebi yaygınlaşmıştır⁴⁰⁰. Sivas, Bizans döneminde kilisenin dinsel merkezlerinden biridir⁴⁰¹. Sivas, Bizans ile Ermeniler arasındaki mezhep kavgalarının yaşandığı önemli merkezlerdendir. Urfalı Mateos'un anlatımına göre Ermeni din adamlarının birçoğu Bizans'ın şiddetli işkencelerine maruz kalmıştır, birçok piskopos İstanbul'a götürülerek alıkonulmuştur⁴⁰².

Polonyalı seyyah Simeon 1610 yılında Sivas'a gelmiştir. Bu seyyah, Simeon Seyahatnamesi'nde Senekerim tarafından yaptırılmış ve içinde hakiki haçın bir parçasının bulunduğu “*Surp Nişan*” (Aziz Haç) manatsının varlığından bahseder⁴⁰³.

XI. ve XII. yüzyıllarda muhacirlerin gelip yerleştiği Bizans şehirlerinden biri olan Sivas, çeşitli tahriplere uğrasa da Selçuklular döneminde önemini koruyacaktır⁴⁰⁴. Urfalı Mateos XI. yüzyıl Sivas'ından bahsederken “*meşhur ve kalabalık bir nüfusa sahip Sivas şehri*” ifadesini kullanmıştır⁴⁰⁵.

XII. yüzyılda Danişmentli Yağıbasan tarafından Sivas'a çevre bölgelerden, tarımla uğraşan 70 bin civarında yerleşik Hristiyan getirilmiştir. XIII. yüzyılın sonunda da Hristiyanlardan oluşan köyler varlıklarını devam ettirmişlerdir. Aynı yüzyılın sonunda yalnız Sivas çevresinde değil, Sivas içinde de gayrimüslim

³⁹⁸ Tezcan, s.122.

³⁹⁹ Cahen, s. 211.

⁴⁰⁰ Gökbel, s.60-71.

⁴⁰¹ Mahiroğulları, s.82.

⁴⁰² Mateos, s.113.

⁴⁰³ Mahiroğulları, s.22.

⁴⁰⁴ Osman Çetin, “İskanlarla Anadolu'nun Türk Vatani Haline Gelmesi”, *TD*, C.6, s. 270.

⁴⁰⁵ Mateos, s.110.

mahallelerin varlığı görülmektedir. Anadolu'ya ve Sivas'a Türklerin yerleşimi 1071'den sonra iki asra yakın bir süre devam etmiştir⁴⁰⁶.

Gök medrese vakfiyesi gelirlerine baktığımızda “*Buğday Pazarı*”nda Kaneks ve Hartuk, “*Koyun Pazarı*”nda Korkirif, “*Horhuruf Mahallesi*”nde Ekmekçi Kersid ve “*Subaşı Mahallesi*”nde Afilsendoris adlı şahıslara ait mülkler görülmektedir⁴⁰⁷.

Türklerin Anadolu'yu fethinden, Selçuklulara kadar geçen dönem içerisinde, Sivas'ta Hristiyan nüfusun daha etkin olduğunu görüyoruz. XIII. yüzyıl ortalarına kadar Hristiyan nüfus varlığını korumuştur. Bunun en büyük nişanesi bilgi ise Sivas'taki “*Basilius Kilisesi*”nin bu dönemlerde de faal olmasıdır⁴⁰⁸.

Sivas'ta Gayri Müslimlere ait birçok mülk ve vakıfların da olduğu görülmektedir. Bunlardan bazıları Yahudi evleri, Kanesk Mülkü, Hartuk Mülkü, Ekmekçi Kerasid Mülkü, Afilsendorsis Mülkü, Kilise Vakfı'dır⁴⁰⁹.

Ermeniler kilise hiyerarşisini Türklerin yönetimi altında da devam ettirmişlerdir. Sivas başta olmak üzere Kayseri, Malatya ve Niksar'da kilise toplantılarını düzenlemişlerdir. Bu toplantıları düzenlerken zaman zaman sultanlardan destek görmüşlerdir. Kendilerine gösterilen bu hoşgörüye karşılık Ermeniler de sultanlara sadık olmuşlardır⁴¹⁰. Gayri Müslimler ile yaşanan bazı olumsuzluklar Selçuklu idarecilerinin tüm halka adil ve eşit davranmaları sonucu çözüme kavuşmuştur⁴¹¹.

Selçuklular döneminde Sivas'ta İstanbul'a bağlı Hristiyan Piskoposluğu vardı. Buradaki Hristiyanlar inançlarını özgürce yaşamaktaydılar.⁴¹² XIII. yüzyılın sonlarında Sivas'ta bulunan ve Sivas kadılığı da yaptığı belirtilen Kutbettin Şirazi zamanında İslam adaleti çok iyi bir şekilde uygulanmıştır. Hristiyan ve diğer dini

⁴⁰⁶ Demir, s. 105-106.

⁴⁰⁷ Kucur, s. 348.

⁴⁰⁸ Özcan, “Selçuklu Çağında”, s.102.

⁴⁰⁹ Kucur, s.349.

⁴¹⁰ Ersan, s.259.

⁴¹¹ Galip Eken, “Osmanlı Döneminde Sivas'ta Müslüman- Gayr-i Müslim İlişkileri”, *Birlikte Yaşama Kültürü 2. Ulusal Sivas Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, s. 152.

⁴¹² Gökbil, s.82.

grupların Müslüman kadırlara tam bir güveni vardır. Hatta mal ve mülklerini onlara emanet ettikleri bilinir⁴¹³.

Selçuklulardan sonra İlhanlılar devrinde Anadolu’da Latinlere ticaret ve din serbestliğı verilmiştir. Bu nedenle Sivas, Konya ve diğler önemli şehirlerde kilise ve Manastır açma izni bulunmaktadır⁴¹⁴.

Moğollar döneminde Hristiyanların misyonerlik faaliyetlerine izin vermeleri neticesinde Sivas Ermeni Kilisesi, Vatikan ile İlhanlılar arasında köprü görevi görmüştür⁴¹⁵.

1454-1455 Tahrir defterlerinin incelenmesi sonucu Sivas’ta mevcut Gayri Müslim mahalleleri Meksat Keşiş, Zilkar-Dülger, Bazar Kapusu, Keşiş Mehtar, Nurmuş Keşiş ve Cemaat-i Gariban’dır⁴¹⁶.

2.3.3 Tarikatlar

Selçuklular döneminde Orta Asya’dan Anadolu’ya yapılan göçlerin ağırlık noktası Tokat, Sivas ve Kayseri’dir. Buralara gelen grupların Orta Asya geleneklerine bağılı eski Şaman felsefesinin izlerini taşıdıkları ve bu yaşam tarzını benimsedikleri görülmektedir⁴¹⁷.

XI. yüzyıldan itibaren Anadolu’ya Horasan ve Türkistan bölgelerinden şeyh ve dervişlerin göç ettikleri görülmektedir. XIII. yüzyıla kadar Sivas’ta organize bir tarikat yapılanmasına rastlanmamaktadır⁴¹⁸.

Sivas’ın tasavvufi hayatında önemli bir yere sahip olan Abdolvahhab Gazi, Emeviler döneminde Bizansla yapılan savaşlara katılmıştır. Sivas’ın Müslümanların

⁴¹³ Turan, Resmi Vesikalar, s.43.

⁴¹⁴ Turan, Doğı Anadolu, s.92.

⁴¹⁵ Bertold Spuler, *İran Moğolları*, Çev. Cemal Köprülü, Ankara 1987, s. 257.

⁴¹⁶ Demirel, *Osmanlı Vakıf-Şehir*, s.19-27.

⁴¹⁷ Doğıan Kuban, “Ortaçağı Anadolu – Türk Sanatı Üzerine Gözlemler”, *Malazgirt Armağı*, TTK, Ankara 1993, s. 103.

⁴¹⁸ Özköse, “Tasavvufi”, s.248.

eline geçmesiyle iki yıla yakın Sivas'ta emir olarak kalmıştır. 731 yılında Sivas'ın tekrar Bizans'a geçmesi sırasında bir çatışmada şehit olmuştur⁴¹⁹.

Türklerin Anadolu'yu İslamlaştırması ile Anadolu'da birçok tarikat ve dini zümreler oluşmaya başlamıştır. Bu zümreler Mevleviyye, Rifaiyye, Halvetiyye, Kanüniyye, Yeseviyye, Kalenderiyye, Haydariyye, Kadiriyye'dir⁴²⁰. Ayrıca Abdallar, Bektaşiler, Şemsiler, Evhadiler, Ekberiler'dir⁴²¹.

XIII. yüzyılda Selçuklu şehirlerinde özellikle eğitimin de etkisiyle Fars kültürü etkili olmuştur. Ancak yönetim anlayışı gereği medreselerde eğitimi verilen Sünnilik, şehirlerde daha yaygındır⁴²².

Sivas, Anadolu'nun birçok şehri gibi I. Alaeddin Keykubat döneminde yaptırılan camiler, tekkeler ve medreselerle bir İslam kenti haline gelmiştir⁴²³. XIII. yüzyılda Anadolu'nun birçok yerinde önemli mutasavvıflar yetişmiştir. Sivas'ta "*Mirsadü'l İbad*" adlı eseri kaleme alan "*Necmuddin-i Daye*" bunlardan biridir⁴²⁴.

Sahip Ata'nın Gök medrese vakfiyesine göre medrese çalışanlarının "*şafi*" mezhebinden âlim ve şer'i hükümlerde yetkili⁴²⁵ olduğu görülmektedir. Bu dönemde Sivas'ta mezhep farklılıklarının olduğunu görmekteyiz.

Şehirlerde dini eğitim veren medreselerin varlığından dolayı buralarda yaşayan insanların göçebelere ve köylülere göre dini bilgi bakımından daha önde olduklarını söyleyebiliriz. Göçebelerin ve köylülerin dini bilgisi zayıf olduğu için şeyh ve dervişlerin etkisi altında kalmışlardır. Bu durum bu göçebe toplulukların Ehl-i sünnet dışı mezhep ve tarikatlara yaklaşmalarına yol açmıştır Anadolu'daki dini yapı içindeki en büyük temel farklılık budur⁴²⁶.

⁴¹⁹ İbrahim Yasak, *Sivas Yatırları ve Abdulvehhab Gazi Hazretleri*, Asitan Yayıncılık, Sivas 2010, s.11.

⁴²⁰ Kadir Özköse, "Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında Tasavvufi Zümre Akımların Rolü", *CÜİFD.*, C. VII/ II, Haziran 2003, Sivas, s. 249-281.

⁴²¹ Gökbek, s. 97.

⁴²² Metin Bozkuş, *Tarihten Günümüze Sivas Yöresinde Alevilik*, Nadir Kitap, Sivas 2000, s. 25.

⁴²³ A. Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No:1534, İstanbul 1981, s. 205.

⁴²⁴ Özköse, "Anadolu'nun Türkleşmesi", s. 249-281.

⁴²⁵ Sadi Bayram- A. Hamdi Karabacak, agm, s. 53.

⁴²⁶ Bozkuş, agm, s. 248-259.

Sünni ve Bâtını olan İran ve Arap dervişler XIII. yüzyılın başından itibaren Sivas'a gelmeye başlamışlardır. Zaviyelerde faaliyet gösteren tarikat zümreleri göçebe ve köylerden ziyade şehirlerde kendini göstermiştir⁴²⁷.

XIII. yüzyılda Anadolu'nun birçok şehrinde olduğu gibi Sivas'ta da Babailik hareketinin etkisi kendini göstermiştir. O dönemde Anadolu'da iki zümre oldukça yaygındır. Biri Sivas - Amasya dolaylarında yaygın olarak görülen pîrî "Baba İlyas" olan "*Babailik*", diğeri de Konya - Kayseri merkezli pîrî "Mevlana Celaleddin-i Rumi" olan "*Mevlevilik*" dir. Babailik daha kalabalık zümreye hitap ederken Mevlevilik daha evrensel söylemlere sahiptir⁴²⁸. Sivas'ta bir de Mevlevihane bulunmaktaydı. Bu mevlevihane Konya'daki Asitaneden emirname almaktaydı. Bu mevlevihanenin bir de şeyhi bulunmaktadır. Sivas'taki dergâhın kurucusu Mevlana Celaleddin Rumi'nin torunu Ulu Arif Çelebi'dir. Bu Mevlevihaneyi daha sonra Köprülü Mehmet Paşa inşa ettirmiş ve Zaralı Recep Paşa bir köşk ilavesi ile tamir ettirmiştir⁴²⁹. Ancak Ulu Arif Çelebi'nin bu mevlevihanenin kurucusu olduğu bilgisi kesin değildir⁴³⁰.

XII ve XIII. yüzyıllarda Anadolu'ya gelen sufi Türkmenler ve İlhanlılar'dan kaçan Batıniler Anadolu'ya yayılmışlardır. Selçukluların özellikle II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde yönetim zafiyetine uğramasıyla bu gruplar sosyal sorunları da kullanarak Sivas, Tokat, Amasya ve Çorum çevresinde etkili olmaya başlamışlardır⁴³¹. Bu gelişmeler Baba İshak ve taraftarlarının Sivas ve Amasya çevresinde çıkarmış oldukları isyana yol açmıştır.

Hacı Bektaşî Veli bu isyan dönemlerinde Baba İshak ile görüşmüştür. Bu görüşmenin içeriği bilinmemektedir. Fakat Hacı Bektaşî Veli ile Baba İshak aynı ocaktan ve sosyal konular açısından aynı fikirdedirler. Hacı Bektaşî Veli fikri

⁴²⁷ Özköse, "Tasavvufi ", s.248.

⁴²⁸ Akdağ, s. 44.; Rami Ayas, *Türkiye'de İlk Tarikat Zümreleşmelerine Dair Bir Sosyolojik Araştırma*, Ankara 1991, s.61.

⁴²⁹ Nejat Göyünç, "Sivas Mevlevihanesi", *IX. Vakıf Haftası Kitabı*, VGM Yay. Ankara 1992, s. 83.

⁴³⁰ Ömer Demirel, "Sivas Mevlevihanesi ve Mevlevi Şeyhlerinin Sosyal Hayatlarına Dair Bazı Tesbitler" *VD. S.25*, s. 251.

⁴³¹ Ocak, Babailer İsyanı, s. 40-74.

yakınlığa rağmen isyan taraftarı değildir⁴³². Babailik hareketinin yaygın olduğu bu yerlerde Osmanlılar döneminde Bektaşiliğin kendini gösterdiğini görmekteyiz⁴³³.

XIII. yüzyılın başlarında Moğol tehdidinden kaçan Melâmilik, Kübrevilik ve Sühreverdilik gibi tarikatların şeyhlerinin yerleşmek için tercih ettikleri şehirler arasında Sivas da vardır. Bu tarikatlar daha çok şehirlerdeki zaviyelerde etkili olmuşlardır⁴³⁴. Farklı giyim tarzlarıyla çarşı pazar gezen şeyhler ve dervişler bu zaviye ve tekkelerde toplanır, vaaz verir, ilahi söylerlerdi. Bu gruplar halkın ilgisini çekmiştir⁴³⁵.

İlhanlı hükümdarı Olcaytu'nun Şiiliği kabul etmesiyle Ulu Yörük, Boz Ok, Yukarı Kelkit ve Canik'te yaşayan birçok göçebe topluluk bu mezhebi kabul etmiştir. Bu toplulukların bir kısmı Sivas'ta yaşamaktadır⁴³⁶.

Anadolu'nun İslamlaşmasında etkili olan bir diğer unsur da Anadolu erenleri olarak da ifade edilen Horasan ve çevresinden gelmiş önemli şahsiyetlerdir. Bunlar Anadolu abdalları, Anadolu gazileri, Anadolu ahileri ve bacıları olarak bilinir. Anadolu'nun inşasında çok önemli yere sahip bu zatlara abdal, eren, derviş, evliya, gazi, pir, seyyid, şeyh, ahit, alim, bab, dede gibi isimler verilmiştir. Bu zatların yoğun olarak bulundukları yerlerden biri de Sivas'tır⁴³⁷.

Osmanlı Devleti'nde tasavvufi ve dini yapı Anadolu Selçuklu Devleti geleneğinin devamı özelliğindedir. Bu geleneğe bağlı kalınarak şehirlerde Sünnilik

⁴³² Gökbel, s. 106.

⁴³³ A. Yaşar Ocak, "Zaviyeler", V.D. C. XII., s. 261.

⁴³⁴ Ocak, "Zaviyeler", s. 254.; Ethem Ruhi Fırlah, *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*, İstanbul 1996, s. 103.

⁴³⁵ Ocak, "Ortaçağlar Anadolu'sunda" s. 283.

⁴³⁶ Ali Çelik, "Çepnilerin Anadolu'nun Türkleşmesindeki Yeri ve Önemi", TD, C.6, s. 315.

⁴³⁷ Bunların bazıları şunlardır: Sivas merkezde; Arap Dede, Çeltekte Baba, Davullu Dede, Gazi Baba, Kırklar Dağı, Lokman Baba, Şeyh Çoban. Akıncılar: Bahattin Baba. Altınyayla: Arap Dede, Coruğun Ocağı (Ebu Kays Haşhaşi), Boz Dede, Davullu Dede, Kumlu Baba, Topakkaya. Divriği: Garip Ardiç-Küsme-Kaçak, Garip Musa, Koca Haydar, Koca Saçlı. Doğanşar : Çingir Baba. İmranlı: Coğı (Co/Cuva) Baba, Haydar Baba, Şeyh Bahattin Bayram Dede. Kangal: Ali Baba, Bakır Baba, Çiçekli Baba, Çoban Baba, Etyemez Baba, Felfan Baba, Tezveren Baba. Suşehri: Ardiç (Muhammed Bekira), Fatma Ana, Dindar Şeyh, Köse Süleyman, Müstecap Şeyh, Şemsi Ana. Şarkışla: Beş Kardeş, Colü Dede, Gülmez Baba (Şeyh Ziya), Tekke, Şeme. Ulaş: Çamdede, Gez Bel, Küpeli Baba, Karacalar Tekkesi, Şeyh Mehmet, Tecer Baba. Yıldızeli: Akbaba, Akkoca Sultan, Kevgür Baba, Küre Baba, Seyit Baba, Şeyh Halil. Zara: Bahar Şeyh, Elma Baba, Emir Baba, Huğ Baba, Kara Yakup Baba, Kesmen Baba ve Kepez Baba, Kınalı Gazi, Kızıl Baba, Koşa Baba, Kuşçu Hasan Dede, Küpeli Baba, Osman Gazi, Pir Gökçek, Şeyh Merzuban Veli (Doğan Kaya, Sivas'ta Yatmakta olan Horasan Merkezli Anadolu Erenleri, Bildiri, s.1).

korunmuş, Hanefi mezhep anlayış varlığını sürdürmüştür. Şehirlerdeki medreseler ve tarikatlar bu anlayışı desteklemiştir. Bu dönemde Anadolu’da yaygın olan üç tarikat vardır. Bunlar; Mevleviye, Rıfaiye ve Halvetiye tarikatlarıdır ⁴³⁸.

Osmanlılar zamanında Anadolu’nun birçok yerinde olduğu gibi Sivas’ta da aleviler mevcuttur. Alevilerin bu varlığı daha sonra Osmanlı – Safevi mücadelesinin kaynağını oluşturacaktır⁴³⁹. Anadolu halkını Şiiliğe bağlayan Safevi şeyhlerinden biri olan Cüneyd’dir. Uzun Hasan’ın kız kardeşi ile evlenen Şeyh Cüneyd siyasi olarak da güç sahibi olmuştur. Cüneyd, Şah İsmail’in dedesidir⁴⁴⁰. Cüneyd, şiiliği bir tarikat olmaktan çıkararak siyasi bir güç olarak kullanmaya başlamıştır. Anadolu’da Hz. Ali ve çocuklarına aşırı sevgi duyan toplulukları şeyh ve dervişler aracılığı ile etkilemiştir⁴⁴¹. Cüneyd 1447’de Sivas’a gelmiştir. Dönemin Osmanlı padişahı II. Murad’dan “*Kurt Beli*”ni yerleşme yeri olarak kendisine istemiş fakat bu isteği kabul edilmemiştir⁴⁴².

Sivas’ın dini yapısından bahsedildiğinde Aleviliğe de değinmek gerekmektedir. XIII. ve XIV. yüzyılda Sivas’a İran ve Suriye’den Şii Türkmenler gelmişlerdir. Bu Türkmenler ilerleyen zamanlarda Alevi- Şii fikrinin temelini oluşturmuşlardır. Bu Alevi Türkmen zümre Sarı Saltuk Baba ocağına bağlı kalarak, Sivas, Tokat ve Divriği’de günümüze kadar varlıklarını devam ettirmiştir⁴⁴³. Günümüzdeki Kızılbaş gruplar ve Bektaşî tarikatı Babailiğin yansıması veya devamıdır⁴⁴⁴. Bu fikri güçlendiren diğer bir unsur da 1990’lı yıllarda Aleviliğe dair yayımlanan birçok popüler eserde Babailer isyanına geniş yer verilmesidir⁴⁴⁵. Babailik bugün Aleviliğin içinde kendine bir yer bulmuştur. Selçuklular döneminde Babailer hareketinin etkili olduğu yerlerin başında Sivas’ın olduğunu göz önünde bulundurursak bu fikrin güçlendiğini söyleyebiliriz. Sivas günümüzde de Alevi zümrelerinin yoğun olduğu bir kenttir.

⁴³⁸ Metin Bozkuş, *Sivas Aleviliği*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2006, s. 37-38.

⁴³⁹ Gökbel, s.156.

⁴⁴⁰ Sümer, *Safevi Devleti*, s.7-12.

⁴⁴¹ Bozkuş, *Sivas Aleviliği*, s. 51.

⁴⁴² Çelik, s. 315; Metin Bozkuş, *Sivas Aleviliği*, s. 52.

⁴⁴³ Gökbel, s. 106.

⁴⁴⁴ Bozkuş, *Sivas Aleviliği*, s. 68.

⁴⁴⁵ A. Yaşar Ocak, *İslamın Ayak İzleri: Selçuklu Dönemi Makaleler- İncelemeler*, “Babailer İsyanından Kızılbaşlığa: Anadolu’da İslam Heterodoksisinin Doğuş ve Gelişim Tarihine Kısa Bir Bakış”, Kitap Yayınevi, İstanbul 2011, s. 77.

2.4 AHİLER

XIII. yüzyıldan itibaren Orta Çağ Türk şehirlerinin en önemli esnaf teşkilatı ahiliktir. Ahilikten önce Türk şehirlerinde hakim olan esnaf teşkilatı daha çok mal ve eşya satışı, yani ticareti ön planda tutan “*iğdişlik teşkilatı*”dır. İğdiş başları bir anlamda Belediye Başkanı olarak değerlendirilebilir. İğdiş başları ticaretle yakın ilgisi olup şehre gelip giden tüccarlarla yakından ilgilenir, vergilerin adilane toplanmasını sağlardı⁴⁴⁶. Sivas’ın önemli ticaret ve ulaşım merkezi olmasının etkisiyle Sivas’ta iğdişlik teşkilatı oluşturulmuştur⁴⁴⁷. İğdişbaşı, İbni Bibi’nin ifadesiyle bir şehirde önde gelen kişilere verilen isimdir. Hatta bir saldırı anında şehrin savunmasında da etkili olmuşlardır. Örneğin Babailer isyanında Sivas’ın direnmesi için uğraşan iğdiş başı Hurrem-şah şehrin ileri gelenleri ile birlikte öldürülmüştür⁴⁴⁸.

Ahi Evren tarafından XIII. yüzyılda kurulan bu teşkilat mesleki eğitim, sanat eserlerinin ve kültürel yaşamın gelişmesinde çok önemli bir yere sahip tasavvuf ağırlıklı esnaf teşkilatıdır⁴⁴⁹. Arapça “kardeşim” anlamına gelen “ahi” kelimesinden veya Türkçe “yiğit eli açık ve cömert” anlamına gelen “akı” kelimesinden adını aldığı tahmin edilmektedir. Ahi adıyla anılan kişiler fütüvvet mesleğine bağlı olup geçmişlerini Hz. Ali aracılığıyla Hz. Peygamber’e dayandırmaktadırlar⁴⁵⁰. Ahilik, bir fütüvvet hareketi olarak Abbasi Halifesi en- Nasır li- Dinillah’ın kurduğu fütüvvet teşkilatına bağlı olarak kurulmuştur. Selçuklular zamanında Anadolu’da sosyal, kültürel, sanayi, ticari ve siyasi hayatı geliştirmiştir. Anadolu’da İslamiyet’in yayılması ve yerleşik hayata geçiş gibi sosyal hayata yön veren görev üstlenmiştir⁴⁵¹.

Sivas; Kırşehir, Ankara, Kayseri, Konya, Amasya ve Erzincan ile birlikte önemli ahi merkezlerinden biridir. Sivas’ta ahiliğin temeli I. İzzeddin Keykavus ve I.

⁴⁴⁶ Baykara, *Anadolu’nun Tarihi*, s.306-319.

⁴⁴⁷ Özcan, “Selçuklu Çağında”, s.104.

⁴⁴⁸ İbni Bibi, II, s.51.

⁴⁴⁹ Muhittin Şimşek, *Ahilik*, Hayat Yay., İstanbul 2002, s.18.

⁴⁵⁰ Özköse, “Anadolu’nun Türkleşmesi”, s. 266.

⁴⁵¹ Mikail Bayram, *Ahi Evren Tasavvufi Düşüncesinin Esasları*, Türk Diyanet Vakfı yay., Ankara 2006, s. 29-41.

Alaeddin Keykubat zamanında atılmıştır⁴⁵². I. İzzeddin Keykavus döneminde Sivas'a gelmiş olan Şeyh Evhâdüdin Kirmâni, Anadolu'da ahilik teşkilatının mimarlarından⁴⁵³.

Ahilerin sosyal ve ekonomik hayatın yanında siyasal yapı ile de iç içe olduğunu görüyoruz. Örneğin Kadı Burhaneddin Ahi İsa, Ahi Nevruz, Ahi Alişah, Ahi Muhammed, Ahi Nasruddin gibi önemli ahilerle zaman zaman dostane zaman zaman mücadeleci ilişkilerde bulunmuştur⁴⁵⁴. Siyasi tarih bölümünde de değindiğimiz üzere Kadı Burhaneddin, Köseadağ'a gittiği esnada Sivas'ta kendisine karşı çıkan bir ayaklanma sonucu isyancıları cezalandırırken Ahi Muhammed'i affetmiştir⁴⁵⁵. Yine buna benzer bir örneği Alaeddin Keykubat'ın tahta çıkışı esnasında görmekteyiz. Alaeddin Keykubat 1220 yılında devlet adamları tarafından Sivas'ta tahta çıkarılmıştır. Alâeddin Keykubâd Konya'ya götürülürken, Aksaray'dan itibaren şehrin ileri gelenleri, Ahiler ve iğdişlerden oluşan bir grup, sultana eşlik etmiştir. Yine Sultanı karşılayan ve Konya ileri gelenleri içerisinde çok sayıda ahi birliği vardır. Yaklaşık 1000 kişilik ahi grubunun Sultanı karşılaması dikkat çekicidir. Bu grubun amacı Alaeddin Keykubat'ı tehlikelere karşı korumaktır⁴⁵⁶. Alaeddin Keykubat ahiler tarafından sevilen bir sultanı. II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in, Alaeddin Keykubat'ı öldürerek hükümdar olmasıyla ahiler onun hükümdarlığına karşı olmuştur. II. Gıyaseddin Keyhüsrev bu nedenle birçok ahi ileri gelenini öldürtmüş veya tutuklatmıştır⁴⁵⁷. Gerek ahilerin iyi eğitim alarak toplumda saygın yere sahip olmaları, gerek ekonomik hayatta önemli bir yere sahip olmaları ve gerekse de bu gücü siyasette kullanmaya meyilli olmaları nedeniyle genellikle sultanlar ahi ileri gelenleri ile ilişkilerini iyi tutmayı tercih etmişlerdir.

Sivas'ta iki ahi babasının mezarı ve türbesi bulunmaktadır. Bunlardan biri İbni Batuta'nın da seyahatnamesinde bahsettiği Ahi Bıçakçı diğeri ise Kadı

⁴⁵² Mikail Bayram, "Selçuklular Zamanında Tokat ve Malatya Yöresinin Fikri ve Kültürel Yapısı ve Siyasi Boyutları", *TDAD*, S. 72, s. 94.

⁴⁵³ Abdullah Kaya, "Selçuklular Döneminde Sivas'ta İlmi Hayat ve İlim Adamları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.1/2, 2008, s. 217.

⁴⁵⁴ Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, TTK, Ankara 1997, s. 89.; Cemal Anadol, *Türk-İslam Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler*, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara 2001, s.59.

⁴⁵⁵ Çağatay, s. 99.

⁴⁵⁶ Salim Koca, "Ahilerin Türkiye Selçuklu Devrindeki Rollerini" Editör: Fatih Köksal, *II. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, Kırşehir 2006, s. 298.

⁴⁵⁷ Mikail Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*, Konya 1991, s. 114.

Burhaneddin döneminde yaşamış olan Ahi İsa'dır⁴⁵⁸. Bu bilgi eksik bir bilgidir. Ömer Demirel önemli ahi lideri Erzurumlu Hoca'nın türbesinin ve Emir Ahmet'in türbesinin bulunduğunu belirtir⁴⁵⁹. Erzurumlu Hoca Sivas'ta önemli ahilerden biridir. “*Ariflerin Menkıberi*” adlı eserde Erzurumlu Hoca ile Çelebi Hazretleri arasında geçen bir diyalogda Sivas halkının Erzurumlu Hoca'ya ne kadar değer verdiği ve koruduğu anlatılmıştır. Hatta Sivas halkı Erzurumlu Hoca'yı üstün güçleri olan bir veli olarak görmektedir⁴⁶⁰.

Ahilerin Sivas'a çok önemli hizmetleri olmuştur. Halkın hem ticari hem de ahlaki gelişimine katkıda bulunmuşlardır. Eğitim, kültür, sanat, ekonomik ve tasavvufi hayatı yönlendirmişlerdir. Ahi Emir Ahmed, Ahi Ali Çelebi(Ahi Carullah), Ahi Ali Çelebi, Ahi Mehmet Külâh Düz, Ahi Mecdüddin, Ahi İsa, Ahi Bıçakçı Ahmed, Ahi Çelebi, Ahi Ahmed Çelebi, Ahi Divane (Ahi-i Erzurumi) , Ahi Nasıreddin (Masuriddin) vs Sivas'ta yaşamış önemli ahilerdir⁴⁶¹.

1243'ten itibaren Anadolu'nun Moğol istilasına uğraması ile Kayseri, Kırşehir ve Aksaray ile birlikte Sivas ahileri de olumsuz etkilenmiş, Ahi ve Bacı teşkilatları dağılmıştır. Türkmenler ile beraber Ahiler de batıya uç bölgelere göç etmek zorunda kalmışlardır⁴⁶².

İbni Batuta seyahatnamesinde anladığımız kadarıyla Sivas ahileri Moğol tahribatından sonra Eratnalılar döneminde toparlanabilmiştir⁴⁶³.

1339 yılında Sivas'a gelen İbni Batuta seyahatnamesinde anlattıkları ile o dönemde Sivas'ın sosyal ve kültürel yönden bulunduğu durum hakkında bizlere bilgi vermektedir. “*Şehre yaklaştığımız zaman, bizi Ahi Bıçakçı Ahmet'in yoldaşları karşıladı. Bunlar kimi yaya kimi atlı olup kalabalık grup halindeydiler. Onlardan sonra Ahi Çelebi'nin yoldaşları çıktı karşımıza Ahi Çelebi Ahi'lerin ileri gelenlerinden olup, rütbece Bıçakçı'dan üstündür. Bunlar kendilerinde misafir*

⁴⁵⁸ Kutlu Özen, “Divriği İlçesindeki Ahi Zaviyeleri”, *Revak*, S. 5, s. 59.

⁴⁵⁹ Ömer Demirel, “Osmanlı Dönemi Sivas Ahi Zaviyeleri” *I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, Kırşehir 2004, s. 286.

⁴⁶⁰ Ahmed Eflaki, *Ariflerin Menkıbeleri*, Çev. Tahsin Yazıcı, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2006, s. 631-633.

⁴⁶¹ Kaya, s. 237.

⁴⁶² M. Ali Hacıgökmen, “Selçuklular ve Eratnalılar Zamanında Sivas'ta Ahilerin Faaliyetleri”, *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri*, Sivas 2006, s. 289.

⁴⁶³ agm., s. 289.

olmamı istedilerse de ilk gelenlerin, önceliği ve ricasından ötürü bu isteği yerine getirmek mümkün olmadı. Beraberce şehre girdik. Hepsi de misafir ağırlamakla övünüyor Hele ilk gelenler kendi tekkelerinde misafir olduğumuzdan dolayı sevinç duyuyor diğerlerine çaka satıyorlardı. Öteki ahi dergahlarında yapıldığı gibi bize yayacak yerimizi ve hamamımızı hazırladılar. En güzel şekilde misafir edildik ve aralarında üç gün kaldık. Bu esnada Sivas kadısı öğrencileri ile beraber yanımıza geldi. Irak Sultanı'nın Anadolu ülkelerindeki vekili Alaaddin Eratna Beğ'in gönderdiği atları getirdi, onlara bindik hep beraber yola çıktık. Ertena Beğ bizleri sarayın girişinde karşıladı. Selam vererek gelişimizi kutladı, gayet güzel ve akıcı bir Arapçası var! Bana Irakeyn, İsfahan, Şiraz, Kirman ve bu yöredeki atabeklerden, Suriye'den Şam ve Mısır'daki Türkmen sultanlarından sordu. Amacı cömertleri övdürmek, pintileri yerdirmektir! Ama ben onun istediğini yapmadım, hepsini şükranla andım. Bu davranışından da hoşlandı, bana teşekkür etti. Sonra yemek hazırlandı, yemeğe oturduk fakat o directti. "Benim misafirim olacaksınız" diyordu. Ahi Çelebi söze karıştı: "Daha bizim tekkeye misafir olmadılar, onları biz tuttuk şimdi bize gelsinler lütfederseniz sofranızı gönderirsiniz" dedi. Hükümdar " peki öyleyse olsun! " cevabını verdi. Böylece Ahi Çelebi'nin dergahına geçtik. Orada hem ahilerin, hem de Beğ'in konuğu olarak altı gün kaldık. Daha sonra hükümdar bir at, bir elbise ve bir miktar da para gönderdi. Ayrıca kendi ülkesindeki bütün vazifelilere yazdığı emir name ile bizim yol harçlığımızın karşılanmasını, gereği gibi ağırlanmamızı ve bizimle en iyi şekilde ilgilenilmesini buyurdu"⁴⁶⁴.

2.5 İLMÎ FAALİYETLER VE İLİM ADAMLARI

Anadolu Selçukluları Dönemi'nde eğitim iki kademeli olarak ele alınmaktaydı. Birincisi, 5 ile 10 yaşları arasında, İslami bilgilerin verildiği temel eğitimidir. İkincisi de başta tıp olmak üzere hekimlik eğitiminin verildiği ihtisas (meslek) eğitimidir. Bu eğitim ile Darüşşifalara hekim yetiştirilirdi. Buralarda astronomi, matematik ve fizik bilimleri de okutulurdu⁴⁶⁵.

⁴⁶⁴ İbni Batuta, s. 285-286.

⁴⁶⁵ Baykara, agm, s.223-257.

Büyük Selçuklu Devleti ile Nişabur, Tus, Tebriz, Meraga, Belh ve Merv önemli kültür merkezleri haline gelmiştir. Anadolu Selçuklularının XI. yüzyılda Anadolu’da siyasi hâkimiyet kurması ile Anadolu’da yeni kültür merkezleri ortaya çıkmıştır. Bunlar Urfa, Sivas, Diyarbakır, Mardin ve daha sonraları Tokat ve Konya’dır⁴⁶⁶.

Türk devrinde Sivas’ta eğitim faaliyetleri Danişmendliler dönemiyle başlamıştır. Sivas’ta ilk medrese tahminen 1150’de Danişmendliler tarafından açılmıştır. Eğitim bu dönemde mescit, cami ve küçük mekânlarda kurumsallaşmıştır⁴⁶⁷. Fakat bu dönemde gerek Bizans’ın gerekse haçlıların seferleri Sivas’ta ilmi faaliyetleri yavaşlatmıştır. İlmi gelişmeler bu seferlerin sona ermesiyle artmıştır⁴⁶⁸.

Selçuklular devrinde bütün Anadolu’da olduğu gibi Sivas’ta da ilim hayatında çok büyük gelişmeler yaşanmıştır. Gök medrese, Çifte Minareli Medrese, Buruciye Medresesi günümüze kadar ulaşabilmiş ilim merkezleridir⁴⁶⁹.

I. İzzeddin Keykavus tarafından yaptırılan Darüşşifa Selçuklular döneminde yapılmış olsa da Osmanlı Devleti döneminde medrese haline getirilmiş ve Şifaiye Medresesi adını almıştır⁴⁷⁰. (Ek 1)

Sahip Ata Fahreddin Ali’nin kurduğu en önemli vakıf Sivas’ta Sahibiye Medresesi diğer bir adıyla Gök Medrese’dir. Vakfa ait bu medresede dönemin çok önemli ilim faaliyetleri gerçekleştirilmiştir⁴⁷¹. Sahip Ata tarafından 1271’de yaptırılan Gök medresenin yapılışı vakfiyede şöyle anlatılır. “ ... parlak ve şaşa’alimilletin memleketlerini mütecaviz kafir eller istila etmiş, nihayet medreseler mabedler harap, alimler, abidler helak ve turab olmuş. Hal böyle olunca ilmin düştükden sonra bayraklarını kaldırmayı şer’in yıkıldıktan sonra esaslarını yükseltmeyi, eserlerini belirsiz olduktan sonra, meydana çıkarmayı arzu ve ihtiyar etti. Vakfiyede yazılı kavlı ilahinin manası vechile, hayır ve hidayet isteyen hidayete

⁴⁶⁶ Esin Kahya, “ Selçuklu Döneminde Bilim” *Anadolu Selçuklu Şehirleri ve Uygarlığı Sempozyumu* 7-8 Ekim 2008, s. 301.

⁴⁶⁷ Gökbel, s.92.; Tabakoğlu, s. 124.

⁴⁶⁸ Kaya, s. 214.

⁴⁶⁹ Saim Savaş, s.20.

⁴⁷⁰ Refet Yinanç, “Sivas Abideleri ve Vakıfları 1”, *VD.*, S. 22, s. 32.

⁴⁷¹ Daha fazla bilgi için bkz., Abdullah Kuran, *Anadolu Medreseleri*, C. I, TTK, Ankara 1969, s.92.

*nail ve inayet dileyenin de, arzusuna kavuşacağına Cenab-ı Hakk'tan hayır ve inayet dileyerek Sivas beldesi içinde kale kapusu karşısında ilim adamlarının oturmalarına mahsus hidayet yazlık, kışlık odaları, bir abdestliği, bir, sağ diğeri sol tarafta iki minareyi, girişinde bir mescidi müstemil, **Medrese-i Sahibiyye-i Fahriyye** namıyla meşhur binası muhkem ve avlusu geniş bir medrese inşa etti...*⁴⁷² Bu vakfın gelir kaynaklarına bakıldığında on medreseden bahsedilmektedir. Bu medreseler Selçukiye, Kemaliye, Bulgari, Sübaşı, Necmeddin et- Tusi, Kadı Necmeddin, Necmeddin Muhammed el- Hatimi, Baba Beg Hokkabaz, Emireddin Ali el- Hamavi, Şemseddin el- Cezzi'dir⁴⁷³. (Ek 2)

XIV. yüzyılda ve XV. yüzyılın ortalarına kadar Sivas'ın da içinde bulunduğu çok sayıda Anadolu şehri birinci sınıf kültür ve ilim merkezi haline gelmiştir⁴⁷⁴. Uygulanan ekonomik politika sonucu eğitim modern bir yapıya kavuşmuştur. Oluşan kültürel alt yapı vakıfla desteklenen, eğitim anlayışında parasız eğitim ortamı oluşturulmuş ve hatta burs veren, yatacak yer gösteren, şimdiki üniversitelere benzer bir teşkilat kurulmuştur⁴⁷⁵.

Gök medrese vakfiyesine göre medresede bir müderris, iki mu'id, ve talebe; mescidde iki imam, iki müezzin, bir kütüphaneci, bir kapıcı ve bir ferraşın devamlı bulundurulması şart koşulmuştur⁴⁷⁶.

Buruciye Medresesi III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in önemli adamlarından Muzafferüddin b. Hibetullah el- Burucerdî tarafından 1271'de⁴⁷⁷ yaptırılmıştır. İsmi de buradan alır⁴⁷⁸. (Ek 3)

"*Dar ul-hadis*" adını da alan Çifte Minare Medresesi İlhanlı veziri Sahib Şemseddin Cüveynî tarafından yaptırılmıştır⁴⁷⁹. Bu medreseye "*Vezir Şemseddin Medresesi*" de denir. Muhteşem mimari özellikleriyle Gök Medrese'ye

⁴⁷² Bayram- Karabacak, agm, s. 53.

⁴⁷³ Kucur, s.338-347.; Sadi Bayram- A. Hamdi Karabacak, agm, s. 35.

⁴⁷⁴ Turan, "Sivas Şehri", s.205.; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s.211.

⁴⁷⁵ Köymen, s. 618.

⁴⁷⁶ Kucur, s. 339.

⁴⁷⁷ Yusuf Akyurt, *Türk Abideleri Sivas Şehri*, C. XVII, Sivas 5 Haziran İla 9 Temmuz 1946, s. 15.

⁴⁷⁸ İsmail Hakkı- Rıdvan Nafiz, s.122.

⁴⁷⁹ Turan, " Sivas Şehri",s.208.

benzemektedir. Medresenin arka kısmı 1882’de yıkılmış ve yerine bir hastane yaptırılmıştır⁴⁸⁰. (Ek 4)

Medreselerdeki öğrenci sayılarına da bakmak gerekmektedir. Eğitim kurumları ve öğrenci sayıları bize bir şehrin sosyo- kültürel özellikleri hakkında bilgi vermektedir.

Buruciye medresesinin öğrenci mevcudu otuz kişidir. Aynı dönemde Konya İnce Minare Medresesinde otuz sekiz, Amasya Halifet Gazi Medresesinde on iki, Kırşehir Caca Bey Medresesinde on öğrenci eğitim görmektedir⁴⁸¹. Gök medresede öğrenci mevcudu ise yirmi kişidir⁴⁸². Sivas’ta bulunan Buruciye Medresesinin ve Gök Medresenin öğrenci sayıları Anadolu’da bulunan diğer medreselerin öğrenci sayıları ile karşılaştırdığında ortalamanın üstündedir. Bu durum Sivas’ın eğitim açısından başkent Konya seviyesine yakın olduğu göstermektedir.

Sivas Gök Medrese, öğrencilere verilen burslar, müderris ücretleri, eğitim faaliyetlerine ayrılan yıllık ücret, idari ve hizmetli kadrosu, personel giderleri gibi özellikler bakımından Anadolu’nun önemli medreselerindendir⁴⁸³.

Gökmedrese vakfiyesinde kütüphane ve kütüphaneci tahsisi, eğitime ve bilime verilen önemin ayrı bir göstergesidir⁴⁸⁴.

Selçuklu Devleti kurduğu vakfiyeler ile eğitimin gelişmesi için çaba sarf etmiştir. Örneğin Sahip Ata Medresesi vakfiyesine göre araştırmacı fukaha, fıkıh kitabı okutan ve ezberletenlere, ücretlerden ve dağıtılan ekmeklerden pay verilmiştir.⁴⁸⁵

Sosyal, dini ve kültürel alanlardaki birçok eserin Sivas’ta yazılmış olması ve yazarlarının Sivas’ta bulunması XIII. yüzyılda Sivas’ı önemli kılan özelliklerdendir. Ekonomideki gelişmişlik, Sivas yöneticilerinin ilim adamlarına vermiş oldukları

⁴⁸⁰ Abdullah Kuran, *Anadolu Medreseleri*, C I, TTK, Ankara 1969, s. 115.

⁴⁸¹ İbrahim Balık, “Sivas Gök Medresenin Türkiye Selçuklu Eğitimindeki Yeri ve Önemi”, *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri*, Sivas 2006, s.262.

⁴⁸² Bayram- Karabacak, s. 53.

⁴⁸³ Daha fazla bilgi ve rakamlar için bkz. İbrahim Balık, Sivas Gök Medresenin Türkiye Selçuklu Eğitimindeki Yeri ve Önemi, *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri*, Sivas 2006, s.263-267.

⁴⁸⁴ Bayram-Karabacak, s. 36.

⁴⁸⁵ agm, s. 55.

destek Sivas'ın ilmi yönden gelişmesine katkıda bulunmuştur Bu durum Claude Cahen'in eserinde görmekteyiz. Bunlardan biri Nureddin'in, Mesud'a gönderip, bir süre yanında bulundurduğu Kaşani'nin yapıtıdır. Diğer bir eser 1241-1242 yıllarında Doğu İranlı Yusuf İbn Said el- Sicistani tarafından yazılmış olan Munyat el-Müfti'dir. Yasalarla ilgili olan bu eser doğu Müslümanlarınca çok tutulmuştur. İbn Arabi'nin 1215'te Sivas ve Konya'ya gelerek İzzeddin Keykavus ile bulunduğu da belirtilir. İbn Arabi "*Vahdet-i vücud*" anlayışının önderlerindendir. Son olarak Necmüddin Ebubekir İbn Muhammed el- Razi (Necmüddin Dâye olarak bilinir) Moğollardan kaçarak Anadolu'ya gelmiş, Sivas'ta "*Mirşad-ül ibâd*" adlı bir mistik eser yazmıştır⁴⁸⁶.

Sivas'a I. İzzeddin Keykavus zamanında gelmiş ve onun sohbetlerine katılmış önemli âlimlerden biri Rükneddin Sicasi'nin müridi, Şeyh Evhâdüdün Kirmânî'dir⁴⁸⁷.

XIII. yüzyılın başlarında Ebu'l-Fadl Hüseyin Tiflisi adlı ilim adamı Sivas valisi Kutbeddin Melikşah adına "*Kifayet-üt tıp*", "*Kanun-ül edeb*" ve "*Beyan-ün nücüm*" adlarında eserler yazmıştır⁴⁸⁸.

Burhaneddin Mesud Anevi, I. İzzeddin Keykavus tarafından yüksek itibar görmüş bir şahsiyettir. "*Enisü'l kulüb*" adlı eserini I. İzzeddin Keykavus'a ithaf etmiştir. Ayrıca bu dönemde hem Sivas kadılığı hem de Darüşşifa vakfiyesinin kâtipliğini yapmıştır⁴⁸⁹. Moğol istilaları I. Alaeddin Keykubat dönemine denk gelmektedir. Bu dönemde Moğol istilasından Anadolu'ya kaçan birçok bilim adamı da Sivas'a gelmiştir⁴⁹⁰. Necmeddin Razi, (1177 / 1178 – 1256) mutasavvıfların usûl ve akidelerinden bahseden eserini 1223'te Sultan Alaeddin Keykubat adına Sivas'ta yazmıştır⁴⁹¹. Aynı yüzyılın önemli ilim adamlarından din, tıp ve tasavvuf alanında ünlenmiş Kutbiddin-i Şirazi, 1282 yılında Sivas'a gelerek Sivas Gök medresede ders vermiştir⁴⁹².

⁴⁸⁶ Cahen, s. 254.

⁴⁸⁷ Kaya, s. 217.

⁴⁸⁸ Gökbel, s.93.

⁴⁸⁹ age., s.94.

⁴⁹⁰ Tufantoz, agm., s.149.

⁴⁹¹ Erdoğan Merçil, *Türkiye Selçuklularında Meslekler*, TTK, Ankara 2000, s. 10.

⁴⁹² Azmi Şebetçi, "Kubüddin-i Şirazi", *DİA*, C.26, Ankara 2002, s. 487.

Bu dönemde Sivas'taki ilim adamlarını şöyle sıralayabiliriz: Sivaslı olanlar; Abdulvahhab Rahati, Ahmed b. Mahmud es-Sivasî, Ahmedî, Ebu Abdullah Ali b. Mehmet b. Aliyyüs Sivasî, Eminüddin Abdurrahman b. Ömer, Emir Ahmed b. Muhammed b. El-Nakşibendî el-Celâl Sivasî, Fahreddin Mehmet, Hacı Şemsü'd-Din Ahmed, Hüsameddin b. Ayinedâr es-Sivasî, İzzü'd-Din Urmevî (es-Sivasî), Kemaleddin Ahmed oğlu, Nureddin İbrahim b. Ali el-Sivasî, Muhammed b. Muhammed Haccî, Şeyh Nefisü'd-Din-i Sivasî, Şihabu'd-Din Ahmed b. Mahmud Es-Sivasî'dir. Sivas'ta bulunanlar; Baha Veled, Burhaneddin Mesud Anevî, Ebü'l-Fazl Hubeyî (Hüseyin) b. İbrahim b. Muhammed et-Tiflisî, Esededdin Mütekellim, Fahreddin b. İbrahim Irakî, Hacı Bektaş Veli'nin Kardeşi Menteş, Hacı Nureddin Bin Eyyub, Hoca Cemaleddin Tiflisi, İbn ul-Azrak, İbrahim Ali b. İbrahim, İbrahim b. İlyas b. Aksarayı, Kudbeddin Şirazi, Muhammed b. Ebu Bekr-i Tiflisi, Muhammed b. Mahmud el-Habbazî, Muhyiddi İbnü'l-Arabî, Necme'd-Din-i Dâye, Recep b. İbrahim el-Kırımî, Safiyü'd-Din Urmevî, Şeyh Evhâdüdin Hâmid b. Ebi'l-Fahr el-Kirmâni, Şeyh Hüseyin-i Rai (Şeyh Çoban), Şeyh Şemsü'd-Din Ömer b. Ahmed et-Tiflisi, Şeyh Şemşe'd-Din Ömer b. Ahmet'et-Tiflisi'nin oğlu Muhammed, Şeyh Yar Ali, Şihâbu'd-Din İsa, Yusuf b. Said es-Sicistanî, Yusuf Meddâh, Zeyne'l-Müneccim b. Süleyman el-Konevî'dir⁴⁹³. 1277'den itibaren Sivas önemli ilim merkezi olma özelliğini korusa da birçok ilim adamı şehri terk etmiştir⁴⁹⁴.

Moğolların Anadolu'ya girmesiyle birlikte birçok derviş ve ilim adamı katledilmiş veya sürülmüştür. Birçok tarikat ise varlığını sürdürememiştir⁴⁹⁵.

Beylikler döneminde de ilme ve ilim adamlarına hürmet gösterilmiştir. İbni Batuta, Memlûklü tarihçilerden İbni Habîb ve Safed, Eratna Beyi hakkında yazdığı mersiyelerde Eratna Beyi'nin seyyahlara, müderrislere gösterdiği saygıdan bahsederler⁴⁹⁶.

İbn Arapşah "*Acaib-ül-Makdûr*", İbn Hacer "*Dürer-i kamine*", İbn Tanrıberdi "*el-Menhel-üs-safi*" adlı eserinde Kadı Burhaneddin'in ilim faaliyetlerini

⁴⁹³ Kaya, s. 223-237.

⁴⁹⁴ agm., s. 218.

⁴⁹⁵ Gökbel, s. 99.

⁴⁹⁶ Galip Demir, s.123.

ve ilime verdiği önemi anlatırlar⁴⁹⁷. Belirtmemiz gereken bir önemli şahıs da hükümdarlığı dışında âlim ve edip özelliği bulunan Kadı Burhaneddin'dir. Kadı Burhaneddin, Anadolu'da klasik lirik Türk şiirinin önemli şairlerindendir. Kadı Burhaneddin'in siyasi hayatı çok yoğun geçmesine rağmen bugün elimizde bir nüshası bulunan ünlü Türkçe *Divan*'ı bulunmaktadır⁴⁹⁸.

Osmanlı Devleti döneminde Bursa, Edirne ve İstanbul çevresinin kültür merkezi olarak öne çıktığını görmekteyiz. Selçuklular zamanında birer kültür merkezi olan Konya, Kayseri ve Sivas gibi şehirler sosyal ve ekonomik olarak önemlerini batı şehirlerine kaptırmışlardır. Bu şehirlerdeki sosyal ve ekonomik kayıp nüfus yönünden de yaşanmıştır⁴⁹⁹. Bütün olumsuzluklara rağmen Sivas Selçuklu, Eratna ve Kadı Burhaneddin dönemlerindeki ilmi çalışmaların etkisi ile XV. yüzyılın ilk yarısına kadar ilim merkezi olma özelliğini devam ettirmiştir⁵⁰⁰. Selçuklulardan kalan Gök Medrese, Darüşşifa, Çifte Minare ve Buruciye Medreseleri Osmanlı Devleti döneminde de eğitim faaliyetlerine devam etmiştir. Bu dönemde Sivas'ta yeni bir eğitim kurumu açılmamıştır.

Her ilim gibi tıbbın da bir tarihi vardır. “*Hipocrate*” ile farklı bir yapıya kavuşmuş olan tıp bilimine birçok medeniyetin katkısı olmuştur. İslam Dünyası'nın en eski hastaneleri Mısır, İran, Irak'tan sonra Anadolu'da görülür. Anadolu Selçukluları döneminde Anadolu'nun her yanına hastaneler yapılmıştır⁵⁰¹.

Selçuklular döneminde tıp eğitiminin verildiğine dair kesin bilgi içeren bir kaynak bulunmamaktadır. Muhtemelen “usta- çırak” ilişkisine dayanan, bir eğitim şekli mevcuttur. Çevre ülkelerde ve şehirlerde hekimlerin yetiştiği bilinmekte fakat nasıl tahsil gördükleri bilinmemektedir. Kayseri ve Sivas darüşşifalarında hekimlerin yanında tatbikat yoluyla eğitim verildiğini söyleyebiliriz⁵⁰². Selçuklu darüşşifaları güvenilir kadrolara sahiptir. Bu kuruluşlarda farklı dinde ve etnik yapıdaki insanlara

⁴⁹⁷ Uzunçarşılı, “Sivas ve Kayseri” s. 222-223.

⁴⁹⁸ Ocak, “Ortaçağlar Anadolu'sunda”, s. 310.

⁴⁹⁹ Akdağ, s.379.

⁵⁰⁰ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri* s. 211.

⁵⁰¹ Ali Haydar Bayat, *Kuruluşunun 750. Yılında Sivas Tıp Sitesi 1217-1967*, Ege Üniversitesi matbaası, Bornova 1967, s. 12.

⁵⁰² A. Süheyl Ünver, “Anadolu Selçuklularında Sağlık Hizmetleri”, *Malazgirt Armağanı*, TTK, Ankara 1993, s.15-16.

hizmet verilmektedir. Darüşşifalarda iyi yetişmiş hekimler çalışmakta ve tedavi için gerekli ilaçlar yine burada imal edilmektedir⁵⁰³.

Selçuklu tabipleri iki kısma ayrılmaktaydı: Bir kısmı dışarıdan gelen ya da davet edilen hekimler, bir kısmı da hekimler yanında eğitilen asistanlık yoluyla yetişenlerdir⁵⁰⁴. Dışarıdan gelen tabipler daha çok İran, Irak, Suriye, Azerbaycan, Volga Bulgarlarından ve hatta Hindistan'dan gelmekte idi. Anadolu'da yetişen yeni nesil hekimlerin dışında Rum, Ermeni, Süryani, Nasturi ve Musevi kökenli hekimler de vardı⁵⁰⁵.

1217 yılında Sivas'ta I. İzzeddin Keykavus tarafından yaptırılan darüşşifa Anadolu Selçuklu hastanelerinin en büyüklerindendir⁵⁰⁶. A. Süheyl Ünver Sivas Darüşşifasını “*Tıp Sitesi*” olarak ifade eder⁵⁰⁷. Bu “*Tıp Sitesi*” hastane ve tıp medresesini içine alır⁵⁰⁸. Sivas Darüşşifasının personeli merhametli, iyi ahlaklı, tecrübeli hekimlerdir. Bu darüşşifa göz hekimleri (Kehhaller); salih cerrahlar, eczacılar ve diğer personellerden oluşmaktadır⁵⁰⁹.

Sivas Darüşşifası vakfiyesi günümüze kadar yegâne vakfiyedir. Selçuklularda hastane vakfiyeleri birbirine benzediğinden bu vakfiye ile Selçuklu hastanelerinin tıbbi kadrolarını ve vakıf bilgilerini öğreniyoruz⁵¹⁰.

Mengücekliler zamanında Ahmet Şah Camii yanında eşi Turan Melek Hatun tarafından yaptırılmış Divriği Hastanesi Anadolu'nun önemli eserlerinden biridir⁵¹¹. Bu eser Divriği kalesinin yamacında Divriği Ulu Cami'nin yanındadır. Bu darüşşifa tipik Selçuklu mimarisini temsil eder⁵¹². XIII. yüzyılın önemli hekimlerinden

⁵⁰³ Gönül Cantay, *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, S. 61, Ankara 1992, s. 2.

⁵⁰⁴ Erdal Sargutan, “Selçuklularda Tıp ve Tıp Kuruluşları” *VD*, S.XI, s.320.

⁵⁰⁵ Mesut R./ Gökçe N./ Uluçam E. “ Selçuklu Döneminde Tıp Eğitimi ve Anatomi”, *Morfoloji Dergisi*, C. 11-12, S. 1-2, 2003-2004, s. 62.

⁵⁰⁶ Kazım İsmail Gürkan, “Selçuklu Hastaneleri”, *Malazgirt Armağanı*, TTK, Ankara 1993, s.41.

⁵⁰⁷ A. Süheyl Ünver, agm., s.16.

⁵⁰⁸ Ali Haydar Bayat, , s. 4.

⁵⁰⁹ A. Süheyl Ünver, *Sivas Tıp Sitesi*, Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayını:4, Sivas 1980, s.16-18.

⁵¹⁰ Ali Haydar Bayat, s. 10.

⁵¹¹ Turan, Doğu Anadolu, s.86; A. Süheyl Ünver, agm., s.19.

⁵¹² Kazım İsmail Gürkan, s.42.

Muvaffaküddin Abdüllatif bin Yusuf El Bağdadi Anadolu’da birçok şehrin dışında Divriği’ye de gelmiştir⁵¹³.

Buruciye Medresesinde gök bilimleri, Gök Medrese ve Çifte Minareli Medresede ise hukuk ve din eğitimi verilmiştir⁵¹⁴.

1288 yılında Rahatoğlu Rukneddin Hattab tarafından babası Kemaleddin Ahmed bin Rahat adına Sivas Darürrahası adında önemli bir sosyal kurum inşa etmiştir. Din ehli âlimlerin, fakirlerin ve yiyeceği olmayanların kaldığı bir hastanedir⁵¹⁵. Altı yüzyıldan fazla zengin geliriyle toplumun hizmetinde bulunmuştur. İmaret; zaviyesi, kervansaray, mescidi ve çeşmesiyle önemli bir sosyal dayanışma kurumudur. “Darürraha” rahat evi, rahat edilen yer, huzur bulunan mekân anlamına gelmektedir⁵¹⁶. Bu eserin yerinde bugün “*İmaret Camii*” adı verilen bir mescit vardır. “*Darurraha*”, Şifaiye Medresesi’nin bir yan kuruluşu özelliği göstermektedir⁵¹⁷. (Ek 5)

Sivas Darurrahası yalnız Türk Tarihi’nin değil dünya tarihinin de eski bir kuruluşudur. Bugün bunun karşılığı olabilen bir kurum söyleyemiyoruz. Sivas Darürrahasının sosyal anlamda yaptığı hizmetleri yapabilen bugün 4-5 kuruluşu sayabiliriz. Düşkünlerin kaldığı bir darülaceze, fakirler için aşevi, kimsesizlerin konak yeri gibi özellikleri vardır.

2.6 SOSYAL KURUMLAR

Sivas şehri, Selçuklu Türkiye’si’nin büyük medeniyet merkezlerinden biridir. Bütün tahriplere ve ihmallere rağmen, bu güne kadar kısmen de olsa

⁵¹³ Mesut R./ Gökçe N./ Uluçam E, s. 63.

⁵¹⁴ Sami Şahin, “Sivas’ta Bir Hukuk Fakültesi Gök Medrese”, *Sultanşehir*, S.1, s. 29.

⁵¹⁵ Gönül Cantay, s. 18.; A. Süheyl Ünver, s.2.; İbrahim Yasak, “Sivas’ın Altı Asırlık Sosyal Yardımlaşma Kurumu Darur Raha”, *Sultanşehir*, S. 1, s. 51.

⁵¹⁶ Yasak, agm, s. 50.

⁵¹⁷ Kazım İsmail Gürkan, s.45.; Yasak, agm, s. 50 .

mevcudiyetlerini muhafaza eden milli abideler bize bu şehrin tarihi ehemmiyeti hakkında fikir vermektedir⁵¹⁸.

Selçuklular döneminde Sivas'ta hastane, medrese, imaret, zaviye, hanekah, cami, mescid, mektep, hamam, çeşme, su sarnıçları ve hayır kurumları mevcuttur⁵¹⁹.

2.6.1 Hamamlar

Selçuklu şehirlerinde hamamlar oldukça fazladır. Hamamlar temizlik ve hastalıkları tedavi amacıyla da kullanılmıştır.⁵²⁰ Gökmedrese vakfiyesinde Sivas'taki iki hamamın adı geçmektedir. Bunlar kadın ve erkekler için yapılmış “Şahne” adındaki hamamlardır⁵²¹.

1333 tarihi itibarıyla Sivas'ta Ebheri Hamamı, Ferit Hamamı (Purut Hamamı) ve kesin varlığı bilinmemekle birlikte Kara Şahne Mahallesinde Çamaşırhane yanındaki hamamdır⁵²².

2.6.2 Çeşmeler

Selçuklular döneminde çeşmeler iki amaca yönelik yapılmaktadır. Bunlardan bazıları vakıflar tarafından yaptırılan bazıları hayır için akıtılan çeşmelerdir. Vakıflar tarafından yapılan, çeşmeler sahibinin adı veya lakabıyla anılmıştır. Çeşmeler ortak kullanım alanları olmuştur⁵²³.

⁵¹⁸ Turan, “Sivas Şehri”, s.197.

⁵¹⁹ agm, s.205.

⁵²⁰ Aydın Taneri, *Türkiye Selçukluları Kültür Hayatı (MenakibüL Arifinin Değerlendirilmesi)* Bilge Yay. Konya 1977, s. 79.

⁵²¹ Bayram- Karabacak, agm., s. 35.

⁵²² Demir, s. 180

⁵²³ Kadir Üredi, “Sivas'ta Çeşme Kültürü”, *Revak*, S. 5, s. 86-87.

Sahibiye Medresesi'ni yaptıran Sahip Ata Fahrettin medresenin sol tarafına “Gök Medrese Çeşmesi'ni” yaptırmıştır. “Gök Medrese Çeşmesi” bu dönemden kalan önemli eserlerden biridir⁵²⁴. (Ek 6)

Gök Medrese vakfiyesinde adı geçen çeşmeler şunlardır. “Ali Çavuş Çeşmesi”, “Ahmed Şah Çeşmesi” ve yukarıda bahsettiğimiz Sahip Ata'nın iki çeşmesidir⁵²⁵. 1323'te Eratna Beyliği zamanında yaptırılmış tahmin edilen “Şeyh Hüseyin Rai Çeşmesi” de mevcuttur⁵²⁶. “Şeyh Hüseyin Rai Çeşmesi” “Şeyh Hüseyin Çoban Türbesi”nin sırasındadır⁵²⁷.

2.6.3 Darüşşifalar

Selçuklu darüşşifalarında, ileri bir ekonomiye sahip olmanın etkisiyle gelişmiş sağlık hizmeti sunulmaktadır. Oluşan sosyal alt yapı sonucu darüşşifalar vakıf gelirleri sayesinde halka bedava muayene ve tedavi imkânı sağlamaktadır⁵²⁸.

Selçuklu hastanelerinin en büyüğü I. İzzeddin Keykavus tarafından 1217'de “Dar'üş- şifa” veya “Daru'uş-sihha” adıyla Sivas'ta yapılmıştır⁵²⁹. I. İzzeddin Keykavus Darüşşifasında ve yanına yaptırdığı tıp medresesinde tıp ilminin tüm dalları vardı. Dâhiliye, göz, cilt ve ruh hastalıkları bölümü mevcuttur⁵³⁰. I. İzzeddin Keykavus inşa ettirdiği darüşşifanın içindeki türbeye defnini vasiyet etmiştir. I. Alaeddin Keykubat'ın cülusundan sonra Sivas Darüşşifası ravzasına defnedilmiştir⁵³¹. (Ek 7)

Bu Darüşşifa ilk yapıldığı zaman hastane olarak yapılmıştır. Osmanlı Devleti döneminde (1768) padişah fermanı ile⁵³² medrese haline dönüştürülmüştür. “Şifaiye

⁵²⁴ İsmail Hakkı- Rıdvan Nafiz, s.137.

⁵²⁵ Bayram- Karabacak, s. 35.

⁵²⁶ N. Burhan Bilget, *Sivas Anıt Mezarları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, s. 35.

⁵²⁷ İsmail Hakkı- Rıdvan Nafiz, s.144.

⁵²⁸ Köymen, s. 618.

⁵²⁹ Turan, “Sivas Şehri”, s.205.

⁵³⁰ Salim Koca, *Sultan I. İzzeddin Keykavus (1211 – 1220)*, TTK, Ankara, 1997, s. 99.

⁵³¹ İbn Bibi, *Selçukname*, Mükremin Halil Yinanç, (Haz. Refet Yinanç - Ömer Özkan), Kitabevi, İstanbul 2010, s.69; Jony Freely, *age*, s. 84.

⁵³² Akyurt, s. 3.

Medresesi” adını bu dönemde almıştır.⁵³³ Medrese Timur’un Sivas’ı istilasında zarar görmüş fakat sonra tamir edilmiştir⁵³⁴. Şifahane I. Dünya Savaşı yıllarında eşya ve levazımat ambarı olarak kullanılmıştır⁵³⁵.

2.6.4 Tekke ve Zaviyeler

Danışmendliler döneminde, Anadolu’nun kilit noktası olan Sivas şehri kontrol dışı bir şekilde kurulmaya başlanmıştır. Diğer İslam şehirlerinde olduğu gibi inşa edilen Ulu Cami, bir meydan ve onun etrafında yapılmış binalarla şehir kurulmuştur. Danışmendli Nizameddin Yağıbasan ve Zahirreddin dönemlerine ait bazı zaviye ve funduklar (han- otel) bulunmaktadır⁵³⁶. Ulu Cami’nin yapılışı ile ilgili çok farklı görüşler vardır.

Zaviyeler, sosyal ve ekonomik hayatın seviyesine göre kuruldukları yerlerde dini, tasavvufi yaşamın yayılmasını amaçlamışlardır. Ayrıca Anadolu’nun fethi esnasında İslam’ın yayılmasında ve yerleşmenin gerçekleşmesinde etkili olmuşlardır. Bu nedenle sadece şehirlerde değil önemli yollar üzerinde ve yerleşmeye uzak alanlarda da kurulmuştur⁵³⁷. Zaviyeler, çeşitli tarikatların geliştiği ve varlıklarını sürdürdüğü yerler olmuşlardır. Moğol istilasını ile birlikte Anadolu’nun birçok şehrinde olduğu gibi Sivas’ta da zaviyeler sığınma ve korunma yeri olmuştur⁵³⁸.

Sivas’ta ilk dönem zaviyeleri şunlardır. Akbaş Zaviyesi, Alakilise Zaviyesi, Ali Uryan Zaviyesi, Baba Şahin Zaviyesi, Çeltek Zaviyesi, Delüklükaya Zaviyesi, Elmalu Zaviyesi, Gül Abdal Zaviyesi, Hoca Arasta Zaviyesi, İrci Zaviyesi, Latif Hanı Zaviyesi, Melik Acem Zaviyesi, Özmüş Zaviyesi, Şeyh Çoban Zaviyesi, Şeyh

⁵³³ Refet Yinanç,1, s. 18.

⁵³⁴ Sargutan, s. 317.

⁵³⁵ İsmail Hakkı- Rıdvan Nafiz, s.114.

⁵³⁶ Turan, , “Sivas Şehri”, s. 201.; Tuncer Baykara, *Türkiye Selçuklularının*, s.72.

⁵³⁷ Ocak, “Zaviyeler”, s. 262.

⁵³⁸ agm, s. 470.

Merziban Zaviyesi, Tatlucak Zaviyesi, Yakaviran Zaviyesi ve Ahmed-i Turan Gazi zaviyesidir⁵³⁹.

Gök Medrese vakfiyesi gelirlerinden üç zaviye ve bir hankahtan⁵⁴⁰ bahsedilmektedir. Bunlar Sultan Hankahı, Şerefeddin Osman Solsali Zaviyesi ve Zaviye'dir. Bu zaviyelerin zamanla adları değişmiş yahut kaybolmuşlardır⁵⁴¹.

2.6.5 Vakıflar

Türklerdeki vakıf anlayışının temelinde çevresiyle birlikte yaşamak, topluma yararlı olmak, başka insanların yaşayışlarını iyileştirmek vardır. Buralar vasıtasıyla su, eğitim, ibadet yeri gibi ihtiyaçlar karşılanmıştır. Vakıf aracılığıyla insanlar gelirlerinin bir kısmını diğer insanların hizmeti için kullanılmışlardır⁵⁴².

Anadolu'nun fethinden sonra Danişmendliler ve Selçuklular tarafından birçok vakıf kurulmuştur. 1163 yılında Danişmendli Yağıbasan tarafından yapılan Sivas'taki medresenin vakfı Anadolu'da bilinen ilk vakıftır⁵⁴³.

Sivas, Selçuklular devrinde siyasi, kültürel ve ekonomik yönden çok gelişmiştir. Bu dönemde vakıf alanında da aynı gelişmişliği görmekteyiz⁵⁴⁴.

Anadolu Selçuklu sultanları vakıf kurucuları arasında yer almışlardır. Sultan vakıflarının gelirleri, imkânlarına paralel olarak daha fazladır. alanda en meşhur olan I. İzzeddin Keykavus'un kurduğu 1217 tarihli "*Sivas Darüşşifası*" vakfıdır. Sivas Darüşşifasının Selçuklular dönemindeki vakfiyeleri de şöyledir. Şehir dışında, bir bostan, bir değirmen, otuz dükkân, otuz iki köy, yedi parça arazi mevcuttur, şehir içinde ise;

⁵³⁹ Özköse, "Selçuklular Döneminde", s.251.

⁵⁴⁰ Hankah, dervişlerin sohbet ve zikir için toplandıkları, bir süre ikamet ettikleri, bazen inzivaya çekildikleri mekanlardır.

⁵⁴¹ Özköse, "Selçuklular Döneminde", s.251.

⁵⁴² Baykara, *Türkiye Selçuklularının*, s.203.

⁵⁴³ Mustafa Demir, "Türkiye Selçuklu Vakıfları", *TD C.7*, s. 272-280.

⁵⁴⁴ Demirel, *Osmanlı Vakıf – Şehir*, s.4.

- Sivas'ın Horhun (Düzyayla) Köyü. Vakıf Horhun köyünün sınır köyleri: Karlı, Akpınar, Altuntepe'dir.
- Sivas'ın Kömür Köyü.
- Sivas'ın Kan-abad nahiyesinde Koymad divanisi. Darüşşifaya Subaşı, Salur, Kıcı (Kıncı), Dene, Kavak, Serenler, Sandal, Hanis. Candar köy ve mezarları vakıf kaydedilmiştir.
- Sivas'ta yetmiş sekiz adet dükkândır. Osmanlı Devleti'nde Sivas Darüşşifası Şifaiye medresesi olduktan sonra vakıflarında değişim yaşanmıştır⁵⁴⁵.

Sahibiye Medresesi'ne (Gök Medrese) ait bazı gelirler vakfedilmiştir. Bunların bir kısmı şehir merkezinde olup seksen dört dükkân, iki han, bir armanhane, on beş ev, on yedi oda, hisseli bir emlak, iki bostan, bir bahçe, dokuz arsa, bir ma'sara (üzüm veya susam sıkılan yer), bir beytü'l-veled, beş hasib, bir karhane (imalathane) ve bir ahırdır. Şehir dışında muhtelif yerlerde on köy, iki mezraa, bir otlak, beş arazi, bir sebzelik (el-mebkale) ve bir emlağın gelirleridir. Gelirlere daha sonraki dönemlerde sultanların vakfiyeleri eklenmiştir⁵⁴⁶. Gök medrese vakfiyesinden otuzsekiz vakfın adını öğreniyoruz.⁵⁴⁷

XI. yüzyılda Anadolu'da başlayan vakıf faaliyetleri XIII. yüzyılda imar hareketleri ile daha da önem kazanmıştır. Selçuklular ile başlayan bu vakıf hareketi Osmanlı vakıflarının da temelini oluşturmuştur⁵⁴⁸.

Selçuklular ve sonrasında Sivas'ta çeşitli vakıflar kurulmuştur. Zekeriya Kazvini'nin verdiği bilgiye göre Sivas'ta kışın kuşlara yem vermek için daimi vakıflar yapılmıştır⁵⁴⁹. Selçuklularda vakıf sistemi çok önemli bir yere sahiptir.

⁵⁴⁵ Refet Yinanç, 1, s. 19-26.

⁵⁴⁶ Kucur, s.340.

⁵⁴⁷ Bunlar Meydüyiddin Vakfı, Gani Vakfı, Manastır Vakfı, Medrese-i Şerife Vakfı, Attarlar Mescidi Vakfı, Subaşı Medresesi Vakfı, Kemaliye Medresesi Vakfı, Hanım Hatun Vakfı, Bulgarlı Medresesi Vakfı, Selçukiyye Medresesi vakfı, Ali Çavuş Çeşmesi vakfı, Toslu Necmeddin Medresesi Vakfı, Selçukiyye Vakfı, Beddal (Bakkal) Vakfı, Ahmed Şah Vakfı, Mecdüddin Atabek Vakfı, Hacı Mehmet Vakfı, Kadı Necmeddin Medresesi Vakfı, Müştâ-i Hatun Vakfı, Fahrüddin Vakfı, Cabir ve Dorn Vakfı, Kilise Vakfı, Yusuf Vakfı, Mahmut Vakfı, Merhum Beyler Beyi Vakfı, Kazvini Mescidi Vakfı, Hokkabaz Medresesi Vakfı, Şemsüddin El- Cezri medresesi Vakfı, İki Kardeş Mescidi Vakfı, Hacı Yakub Vakfı, İsfahanlı Vakfı, Necmeddin Candar Vakfı, Hamalı Emüriddin Ali Medresesi Vakfı, Hacı Mübarek Medresesi, Meltabiyye Hayrı Vakfı, Hacı Zeki Mescidi Vakfı, Nadrin Vakfı, Şeref Baba Vakfı' dır. (Sadi Bayram- A. Hamdi Karabacak, agm., s. 36.)

⁵⁴⁸ Tuncer Baykara, Türkiye Selçuklularının, s.206.

⁵⁴⁹ Turan, "Sivas Şehri", s.210.

Vakıflar şehir ve ticaret hayatında, hizmette ve mesleklerin önemini korumasında etkilidir.

Sosyal kurumlardan bahsederken burada bir noktanın altını çizmek gerekir. Gök medrese vakfiyesi gelirleri içerisinde on üç hücreden oluşan bir adet armanhane mevcuttur. Armanhanenin ne olduğu hakkında kesin bir bilgi yoktur. Farsça arman ve hane kelimelerinin birleşik yazılımıdır. Armanhane diğer vakfiyelere de bakılınca Müslümanların yaşadığı mahallerde bulunan mekânlardır. Çağatay Türkçesinde arman “çare, derman” anlamına gelmektedir. Armanhane büyük bir ihtimalle Osmanlı’daki “darülaceze” ve günümüzdeki “huzurevi” gibi kullanılan mekânlardır⁵⁵⁰. Kesin olmamakla Selçukluların halkın sorunlarını modern yöntemlerle çözmeye çalıştığını görmekteyiz.

Timur istilasası ile Sivas fiziki ve nüfus açısından büyük hasar görmüştür. Ayrıca vakfiyeler ve vakıf eserleri de zarar görmüştür. Osmanlı döneminde Çelebi Mehmet ile başlayan iskân ve imar faaliyetleri sonucu şehir yeniden onarılmıştır⁵⁵¹.

Sivas’ın I. Mehmet tarafından tekrar Osmanlı hâkimiyetine girmesi Osmanlı Devleti’nin Anadolu’da yerleşimini kolaylaştırmıştır.⁵⁵² I. Mehmet, Sivas’ı ele geçirdikten sonra iki iç kaleyi inşa etmiş ve varoş surlarını onarmıştır⁵⁵³. Sivas, Timur istilasıyla çok büyük nüfus kaybının mimari açıdan da büyük hasar görmüştür. Birçok eserin vakfiyesi tahrip olmuştur⁵⁵⁴.

Osmanlı Devleti’nin kuruluş döneminde Sivas’ta önemli bir sosyal müessese yapılmamıştır. Anadolu’nun birçok şehrinde olduğu gibi Sivas’ta da vakıfları korumuş ve vakıfların devamını sağlamıştır⁵⁵⁵. Sivas, Osmanlı Devleti döneminde

⁵⁵⁰ Kucur, s. 343.

⁵⁵¹ Demirel, *Osmanlı Vakıf- Şehir*, s.18.

⁵⁵² İlhan Erdem, “Anadolu’da Osmanlı Akkoyunlu Mücadelesi ve Sivas” , *Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri 21-25 Mayıs 2007 I*, Sivas 1000 Temel Eser, s. 3.

⁵⁵³ Gönül Çantay, “Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn ile Evliya Çelebi’nin Seyahatnamesinde Sivas” , *Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri 21-25 Mayıs 2007 I*, Sivas 1000 Temel Eser, s. 9.

⁵⁵⁴ Demirel, *Osmanlı Vakıf- Şehir*, s.18.

⁵⁵⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I*, s. 544.

yeni bir iskân ve imar faaliyeti yaşamıştır. Merkezde yoğun olarak cami ve mescit yapıldığı görülmektedir⁵⁵⁶.

2.6.6 Türbe ve Kümbetler

Anadolu Selçuklularında kümbet ve türbeler, mimari değeri çok yüksek sade yapılarıdır. Sivas'ta bulunan türbe ve kümbetler şunlardır. Danişmendliler döneminden altı kümbet kalmış fakat bunlardan Sivas'ta olan yoktur. Mengücekliler döneminden Divriği'de Kamededdin Kümbeti ve Sitte Melik Kümbeti. XIII. yüzyıldan kalma Sivas'ta I. İzzeddin Keykavus'un şifahanesi içindeki türbe ve Buruciye Medresesinin içindeki Muzaffer Burucerdî Türbesi, Şahna Kümbeti, Ahi Emir Ahmet Kümbeti, Abdolvahap Gazi Türbesi'dir. Eratna Beyliği döneminde Hafik'te bir kervansaray, halk arasında Güdük Minare olarak da bilinen Şeyh Hasan Bey Türbesi, Şeyh Hüseyin Rai Türbesi, Akbaş Baba Türbesi, Kadı Burhaneddin Ahmet Türbesi'dir⁵⁵⁷. 1327 tarihli Abdolvahab Rahatî Türbesi de mevcuttur. Abdolvahap Gazi Türbesi'nin yanında Cemalettin Aksari'nin kabri bulunmaktadır⁵⁵⁸.

2.6.7 Misafirhaneler

Selçuklu toplumunda kaplıcalar, yetim mektepleri, acizler yurdu ve misafirhaneler bulunmaktadır⁵⁵⁹.

Selçuklular döneminde Sivas'ta her sınıf halk için misafirhaneler mevcuttur⁵⁶⁰. İbni Batuta XIV. yüzyılda Sivas'a gelmiştir. Seyahatnamesinde Sivas'ın ülkenin en büyük şehirlerinden biri olduğunu belirtir. Özellikle “Dar'üs Siyade/ Beyler Konağı”ndan bahsetmektedir. Buranın önemli bir misafirhane olduğunu

⁵⁵⁶ Demirel, *Osmanlı Vakıf-Şehir*, s.19.

⁵⁵⁷ N. Burhan Bilget, s. 3-49.

⁵⁵⁸ İsmail Hakkı- Rıdvan Nafiz, s. 168

⁵⁵⁹ Tabakoğlu, s.154.

⁵⁶⁰ Turan, “Sivas Şehri”, s.209.

anlatmaktadır. “ ...Bundan sonra Sivas’a yollandık. Bu şehir de Irak’a bağlıdır. Hatta Irak (İlhanlı) ülkesinin en mamur şehirlerindendir. Tahsildarlar ile büyük kumandanlar burada otururlar. Şehir pek düzenli ve bakımlı olup geniş caddelere sahiptir. Çarşıları fevç fevç insanla dolup taşıyor. Burada medrese tarzında inşa edilmiş “ Daru’s- Sıyade” (Seyyidler Konağı) adlı büyük bir bina var ki sadece peygamber soyundan gelen misafirler ağırlanıyor; yani “ Nakibüleşraf” bu konakta oturmaktadır. Misafir kalan şerife, konakladığı sürece yiyeceği, içeceği, mumu ve kullanacağı diğer eşya bu müessese tarafından verilir; yola çıkarken de yol harçlığı gönderilir.”⁵⁶¹

2.6.8 Köprüler

Selçuklular döneminde Sivas’ta vakfiyesi olan diğer kurumlar köprü ve ribatlardır. Selçuklular zamanında Kızılırmak nehri üzerinde üç taş köprü yapılmıştır. Bunlar: Kesik Köprü, Eğri Köprü ve Boğaz Köprüler’dir⁵⁶².

Kesik Köprü 1213’te Selçuklu subaşlarından Yavaş Arslan tarafından yapılmıştır. Kızılırmak üzerinde Kayseri yolundadır⁵⁶³. Sivas’ın 10 km güneybatısındadır. İki bölümden oluşmaktadır. Bölümlerden biri on yedi, diğeri iki gözden oluşur⁵⁶⁴. Kesik Köprü ve Ribat’ının vakıfları: Sivas yakınında Menkasin (Menkasik) Köyü, Sivas yakınında Terbelisin (Terilisin) Köyü, on beş çiftlikten oluşan Tepeyol mezarası ile on bir adet arazi ve Kayseri’nin Seriha Köyü’dür⁵⁶⁵.

Sivas’ın on km doğusunda Kızılırmak üzerinde Boğaz Köprüsü, bulunmaktadır. XIII. yüzyılda yapıldığı tahmin edilen bu köprü altı gözlü ve sivri kemerlidir⁵⁶⁶.

Sivas’ın üç km güneyinde, Sivas-Malatya yolu üzerinde Eğri köprü bulunmaktadır. Bu köprü iki bölümden oluşmaktadır⁵⁶⁷. Bu köprünün hangi tarihte yapıldığı kesin olarak bilinmemektedir⁵⁶⁸. (Ek 8)

⁵⁶¹ İbni Batuta, s. 285.

⁵⁶² Refet Yinanç, “Sivas Abideleri ve Vakıfları (II)”, VD, S. 23, s. 5-6.

⁵⁶³ Refet Yinanç, II, s. 5.

⁵⁶⁴ Yurt Ansiklopedisi, s. 6946

⁵⁶⁵ Refet Yinanç, II, s. 5-6.

⁵⁶⁶ age s. 6946

Eğri Köprü Emin-i Kebir Arslan bin Sanbat bin Gürci tarafından yapılmıştır, inşaaşı 1213'ten öncedir. Sivas – Malatya yönünde şehre 2,5 km mesafede Kızılırmak üzerindedir⁵⁶⁹.

Ayrıca Selçuklulardan önce ve sonra da Kızılırmak ve Yıldız ırmağı üzerinde köprüler yapılmıştır.

2.6.9 Cami ve Mescitler

Sivas'ta Danişmendliler ve Selçuklular dönemine ait tek cami Ulu Cami'dir⁵⁷⁰. Selçukluların Sivas'a hâkim olmasından sonra şehir yeniden inşa edilmiştir. Selçukluların Sivas'ta yaptığı ilk yapı 1197 tarihli Sivas Ulu Cami'dir. Ulu Cami sur dışına yapılmıştır⁵⁷¹. 1965'te bulunan Ulu Cami kitabesinde şöyle bir ifade yer almaktadır. Günümüz Türkçesine uyarlanmış şekliyle, “ *Bu mescidin yapılmasını din ve dünyanın kıymeti olan adaletli İzzeddin'in oğlu Melikşah'ın saltanatları zamanında Allah'ın rahmetine dönecek olan İbrahim oğlu Kızılarslan tarafından Kul Ahi'ye 1196-1197 yılında emretti.*”⁵⁷² Ulu Cami'nin yapılış yılı ile ilgili farklı görüşler yine de devam etmektedir. (Ek 9)

Ulu Cami Timur istilasında tahrip olmuştur. Ayrıca Mezid Bey ile Çelebi Mehmet mücadelesinde de kısmen yıkılmıştır. Daha sonra Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde tamir edilmiştir⁵⁷³.

Ulu Cami Vakfiyesi Timur istilasında kaybolmuş daha sonra padişahların çalışmaları ile tesbit edilmiştir. Bu döneme ait mescitler: Ayaz Hanı Mescidi, Kazvini Mescidi, Attarlar Mescidi, Cemaleddin Ali Mescidi, İki Kardeş Mescidi ve Hacı Zeki Mescidi'dir⁵⁷⁴.

⁵⁶⁷ age, s. 6946

⁵⁶⁸ Refet Yinanç,II, s. 9.

⁵⁶⁹ Akyurt, s. 2.

⁵⁷⁰ Demir, 156

⁵⁷¹ Mehmet Uysal, s. 94.

⁵⁷² Cevat Akkanat, “Sivas'ta Abide Bir Yapı Ulucami”, *Diyanet Aylık Dergisi*, Ocak 2009, s.57.

⁵⁷³ Refet Yinanç,1, s. 16.

⁵⁷⁴ agm, s.16-17.

3 BÖLÜM: EKONOMİK HAYAT

3.1 TİCARİ YAPI

Sivas, Selçuklulardan önce de Suriyeli, Mezopotamyalı, Rus ve Kıpçak tüccarların buluştuğu bir merkezdir⁵⁷⁵.

Selçuklulara kadar Anadolu'nun birçok şehri gibi Sivas da siyasi mücadelelerin merkezi olmuştur. Anadolu'yu yönetimine alan güçler ekonomik ve ticari yatırımlar yapmışlardır. Bu yatırımlar ticareti geliştirse de yapılan iktidar mücadeleleri bu yatırımları olumsuz yönde etkilemiştir.

XI. yüzyılda Sivas'a gelen Vaspuran Ermenilerinin kralı Senekerim'in, Anadolu'da yarı bağımsız bir sosyal kurum oluşturmasından sonra burada artan Ermeni nüfus, Sivas'ta ekonomiyi canlandırmıştır⁵⁷⁶.

XX. yüzyılın önemli seyyahlarından Franz ve Eugene Cumont, **Voyage dans le Pont (Pontus'a Seyahat)** adlı eserinde Bizans ve Ermeni hâkimiyetindeki Sivas'tan şöyle bahsetmiştir. “ ...Anadolu'nun kuzeydoğusuna giden önemli askeri yolların kavşağındaki Sivas, Roma İmparatorluğu döneminde de stratejik ve ticari öneme sahipti. Bu nedenle burası, Diocletien döneminde birinci Ermenistan'ın, harap olan surlarını tamir ettiren Justinyen'den sonra da ikinci Ermenistan'ın metropolü oldu. Sivas bütün Orta Çağ boyunca hem Cesaree'nin (Kayseri yöresi) hem de Anadolu yarım adasının en önemli şehirlerinden biri olarak kaldı. XI. yüzyılda Ermeni prenslerin, XII. yüzyılda Türk emirlerin, XIII. yüzyılda Selçuklu sultanlarının ikametgâhları oldu”⁵⁷⁷.

⁵⁷⁵ Cahen, s. 168.

⁵⁷⁶ Demir, s. 97.

⁵⁷⁷ Mahiroğulları, s.164.

Malazgirt Zaferi'nden sonra Türkler nüfusu azalan ve ekonomik yönden harap bir durumda olan Anadolu topraklarında yalnız siyasi hâkimiyet kurmakla kalmamış, kendi ekonomik yapılarını da oluşturmuşlardır⁵⁷⁸.

Selçukluların Anadolu hakimiyetinden önceki dönemden XII. yüzyıla kadar olan dönemde Doğu Anadolu'da büyük öneme sahip olan şehirler Ahlat, Erzurum, Bitlis, Urfa, Ayıntab, Maraş, Mardin, Hısnı Keyfa, Diyarbakır'dır. Bu şehirler sosyal ve ekonomik açıdan diğer şehirlerden ileridir. XIII. yüzyılın başlarından itibaren bu şehirler önem bakımından yerini kısmen Erzurum, Erzincan gibi doğu şehirleri ile Sivas, Tokat, Amasya, Kırşehir, Niğde, Konya gibi Orta Anadolu şehirlerine bırakmıştır. Özellikle Konya, Sivas ve Kayseri siyasi, ekonomik ve kültürel yönden çok büyük bir öneme sahip olmuştur⁵⁷⁹.

Her devletin ekonomik politikası olduğu gibi Anadolu'daki Selçukluların da bir ekonomik politikası vardı. Selçuklularda üç tip ekonomi vardı. Bunlar; ticaret ekonomisi, tarım ekonomisi ve imalat (sanayi) ekonomisidir. İhtiyaca ve duruma göre bu ekonomik tiplerin ön plana çıkışları farklı olmuştur.⁵⁸⁰ Sivas'ın Selçuklu ekonomik politikasına katkısı ve bu politikadaki yerini belirtmeye çalışacağız.

Sivas'ın ekonomik olarak en parlak dönemi Orta Çağ'dır. Selçuklulardan sonra beylikler döneminde ve Osmanlı döneminde de böyle olmuştur. Sivas'ın soğuk olması, kışın çok kar yağması, ağacın az olması ve tarımın sınırlı olması nedeniyle Sivas halkı ticarete daha fazla önem vermiştir⁵⁸¹.

“Yücelik Beldesi” anlamına gelen “Darü’ala” unvanıyla anılan Sivas, Konya ve Kayseri kadar önemli bir şehirdir⁵⁸².

Selçuklular döneminde Anadolu öncelikli olarak siyasi istikrara ulaştırılmış, dış tehditlerden arındırılmıştır. İçeride de siyasi birliğin sağlanması ile bölgede güven sağlanmıştır. Bu durum Anadolu'da ticari hayatın gelişimini hızlandırmıştır.

⁵⁷⁸ Akdağ, 25.

⁵⁷⁹ Ocak, “13-16. Yüzyıllarda”, s. 20.

⁵⁸⁰ Köymen, s. 614.

⁵⁸¹ İsmail Hakkı- Rıdvan Nafiz, s.21.

⁵⁸² Kemal Göde, “Selçuklu Türkiyesi Şehirlerinin Özellikleri”, *III. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri 20-22 Mayıs 1993*, s. 56.

Ebu'l Farac 1172'de Anadolu'da şiddetli kar yağışı olduğunu, nehirlerin kuyuların donduğunu, hayvanların açlık ve susuzluktan helak olduğunu, çadırlarda yaşayanları ile seyyahların karda boğulduğunu anlatır. Sivas'ta kıtlık diğer yerlerden fazla baş göstermiştir. Halk, Danişmendoğlu İsmail'den kendilerine yardım etmesini, buğday vermesini istemiştir. Danişmendli İsmail, buğday dolu ambarları olmasına rağmen halka yardım etmeyince halk toplanarak Danişmendli İsmail'i, karısını ve beş yüz kişiyi öldürmüş ve ambarları ele geçirmiştir.⁵⁸³ Bu günler Sivasslılar için zor dönemlerdir. Sivas'taki olayları fırsat bilen II. Kılıçarslan 1172'de Sivas üzerine harekete geçmiş ve 1175'te Sivas'ı ele geçirmiştir⁵⁸⁴. Sivas'ın kışının şiddetli geçtiğine dair ifadeleri o döneme ait birçok kaynakta görmekteyiz. Bunlardan biri, XIII. yüzyılda alim, şair ve tabip olduğu mektuplarından anlaşılan Sadettin Mesud'un, İmameddin'e yazdığı bir mektupta kendisinin Sivas'a geldiğinden ve kışın şiddetinden bahsettiğini görüyoruz⁵⁸⁵. Süryani Mihail ise Danişmendlilerin yıkılmasından sonraki dört yılda Sivas'ta büyük kıtlık yaşandığını belirtmiştir⁵⁸⁶.

Yabancı kaynaklarda Anadolu'da zanaatkâr ve ticaret erbabının daha çok gayrimüslimlerden oluştuğu ileri sürülmektedir. Yapılan çalışmalarda durum tam tersidir. XIII. yüzyılda Anadolu'nun tamamında Müslümanların iş hayatında çoğunluğa sahip olduğu görülür⁵⁸⁷. Willermus Tyrensis Erzincan'da "*Türklerin Ermenileri ve Rumları el sanatları ve ticarete teşvik ettiği*" bilgisi diğer Anadolu şehirleri için de geçerli olup⁵⁸⁸ bu bilgiyi desteklemektedir.

Suriye, Irak ve Konya'dan gelen Müslüman tüccarlar ve Cenevizli tüccarlar Sivas'ta konaklamıştır. Bu nedenle Sivas, Selçuklular döneminde çok önemli bir ticaret merkezi olmuştur. Sivas'tan çevre illere ve limanlara kervanlar gönderilmekteydi⁵⁸⁹. XIII. yüzyılda Sivas birçok millettten tüccarın yaşadığı ve dünyanın her yerine kervanların gittiği merkez haline gelmiştir. Bu gelişmeler

⁵⁸³ Farac,II, s. 414.

⁵⁸⁴ Erdem, "Türkiye Selçuklu", s. 70.

⁵⁸⁵ Turan, *Resmi Vesikalar*, s.162.

⁵⁸⁶ Süryani, s. 232.

⁵⁸⁷ Erdoğan Merçil, "Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Serbest Meslekler," *Selçuklular, Makaleler*, Bige Kültür Sanat Yay. İstanbul 2011, s. 269.; Aynı Makale *Cogito Dergisi* Sayı 29'da veya Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı I (Sosyal ve Siyasal Hayat) Ankara 2006 mevcuttur.

⁵⁸⁸ Mehmet Ersan,s.257.

⁵⁸⁹ Tabakoğlu, s. 138.

sonucu Cenevizliler⁵⁹⁰ ve İran'daki mahalli hükümdarlar da⁵⁹¹ Sivas'ta konsolosluk veya ticaret mümessilleri bulundurmışlardır. Sivas'ta yaşayan Cenevizliler burada bir de kilise yapmışlardır. Bunun dışında Sivas'ta ticaretle uğraşan Yahudiler bulunmaktaydı. Kuzey şehirleri ile yapılan ticaret sonucu şehirde yaşayan Türk Bulgarları da vardı. Sahibiye Medresesi'ne ait vakfiye bu dönemde Sivas'ta Yahudi mahallesinin ve Türk Bulgarlarına ait Medrese-i Bugari'nin varlığından bahseder⁵⁹².

Sivas milletlerarası bir ticaret merkezi olarak, Suriye, Mısır, Irak, İran ve Türkistan'dan gelen Müslüman tüccarları Venedik, Ceneviz, Napoli, Piza gibi İtalyan şehir devletleri tüccarları ile buluşturmaktaydı. Sivas'ta geniş çaplı ticaret gerçekleşmekteydi⁵⁹³.

Selçuklular döneminde Sivas'ta Hristiyan halkın sayısının fazla olması, gayrimüslimlerin baskı görmediklerinin ve Sivas'ın ticari canlılığından faydalandıklarının göstergesidir⁵⁹⁴.

Sivas'ın Selçukluların eline geçmesiyle yıldızı iyice parlamış, stratejik ve ticari açıdan en önemli merkezlerden biri haline gelmiştir⁵⁹⁵. Çok zengin bir şehirdir. Çarşıları, kapalı çarşıları, hanları, kervansarayları, medreseleri, mabetleri, zaviyeleri, hamamları, kütüphaneleri benzersizdir. Bu özelliği ile dışarıdan kıskananı ve düşmanı çok olmuştur⁵⁹⁶.

Selçuklular döneminde Sivas'ta ve çevre şehirlerde kervansaraylarda çalışan memurların maaşlarını ölçü alarak ekonomik yapıyla ilgili değerlendirme yapabiliriz. Bu değerlendirmemiz kesin bir bilgi değildir, fakat bizde bir kanaat oluşturabilir. Para ve eşya değerlerinin değişimi kesin bilgiye ulaşmamızı zorlaştırmıştır. Anadolu'da, kervansaraylarda orta dereceli bir memurun günlük yemeksiz maaşı, alınan zahirelerle birlikte, 600 – 800 liraya tekabül etmektedir. Mesela Sivas'ta Kemaleddin İbn Rahat'in zaviyesinin şeyhine günde iki öğün yemeğin yanında 360

⁵⁹⁰ Turan, " Sivas Şehri", s.203.

⁵⁹¹ Faruk Sümer, "Yabanlu Pazarı, Selçuklular Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Fuarı" *TDAD*, S.37, İstanbul Ağustos 1985, s.5.

⁵⁹² Turan, " Sivas Şehri", s.203.

⁵⁹³ Sümer, Yabanlu Pazarı", s.5.

⁵⁹⁴ Akdağ, s. 14.

⁵⁹⁵ Tufantoz, s.149.

⁵⁹⁶ Konukçu, s.47.

dirhem yıllık ve 240 dirhem de ferraşı için verilmektedir⁵⁹⁷. Bu da 1000 – 1200 lira arasındır. Sahibiye Medresesi ve yanındaki Dar uz- ziyafesi müstahdemlerinden mimara ayda 50, müezzinlere 25, feraşlara 20, müderrise 150, müridlere 50 dirhem verildiği belirtilmiştir⁵⁹⁸. Yine Osman Turan'ın aynı çalışmasına göre o dönemde orta dereceli bir ailenin yıllık bütçesi 400-600 dirhemdir. Bu da 800 ila 1000 lira arasındır. Verilen aylık ücretin yanında diğer imkânları da ekleyince Sivas'ta ve Selçuklu Anadolu'sunda ekonomik seviyenin yüksek olduğunu görüyoruz.

Anadolu Tarihi'nin yaşadığı en büyük felaket Moğol istilasıdır. Sivas da bu istiladan payını almıştır. Anadolu halkı Moğol baskısına karşı çıkarak ekonomik seviyesini korumaya çalışmıştır⁵⁹⁹. Ekonomik gücü gösteren unsurlardan biri dirhem adlı gümüş sikkenin ağırlığıdır. 1252'ye kadar dirhem'in ağırlığı 0,97 ile 0,90 (3,1-2,89) iken 1253-1256 yılları arasında Sivas darphanesinde 0,85 (2,73) ağırlığında dirhem basılmıştır⁶⁰⁰. Sivas darphanesinde basılan dirhemlerin ağırlığında görülen bu düşüş Anadolu'nun Moğollar döneminde yaşamış olduğu ekonomik gerilemeyi göstermektedir.

Moğolların Anadolu hâkimiyetinin ilk yıllarında gezginlerin özellikle tanıdıkları ve bahsettikleri şehirler Kayseri, Sivas, Aksaray ve Konya'dır⁶⁰¹.

Sivas İlhanlılar döneminde ödediği vergiye göre Tebriz ile birlikte ilk sıralarda yer almakta idi⁶⁰². Hamdullah Kazvini İlhanlılar döneminde Sivas ve Konya'nın vergi toplamını 1.384.886 dinar olarak belirtir. Sivas'ın Konya'dan daha zengin olduğunu düşünürsek Sivas'ın verdiği vergi en az 700.000 dir. Aynı zamanda Erzurum 222.000, Erzincan 332.000, Harput 215.000, Kayseri 140.000, Ankara 72.000, Musul 328.000, Mardin 236.000, Meyyafarikin 224.000, Bağdat 800.000, Tebriz 1.390.000 dinar vergi vermektedir. Bu vergi rakamları Orta Çağ'da Sivas'ın ekonomik anlamda gücünü göstermektedir⁶⁰³.

⁵⁹⁷ Osman Turan, "Celaleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri", *Belleten*, C. XII, S. 45, 1948, s.61.

⁵⁹⁸ Turan, "Celaleddin Karatay", s.61.

⁵⁹⁹ Kenan Çetin, *Selçuklu Medeniyeti Tarihi*, Birleşik Dağıtım, Ankara 2012, s.225.

⁶⁰⁰ Akdağ, s. 36.

⁶⁰¹ Cahen, s. 163.

⁶⁰² Turan, " Sivas Şehri", s.212.

⁶⁰³ Döğüş, s.386.; Turan, " Sivas Şehri", s.212.

Selçuklulardan sonra, İlhanlılar, Eratna ve Kadı Burhaneddin döneminde de Sivas'ın ticari değerinin kaybolmaması için çalışmalar yapılmıştır. Kervanların güvenliğinin sağlanmasına önem verilmiştir. Selçuklular zamanında kurulan ahilik kurumunun gelişerek devam etmesine gayret gösterilmiştir⁶⁰⁴.

İlhanlılar zamanında Tebriz'in önemi artmıştır. Tebriz, önem bakımından Bağdat'ın yerine geçerek İslam dünyasının en büyük merkezi haline gelmiştir. Tebriz'in öneminin artması ile Antalya'dan başlayarak Konya – Kayseri - Sivas'a varan, oradan Erzincan - Erzurum yolu ile Tebriz'e giden yolun da önemi artmıştır. Buna bağlı olarak Sivas'ın da ticari değeri artmıştır. XIII. yüzyılda Sivas, uluslararası özelliğini geliştirmiştir⁶⁰⁵. Sivas'ın ticari değerini artıran bir diğer gelişme ticaret yollarının güvenliğinin sağlanmasıdır. 1262-1277 yılları arasında Pervane Muineddin'in Anadolu'da egemenlik kurmasıyla istikrar sağlanmıştır. Bu istikrar ticari güven ve canlılığa yol açmış, bu durumdan faydalanan şehirlerden biri de Sivas olmuştur⁶⁰⁶.

1327-1381 yılları arasında Sivas'a hâkim olan Eratna Beyliği döneminde Sivas ticari değerini korumuştur. Bu beylik döneminde Anadolu'nun en önemli pazar yerlerinden biri de Sivas'tır⁶⁰⁷.

1385 yılında Kadı Burhaneddin'in Sivas'a hâkim olduğu dönemde Sivas, Kayseri'deki memurların yiyecek, içecek, giyim ve diğer ihtiyaçlarını karşılamaktaydı. Bu durum Sivas'ın ekonomik yönden geldiği seviyeyi göstermektedir⁶⁰⁸. Kadı Burhaneddin memleketini siyasi yönden kuvvetlendirmek için verdiği uğraş kadar Sivas'ın ticari olarak gelişmesine de önem vermiştir. Tüccarların huzur içinde Sivas'a gelip gitmeleri için de bir gayret göstermiştir⁶⁰⁹.

XIV. yüzyıl başlarında Mısır ve Suriye; sanayi, ziraat, ticaret vesair alanlarda gerileme yaşamıştır. Bu gerilemeden Anadolu da olumsuz etkilenmiştir. Özellikle

⁶⁰⁴ Kemal Göde, *Eratnahılar*, s.148.

⁶⁰⁵ Köprülü, s.83.

⁶⁰⁶ Doğan Kuban, *Selçuklular Çağında Anadolu Sanatı*, İstanbul 2002, s.115.

⁶⁰⁷ Merçil, a.g.m, s. 273.

⁶⁰⁸ Esterabadi, s. 287.

⁶⁰⁹ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s.246.

Şam'dan Sivas yaylalarına kadar uzanan geniş alanda yaşayan Türkmenler bu durumdan olumsuz etkilenmişlerdir⁶¹⁰. Bu yüzyılda yalnız Sivas'ta değil Anadolu'nun tamamında bir ekonomik gerileme görülmektedir. Bunun birçok nedeni vardır. Bu nedenlerden biri de Papa'nın Müslümanlarla ticareti yasaklaması ve Avrupa'da yerli kaynaklara dayanan sanayiye ağırlık verilmesini istemesidir⁶¹¹.

Sivas, Selçuklular zamanında ekonomik anlamda üst düzey bir şehir konumuna ulaşmıştır. Hızlı bir büyüme yaşanmıştır. Ekonomik gelişme sosyal ve kültürel alanda da etkili olmuştur. Moğollar dönemi Anadolu'nun diğer şehirlerinde olduğu gibi Sivas'ta da bir geçiş dönemi yaşanmıştır. Eratna Devleti döneminde ve Kadı Burhaneddin döneminde bu gelişme devam etmiştir. Sivas Anadolu'nun en gelişmiş şehirleri arasında yer almıştır. Dönem içerisinde özellikle Konya, Kayseri ve Sivas gelişmişlik düzeyi ile öne çıkan şehirler olmuştur. Sivas'ta her yönden felaket olarak kabul edilecek olay Timur'un Sivas'ı yağmalamasıdır. Bu olay Osmanlı Devleti döneminde gerçekleşmiştir. Sivas ekonomik anlamda XIII. ve XIV. yüzyıllarda yakaladığı ihtişamı ve muhteşemliği maalesef Osmanlı Devleti döneminde yakalayamayacaktır.

3.2 TİCARET YOLLARI

MÖ. 2000'li yıllarda Mezopotamya medeniyetlerinden Asurlu tüccarlar Anadolu'ya getirdiği mallarla Anadolu'da pazar yerleri kurmaya başlamışlardır. Asurlu tüccarların Anadolu'ya gelerek ticaret yaptıkları merkezlerden biri de Sivas'tır. Bu tüccarların ticari güzergâhı şöyle idi. Güney ve Kuzey yolları Fırat üzerinden geçiyordu. Kuzey yolu, Asur – Diyarbekir – Malatya – Kayseri istikametinde idi. Güney yolu, Asur – Urfa – Adana – Gülek Boğazı hattında idi. Bu

⁶¹⁰ Akdağ, s. 39.

⁶¹¹ Halil İnalcık, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti Üzerine Bir Tetkik Münasebetiyle", *Belleten*, C. 15, S. 60, 1951, s. 631.

yolun devamı Tuz Gölü'nün güneyinden Konya'ya giderken kuzeyden Sivas'a ulaşıyordu⁶¹².

MÖ. 2000 yıllarında Anadolu'da merkezi Hattuşaş (Boğazköy) olan Hitit Devleti kurulmuştur. Bu dönemde de Anadolu önemli ticaret yollarına sahip olup, Sivas önemli bir kavşaktaydı. “*Hükümdar yolu*” adı verilen önemli bir ticaret yolu İzmir'den başlayıp Afyon'dan Hattuşaş'a ulaşıyor, Hattuşaş'tan da kuzeyde Sinop'a, güneydoğuda Sivas'a ulaşıyordu. Sivas'ta bu yol ikiye ayrılıyordu. Bir kol Malatya üzerinden doğuya, diğer kol Maraş üzerinden Suriye'ye gidiyordu⁶¹³.

Sivas, tarih boyunca önemli ticaret yollarını birbirine bağlamıştır. İlkçağdan itibaren “*Roma Yolu*”, “*Kral Yolu*”, “*Askeri Yol*”, “*Bizans Yolu*” Sivas'tan geçmekte idi⁶¹⁴.

Anadolu Bizans idaresinde iken ticari yönden gelişmemiştir. Anadolu bir ticaret yolu olarak fazla tercih edilmiyor, Harezm ve İran'ın gölgesinde kalıyordu. Kara yolları gibi deniz yollarının durumu da çok iyi değildi. Anadolu limanları yerine Suriye, Afrika ve Endülüs limanları tercih edilmiştir. Selçuklularla birlikte Anadolu'nun ufku açılmış, iktisadi ve ticari faaliyetler bakımından Anadolu büyük bir öneme kavuşmuştur. Kısa zamanda Anadolu milletlerarası bir köprü konumuna gelmiştir⁶¹⁵.

XII. yüzyılın ikinci yarısında II. Kılıçarslan tarafından Selçuklulara bağlanan Sivas, Anadolu'da gerçekleşen mükemmel ticari ve ekonomik siyaset ile dünya ticaretinde önemli bir konuma gelmiştir. Ticaret yollarının kavşak noktasında bulunan Sivas hızlı bir ilerleme yaşamıştır⁶¹⁶.

Sivas'ın önemli bir ticaret merkezi olmasından dolayı gerçekleşen siyasi olaylar Sivas'ın hem sosyal yapısını hem de ekonomik yapısını etkilemiştir. Örneğin 1184 yılında Bizans Komnenos hanedanı Trabzon şehrini ele geçirmiş ve burada bir

⁶¹² Tabakoğlu, s. 67- 71.

⁶¹³ Tabakoğlu, s. 78.

⁶¹⁴ Gökbel, s.44.

⁶¹⁵ Turan, “ Selçuk Kervansarayları”, s. 163.

⁶¹⁶ Turan, “ Sivas Şehri”, s.201.

devlet kurmuştur. Bu hanedan Karadeniz şeridini ele geçirerek burasını Selçuklulara kapamıştır. Anadolu ile Rus ve Kıpçak şehirleri arasında Karadeniz ulaşımı kapanmıştır. Bu nedenle El-Cezire, Irak, Suriye ve Mısır'dan gelen kervanlar Samsun ve Sinop'a ulaşamaz duruma gelmiştir. Bu kervanlar bu dönemde Sivas'ta yığılıp kalmışlar, yabancı tüccarlar zor durumda kalmışlardır⁶¹⁷. 1206'da I. Gıyaseddin Keyhüsrev Trabzon'a bir akın düzenlemiştir. I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Aleksios'u mağlup etmesi ticari yolların tekrar açılmasını sağlamıştır⁶¹⁸.

I. İzzeddin Keykavus için Sivas'ın özel bir yeri vardır. Şehzadeliği ve sultanlığı döneminde Sivas'ı çok iyi tanımıştır. Büyük bir ticari hacmi olan Sivas'ın sıkıntılarını biliyordu. Sultan, Sinop seferinden önce Sivas'a uğrayarak halka hediyeler dağıtmış ve onları mutlu etmiştir⁶¹⁹. I. İzzeddin Keykavus'un Sinop'u fethi Sivas ticaretini olumlu yönde etkilemiştir.

Selçuklular döneminde Anadolu'nun ticari önemi artmıştır. Ülkede ticaret üç şekilde yapılmaktaydı. Bunlar; ülke içi, ülke dışı ve kervancılıktır⁶²⁰. Selçuklular zamanında Anadolu milletlerarası ticarete çok önemli bir yere sahipti. Dönemin önemli ticaret yolları şunlardır.

1. Avrupa ile yapılan ticarete yani doğu – batı istikametindeki ticarete Antalya'dan gelen kervanlar Konya – Kayseri ve oradan Sivas'a ulaşıyor, Erzincan – Erzurum yolu ile Tebriz'e ulaşıyordu⁶²¹. İlhanlılar zamanında Tebriz'in önemi daha da artmıştır. İslam dünyasının en önemli ticaret merkezlerinden biri haline gelmiştir. Buna bağlı olarak bu dönemde Sivas'ın önemi de artmıştır⁶²².
2. Bu yolun Sivas'tan Güneydoğu'ya ayrılan bir kolu Malatya-Diyarbakır- Mardin- Musul üzerinden Bağdat ve Basra'ya;
3. İstanbul- İzmit- İznik- Eskişehir- Akşehir- Konya- Ulukışla- Adana- Haleb- Şam üzerinden Mısır'a;

⁶¹⁷ İbnü'l Esir, *El Kamil fit Tarih*, C. XII, Beyrut s. 241.;İbn-i Bibi I, s. 21.

⁶¹⁸ Baykara, I. *Gıyaseddin*, s.34.

⁶¹⁹ İbn-i Bibi I, s. 168.

⁶²⁰ Akdağ, s. 27.

⁶²¹ OTuran, " Sivas Şehri", s.202.

⁶²² Köprülü, s. 83.

4. Haleb'den ayrılan bir kol Kilis- Nusaybin- Musul- Bağdat- ve Basra'ya;
5. Antalya ve Alanya'dan gelip Konya üzerinden kuzeye yönelen bir yol Ankara- Çankırı- Kastamonu- Sinop üzerinden denizden Kırım'a ulaşmakta; bunun dışında Avrupa- İlhanlı ticaretinde Yumurtalık- Sivas- Tebriz yolu çok önemli bir konumda idi⁶²³. Kuzey – Güney Yolu olarak adlandırılan bu yol ile Doğu – Batı Yolunun kesiştiği nokta Sivas idi⁶²⁴. (Harita 1)

Ayrıca İbni Sa'id “ Dünya Coğrafyası” adlı eserinde Kuzeybatı Anadolu ticareti hakkında önemli bilgiler vermiştir. Herakleia (Ereğli) ve Kastamonu'nun çevre şehirlerle ticari bağını anlatmıştır. Kuzeybatı Anadolu için bir çok güzergâhtan bahsederken Ankara – Nevşehir – Sivas – Kastamonu güzergahı ile Herakleia bağlantılarını kurmuştur⁶²⁵.

XII. ve XIII. yüzyılda ticaret yolları üzerinde bulunmak yerleşim yerleri için önemli ve etkili bir gelişme yolu idi. Anadolu'nun çevre ülkeler ile olan ticaret ağına bakıldığı zaman Sivas birden fazla ticaret yolunun kavşak noktası üzerinde bulunmaktaydı. Bu durum Sivas'ın ne kadar önemli bir konumda bulunduğunu göstermektedir. Selçuklular dönemiyle başlayıp Osmanlı Devleti dönemine kadar Sivas'ın çok hızlı gelişmesinin ana nedeni budur.

XIII. yüzyıl başları ve daha öncesinde Sivas, Suriyeli, Mezopotamyalı, Rus ve Kıpçak⁶²⁶ ve Ceneviz, Venedik⁶²⁷ tüccarların birleşme noktası idi. Sivas o dönemde birçok yolun bağlantı noktası idi⁶²⁸. Bu nedenle her geçen eşyadan resim alınırdı⁶²⁹. Sivas Selçuklu Devleti ile Trabzon arasında çıkar çatışmasının yaşandığı

⁶²³Tabakoğlu, s. 172.; Akdağ, s. 30.

⁶²⁴Sümer, “Yabanlu Pazarı”, s.4.

⁶²⁵Ian Booth (Sususex) “ Kuzeybatı Anadolu'da Gaziler, Yollar ve Ticaret 1179-1291” Çev. Murat Keçiş – Şahin Çeler, *Türk İncelemeleri Dergisi*, C. XXVII S. 1, Temmuz 2012, s.249.

⁶²⁶Cahen, s. 168.

⁶²⁷Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s.247.

⁶²⁸Cahen, s. 168.

⁶²⁹Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s.248.

bir merkezdi⁶³⁰. Alaeddin Keykubat'ın Suğdak limanına yapmış olduğu seferin temel sebebi arasında bu rekabet vardır⁶³¹.

Sivas, Selçuklulardan itibaren kuzey güney kavimlerinin pazar merkeziydi⁶³². XIV. yüzyılın sonuna kadar bu böyle devam etmiştir⁶³³. İslam dünyasının ihtiyacı olan ürünler, Halep, Elbistan ve Kayseri yoluyla Sivas'a geliyordu. Ticaret kervanları, bu ürünleri Sivas'tan Sinop ve Samsun limanlarına oradan da Kırım'a ulaştırarak dağıtıyorlardı⁶³⁴.

1243 Köseadağ Savaşı ve 1337'de İlhanlı Devleti'nin dağılmasıyla birlikte Anadolu ticaret yolları üzerinde yol güvenliği kalmamış ve ticaret durma noktasına gelmiştir. Bu dönemde Sivas'ın da önemi azalmış; fakat köklü bir ticaret teşkilatına sahip olan şehir etkinliğini sürdürmeye devam etmiştir⁶³⁵.

3.3 TİCARET YERLERİ

3.3.1 Çarşılar

Selçuklularda ticaret yerleri arasında dükkânlar ve çarşılar önemli bir yere sahiptir⁶³⁶. XII. yüzyıl sonlarından itibaren kırsal alandaki üretim zenginliği şehirlerdeki ekonomik hayatı canlandırmıştır. Şehir hayatının gelişmesi şehirlere meslek ve sanat erbabının yerleşmesine yol açmıştır. Türk ve Müslüman çarşılarında bir artma görülmüştür. Anadolu'daki birçok şehirde olduğu gibi Sivas'ta da vakıf kaynakları Müslüman esnaflardan daha çok bahsetmektedir⁶³⁷.

⁶³⁰ Cahen, s. 168.

⁶³¹ Emine Uyumaz, *Sultan I. Alaeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi (1220-1237)* TTK, Ankara 2003, s. 34.

⁶³² İbn-i Bibi, II, s. 189.

⁶³³ Turan, "Sivas Şehri", s.202.

⁶³⁴ Agm, s.201.; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s.247.

⁶³⁵ Tabakoğlu, s. 176.

⁶³⁶ Refet Yinanç, I, s. 15.

⁶³⁷ Baykara, agm., s.223-257.

Türklerin Anadolu'ya girdikten sonra kentsel yaşama ve üretime katkılarını görüyoruz. Vakıf kurumu ile sosyal, kültürel ve ekonomik yaşam, ahilik ile de ticaret ve zanaat faaliyetleri gelişmiş, şehirler yapılandırılmıştır. Selçuklular döneminde üretim, ticaret, zanaat kapasiteleri şehirler arasında farklılıklara yol açmıştır. Bu bağlamda başkent olan Konya'da otuz bir, Kırşehir'de yirmi, Sivas'ta on dokuz çarşı vardır⁶³⁸.

Sivas'ın şehir yapısının oluşmasında ticari faaliyetler önemli bir etkiye sahiptir. Sivas'ta ticaret merkezi olarak kalenin doğusunu söyleyebiliriz. “*Murdar Irmak*” kent için önemli bir öneme sahip idi. “*Murdar Irmağa*” göre bir kent yapısının oluştuğunu söyleyebiliriz. “*Murdar Irmağa*” paralel uzanan “*Uzun Çarşı*” gelişmiş ve diğer çarşıların ise fiziki olarak “*Uzun Çarşı*”ya dik olarak oluştuğu görülür⁶³⁹.

Diğer Orta Çağ şehirlerinde olduğu gibi Sivas'ta da ticaret kolları ve sanat dalları kendilerine ait çarşılarda toplanmışlardır. Bu çarşı isimlerine vakfiyelerde rastlıyoruz⁶⁴⁰.

Osman Turan, Sivas'ın şehir, ticaret ve sanat hayatıyla ilgili sanat mensuplarının kendilerine mahsus çarşılarda oturduğunu belirtir. “*Bakkallar, kasaplar, atarlar, aşçılar, demirciler, iplikçiler, bezzazlar, terziler, üsküfcüler adını alan çarşılarıdır. Şüphesiz Sivas gibi büyük şehirde daha birçok meslek erbabının bulunduğu çarşılar vardı ki bunların hepsini bugün için tesp'it edecek vesikalar elimizde mevcut değildir. Sarraf, kuyumcu, kürkçü gibi kıymetli eşya satan bazı tüccarlar daha emin yerler olan büyük hanlarda oturur ve oralarda ticaret yaparlardı. Bununla beraber Sahtiyan hanı, Pamuk hanı, Şekerciler hanı, Bezzazlar hanı adını alan hanlarda daha başka cins tüccarlar da bulunurdu. Bu hanların bir kısmı ayrı bir çarşı gibi olup içerilerinde birçok dükkânlar vardı. Sahib Ata'nın bir hanında dokuz dükkân ile aile oturacak bir takım daireler olduğunu vakfiyesi kaydediyor. Diğer bazı büyük hanlarda olduğu gibi Sivas'taki Emir-i ahur*

⁶³⁸ Koray Özcan, “Anadolu'da Selçuklu Dönemi İdare Sisteminin Mekânsal Örgütlenmeleri, Selçuklu İdari Birim Organizasyonları ve Evrimi”, *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2006, s. 29.

⁶³⁹ Mehmet Uysal, s. 99.

⁶⁴⁰ Turan, , “ Sivas Şehri”, s.204.

*İmameddin Ayaz fundukunda (hanında) bir mescit bulunuyordu. Diğer taraftan tüccarları, kervan kafilelerini misafir etmek için şehirde birçok hanlar vardı...”*⁶⁴¹.

Selçuklular döneminde Sivas çarşıları bugünkü konumuna kısmen uygundur. “*Ulu Cami*” merkezde bulunurken güneye doğru Ahi Emir Ahmed Zaviyesi (Tokmak Pazarı), batıda Gök Medrese bulunmaktadır Selçuklu döneminde çarşılar geniş bir alana yayılmıştır. Bu dönemde önemli bir ekonomik potansiyele sahip olan Sivas çarşıları, Timur’un Sivas’ı yağmalaması, doğal afetler ve çıkan yaygınlar nedeniyle Osmanlı döneminde gerilemiştir⁶⁴².

Selçuklularda kumaş tüccarlarına “bezzaz” denilirdi. “*Bezzazlar*” dükkânları dışında “*Bezzaz Hanı*” da denilen çarşılarda organize olmuşlardır. Bu dönemde Sivas’ta da “*Bezzaz Çarşıları*” tespit edilmiştir⁶⁴³. Sivas çarşılarında bezzazlar ismine ilk olarak Darüşşifa Vakfiyesi’nde rastlamaktayız⁶⁴⁴. Bu çarşıda her türlü kumaş, elbiselik ve battaniyeler bulunmaktadır⁶⁴⁵.

Selçuklular döneminde terziler de bir çarşı içinde toplanmışlardır. Sivas’ta yetmiş sekiz adet dükkândan sekizi terzi idi. Bir de çarşıları vardı⁶⁴⁶. Sivas’ta elbise yıkayıcısı, çamaşırcı olarak karşılığı olan “*Kassarlar Çarşısı*” da mevcuttu. Selçuklularda dericilik ile ilgili bir diğer önemli meslek ayakkabıcılıktı. Sivas’ta yetmişsekiz dükkândan dokuzu ayakkabıcı idi ve bunlar “*Ayakkabıcılar Çarşısı*”nda toplanmışlardı⁶⁴⁷.

Gök Medrese Vakfiyesine göre, çarşılar şunlardır. “*Sultan*”, “*Haremeyn*”, “*Bakkallar*”, “*Kasaplar*”, “*Attarlar*”, “*Kavutçular*”, “*Çırpıcılar*”, “*Aşçılar*”, “*Bıçakçılar*”, “*Demirciler*”, “*Hırdavatçılar*”dır.

⁶⁴¹ Turan, “Sivas Şehri”, s.204.

⁶⁴² Demirel, *Osmanlı Vakıf – Şehir*, s.74-75.

⁶⁴³ Merçil, age, s. 14-23-35; Turan, “Sivas Şehri” s.204.

⁶⁴⁴ Demirel, *Osmanlı Vakıf – Şehir*, s.75.

⁶⁴⁵ Refet Yinanç, 1, s. 26.

⁶⁴⁶ Refet Yinanç, 1, s. 26.

⁶⁴⁷ Merçil, age, s. 14-23-35.

3.3.2 Pazarlar

Selçuklularda ticaret yerleri arasında pazarlar önemli bir yere sahiptir⁶⁴⁸. Selçuklular döneminde milletlerarası bir pazar olan Yabanlu Pazarı'nın yeri hakkında farklı görüşler vardır. Osman Turan, "*Musameretü'l Ahbar*"ı referans alarak Yabanlu Pazarı'nın Sivas – Kayseri arasında olduğunu ifade eder. Osman Turan, daha sonra ki; eserlerinde farklı yerleri de ifade etmiştir. Faruk Sümer ise yapmış olduğu çalışmalar neticesinde Yabanlu Pazarı'nın Kayseri'nin "*Pazarören*" kasabasında kurulduğunu belirtmiştir⁶⁴⁹. Kesin olarak Yabanlu Pazarı Kayseri'nin "*Pazarönü*" kasabasında kurulmuştur. Şunu belirtebiliriz ki, Yabanlu Pazarı Sivas'ta olmasa da gerek ticaret ürünleri gerekse tüccarlar açısından Sivas'tan soyutlanamaz. Yabanlu Pazarı'nı değerli kılan unsurlardan biri de Sivas'a yakın olmasıdır. Çünkü Sivas, Anadolu'nun önemli ticaret merkezlerinden birisidir.

Gök Medrese Vakfiyesine göre, pazarlar "*Buğday Pazarı*" ve "*Koyun Pazarı*"dır⁶⁵⁰. Buğday ve Koyun pazarları, buğday ve koyun pazarlanan yerlerdir. Bu pazarlar muhtemelen şehrin kenar mahallelerinde yer almaktaydı⁶⁵¹. Osmanlı kaynaklarında "*Can Cun Kapısı*"nda bir de "*Bağdat Pazarı*" bulunmaktadır⁶⁵².

Selçuklularda özellikle Konya, Sivas ve Kayseri şehirlerinde kale kapılarına yakın alanlarda açık pazarlar kurulmuştur⁶⁵³.

"*Haremeyn Çarşısı*"nda ne satıldığı tam olarak bilinmemekle birlikte hac malzemeleri satıldığı tahmin edilmektedir. "*Sultan Pazarı*"nda da ne satıldığı bilinmemektedir⁶⁵⁴.

Selçuklularda gelişmiş ve planlı bir çarşı – pazar düzeni mevcuttur. Bu düzende ilk aşama, satışlarını at ve katır sırtında yapan tüccar ve çercilerin kendilerine bir dükkân edinmeleridir. İkinci aşamada, ihtiyacın artmasına paralel

⁶⁴⁸ Refet Yinanç, I, s. 15.

⁶⁴⁹ Sümer, "Yabanlu Pazarı", s.5.

⁶⁵⁰ Bayram- Karabacak, s. 36.

⁶⁵¹ Kucur, agm s. 346.

⁶⁵² Mehmet Uysal, s. 97.

⁶⁵³ agm, s. 93.

⁶⁵⁴ Kucur, s. 346.

olarak dükkân sayıları artmış ve çarşı dokusu oluşmuştur. Üçüncü aşamada, müşteri artışı ile aynı tür mal satan dükkân sayısı artmış ve dükkânlar ard arda sıralanmıştır. Bu dükkân sıraları “saf” olarak adlandırılmıştır. Sonuncu aşamada aynı tür mal satan dükkânlar bir sokağa yayılmış büyük çarşılar oluşmuştur. Bu çarşılar genellikle “Yukarı Çarşı / Pazar” olarak adlandırılmıştır⁶⁵⁵. Selçuklular ve daha sonraki dönemlerde çarşılar, genellikle yapılan mesleklere göre isim almıştır.

3.4 TİCARİ MALLAR

Transit ticaretin merkezi olan Sivas, yerli ürünlerin de ihraç merkezi idi. Halıcılığı Anadolu’ya Türklerin getirdiği bilinmektedir⁶⁵⁶. Meşhur Türk halıları, yünlü ve pamuklu dokumalar Sivas pazarlarından alıcılarına ulaşıyordu.⁶⁵⁷ Avrupalı tüccarlar, Orta Çağ’da meşhur Türk halılarını Sivas’taki ticarethanelerden almaktaydılar. Bugün Lyon müzesinde bulunan 1219’da Alaeddin Keykubat için yapılmış olan bir halı Sivas’tan alınmıştır⁶⁵⁸. Sivas’ta ayakkabı, çarık, çadır, çuval, bakır mutfak eşyaları; saban, döven gibi çiftlik malzemeleri imal edilir ve satılırdı⁶⁵⁹.

XIII. yüzyılda Sivas’ın uluslararası ticaret merkezi olduğunu söylemiştik. Sivas’ta sabun, itriyat (sürünülecek güzel koku) ve at satışlarından Selçuklu Devleti çok büyük gelir elde etmekte idi. Sivas’ta batılılar ile yapılan ticaret sonucunda Türkmenlerin keçeden mamul kızıl börkleri Fransa ve İngiltere’ye kadar ulaşmıştır. Yine aynı sebepten Türkmenlere ait soy atlar, halılar, sahtiyanlar ve eğerler Avrupa’da tanınmıştır⁶⁶⁰.

Selçuklular ve İlhanlılar döneminde Konya – Tebriz ticaret yolunun en önemli noktası Sivas olduğundan birçok seyyah da bu yoldan giden kervanlar sayesinde Sivas’a uğramışlardır⁶⁶¹. Bunlardan biri olan Marco Polo “...Anadolu’da çok sayıda Ermeni ve Yunan yaşamaktadır. Diyebilirim ki, dünyanın en güzel

⁶⁵⁵ Mehmet Uysal, s. 92.

⁶⁵⁶ Jean- Pierre Bodmer, “Selçuklular Anadolu’da”, *Cogito*, S. 29, 2001, s. 40.

⁶⁵⁷ Said Polat, “Selçuklu Türkiyesinde Ticaret”, *TD C.7*, s. 375-385.

⁶⁵⁸ Turan, “Sivas Şehri”, s.203.

⁶⁵⁹ Hikmet Işık, “Sivas Paraları ve Sivas’ın Tarihi Simgesi”, *Sultanşehir*, S. 12s. 97.

⁶⁶⁰ Sümer, “Yabanlu Pazarı”, s.5.

⁶⁶¹ Yücel, s. 86.

halılarını bu insanlar dokuyorlar. Çok nefis, ipekli ve müslin kumaşlar da dokuyorlar. Anadolu’da pek çok büyük şehir var. Başlıcaları Konya, Kayseri, Sivas” demektedir⁶⁶².

Sivas’a kuzeyden gelen kürkler, köleler ve cariyeler İslam ülkelerine buradan dağılıyordu⁶⁶³. Sivas, bir köle pazarı durumundaydı. I.Alaeddin Keykubat döneminde Kıpçak kölelerinin temin merkeziydi⁶⁶⁴. Örneğin Memlüklerin büyük sultanı Baybars, Sivas’ta satılan bir köleydi⁶⁶⁵.

Sivas, Selçuklularla birlikte ve ondan sonra devam eden dönemde önemli bir transit merkezi oldu. İç ticarete önemli olduğu kadar dışarıya satılan malların da pazarı idi. Şehrin bir buğday üretim merkezi olması önemini artırmakta idi⁶⁶⁶.

Mehmet bin Mansur tarafından Uzun Hasan adına yazılan “*Cevahirname*” adlı eserde “*sünbade*” denilen Sivas’ta bulunan zımpara taşı madeninden bahsedilmektedir. Bu madenin birinci derecede çıkarıldığı Növbe’den sonra en iyi cins Sivas’ta çıkarılmaktaydı⁶⁶⁷.

3.5 HANLAR VE KERVANSARAYLAR

Selçuklularda ticaret yerleri arasında hanlar önemli bir yere sahiptir⁶⁶⁸. Hanlarda kalan insanlar hem şehrin gelişimine hem vakıfların gelir sağlamasına katkıda bulunmuşlardır. Hanlarla şehir, kasaba ve köylerdeki halkın ihtiyaçları büyük ölçüde karşılanmıştır. 1270’li yıllarda Sivas’ta üç han yapılması Selçukluların ekonomik gücünün bir göstergesidir⁶⁶⁹.

Şehir dışından gelen tüccarlar şehirlerde kalacaklarsa hanlarda konaklıyorlardı. Hanlar hem konaklama yerleri idi hem de alışveriş merkezleri idi.

⁶⁶² Marco Polo, s. 20.

⁶⁶³ İbn-i Bibi, II, s. 189.

⁶⁶⁴ Sümer, “Moğollar”, s.5.

⁶⁶⁵ Tabakoğlu, s. 188.

⁶⁶⁶ İbn-i Bibi, I, s. 249.

⁶⁶⁷ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s.254.

⁶⁶⁸ Refet Yinanç, I, s. 15.

⁶⁶⁹ Baykara, *Türkiye Selçuklularının*, s.206.

Dükkânlarda ve çarşılarda küçük çaplı ticaret yapılırken hanlarda daha büyük çapta ticaret yapılmaktaydı⁶⁷⁰. Kapalı pazar yerleri olan hanlar, her cins ham madde ve gıda satışı için inşa edilmiştir⁶⁷¹.

Osman Turan, İbn Sa'id'in Sivas- Kayseri yolu üzerinde yirmi dört hanın olduğunu belirtir. Bu büyük bir ticari merkez olmanın göstergesidir. Evliya Çelebi de Sivas'ta on sekiz hanın varlığından bahseder⁶⁷². Ayrıca Sivas'ta bazı zengin esnafların oturdukları ve ticaret yaptıkları hanlar da mevcuttu. Sahtiyan Hanı, Pamuk Hanı, Şekerciler Hanı ve Bezzarlar Hanı gibi hanlarda ayrı bir çarşı gibi içinde dükkânlar bulunurdu⁶⁷³.

Gök Medrese Vakfiyesinde yedi han adı geçmektedir. Bu hanlar Büyük Han (Selçukiyye Medresesinin yanında), Necmeddin Candar, Nizameddin Husid el-Pervane, Kamileddin Mansur, Han, Yağcı (Semmani) ve Eski Kapan'dır⁶⁷⁴. Ayrıca diğer kaynaklarda Taceddin Mahmud, Zahireddin İli ve Kemaleddin hanlarının isimleri geçmektedir⁶⁷⁵.

Selçuklu kervansarayları İslam dünyasında benzersiz bir önem taşımaktadır. Bu kervansaraylar Selçuklu iktisadi ve sosyal hayatında çok önemli bir yere sahiptirler. Uzaktan bakıldığında bir kaleyi andıran bu yapıtlar, içine girildiğinde kervanların ihtiyacını karşılayan bir teşkilata dönüşür. Selçuklu sultanları büyük ticaret yolları üzerine yaklaşık 30-40 km aralıklarda kervansaraylar yapmışlardır⁶⁷⁶. Anadolu'nun ilk kervansarayı II. Kılıçarslan döneminde 1164 yılında Sivas'ta yapılmıştır. Daha sonra hızlı bir şekilde ticaret yolları üzerinde kervansarayların sayıları artmıştır⁶⁷⁷.

⁶⁷⁰ Mehmet Suat Bal, *Türkiye Selçuklularında Ticari Hayat (1220-1277)*, Yayınlanmamış Master Tezi, Ankara 1988, s. 95.

⁶⁷¹ Kenan Çetin, age, s.211.

⁶⁷² Turan, "Selçuk Kervansarayları" , s. 194.

⁶⁷³ Turan, "Sivas Şehri", s.202.

⁶⁷⁴ Kucur, s. 348.; Bayram- Karabacak, s. 35.

⁶⁷⁵ Mehmet Uysal, s. 97.

⁶⁷⁶ Turan, "Selçuk Kervansarayları" , s. 161.

⁶⁷⁷ Farac, II, s. 420.

Selçuklular döneminde Anadolu'daki kervansarayların Konya – Kayseri ve Sivas hattında yoğunlaştığını görüyoruz⁶⁷⁸. Doğu- batı, kuzey – güney ticaretinde önemli bir konuma sahip olan Sivas çevresinde oldukça fazla sayıda kervansaray görülmektedir. Bu ticaret yolları üzerinde Kayseri - Sivas arasında “*Sultan Hanı*”, “*Lala*” kervansarayları bulunur. Sivas ile Tokat arasında “*Yenihan*” (İlhanlılar zamanı), “*Çiftlik Hanı*”, kervansarayları vardır. Evliya Çelebi Sivas'ın kuzeyinde yer alan “*Yenihan*” kervansarayını önemli kılan sebeplerden biri olarak bu kervansarayın Sivas'a yakın olmasını söylemektedir.⁶⁷⁹ İtalyan seyyah Pegolotti Sivas ile Göksun arasında “*Karatay*” ve “*Keykubad*” adında iki kervansaraydan bahseder. “*Karatay Kervansarayı*”nın çevresindeki ekonomik gelişmişliğe katkıda bulunduğunu söyleyebiliriz.⁶⁸⁰ Moğollar 1232'de Anadolu'ya yaptıkları akında Sivas yakınındaki “*Kemaleddin Ahmed bin Rahat*” adıyla bilinen “*İsfehani Kervansaray*”ına ilerleyerek birçok hayvan ve insanı esir almışlardır⁶⁸¹. (Harita 2)

Bu eşine rastlanmayan tesislerin hepsi birer vakıf idi. Nasıl bir program ile çalıştıkları vakfiyelerinde yer almaktadır. Bu vakıflar sayesinde kervansaraylara gelen yerli veya yabancı bütün tüccarlar ücretsiz bir şekilde kendilerinin ve hayvanlarının ihtiyaçlarını giderebilmekteydiler⁶⁸². Kervansaraylar yalnız iktisadi kurumlar olmayıp sosyal bir gelişmişliğin de göstergesi idi. Kervansaraylarda üç gün ücretsiz barınma ve beslenme hizmetinin dışında hastalar tedavi ediliyor, fakir yolcular giydiriliyordu. Kervansaraylar, hastane, eczane, mescit, kütüphane ve satranç salonlarıyla hizmet vermekteydi⁶⁸³.

Pervane Muineddin'in zamanında kervansaray ve hanların önemini belirten Eflaki “*Ariflerin Menkıbeleri*” adlı eserinde şöyle bir olaydan bahsetmiştir. Sultan Veled “...*Sultan Veled Buyurdu. Sırlar kitaplarının derleyicisi olan Fahreddin Sivasi, Sivas'tan gelmişti. Aynı gün Pervane ve emirler de Babamı ziyarete gelmişlerdi. Birdenbire Fahreddin içeri girdi. Mevlana Hazretleri iltifat edip ona dün gece nerde konakladığını sordu.*

⁶⁷⁸Koray Özcan, “Selçuklu Çağında”, s. 105.

⁶⁷⁹Turan, “Selçuk Kervansarayları”, s. 167.

⁶⁸⁰Turan, “Selçuk Kervansarayları”, s. 182-184.

⁶⁸¹İbn Bibi, Selçukname, age, s.132.; Emine Uyumaz, s.67.

⁶⁸²Kenan Çetin, s.216.

⁶⁸³Tabakoğlu, s. 173.

- *Pervanenin hanında konakladım, dedi Fahreddin*
- *Yani Emir Pervane'nin bu yolda hanı mı var? diye sordu, Mevlana*
- *Evet, onun zamanında güvenlik o derecedir ki, kervan ulaştığı her konak yeri ve sahrada endişesiz ve korkusuzca konaklayabilir.(yani her han gibi emindir.) dedi, Fahreddin... ”⁶⁸⁴*

II. Kılıçarslan ile başlayıp I. Alaeddin Keykubat ile zirveye ulaşan iktisadi faaliyetlerin içerisinde kervansaraylar özel bir yere sahiptir. Gerek Sinop, Alanya, Antalya limanlarının fethi, gerekse devlet sigorta anlayışı Anadolu ticaretini tamamen Selçukluların kontrolüne geçmesine neden olmuştur. Kervansaray yollarının ticaret yolları ile paralellik göstermesi Sivas'ın önemini daha da artırmıştır. Sivas'ın çevre şehirler ile ticari bağlantısı için kervansaray yapımı zaruri bir hâl almıştır.

Osmanlı Devleti döneminde Anadolu'daki ticaret yolları önemini kaybetmiştir. Buna bağlı olarak Selçuklu kervansarayları işleyişini kaybetmiştir. Bu önemli ticaret yolları tali yol durumuna düşmüştür⁶⁸⁵.

3.6 PARALAR

Sivas'ta Roma Döneminde para darp edildiğini iddia edenler vardır. Fakat Sivas'ın o dönemdeki adı “*Sebastia*” adının geçtiği bir para mevcut değildir⁶⁸⁶.

Türkler, Anadolu'ya geldiklerinde kendilerinden önceki dönemin para kalıplarını da kullanarak sikke kestirmişlerdir. Öyle ki Danişmendliler eski Bizans sikkelerindeki Hz. İsa resimlerini dahi çıkarmadan kendi adlarını ekleyerek sikke

⁶⁸⁴ Ahmed Eflaki, s. 274.

⁶⁸⁵ Turan, “Selçuk Kervansarayları”, s. 191.

⁶⁸⁶ Hikmet Işık, s. 96.

bastırmışlardır⁶⁸⁷. Michael Broom’um kataloğuna göre İslam hükümdarlarının bastırdıkları ilk sikke Sivas’ta Danişmendli Gümüştinin adınadır⁶⁸⁸.

Anadolu Selçuklularında altın sikkelere “dinar”, gümüş sikkelere “dirhem” denirdi. Selçuklularda çeşitli dönemlerde payitaht Konya’da Kayseri’de, Aksaray’da, Malatya’da, Erzurum’da, Tokat’ta ve Sivas’ta sikke kesilmiştir⁶⁸⁹. Bunun dışında bir de bakır paralar bozuk nevinden olup bunlara “pul” denirdi⁶⁹⁰.

Anadolu Selçukluları’na bağlı Mengücekler, Divriği’de hükümdar Seyfüddin Şahinşah, II. Kılıçarslan adına bakır sikkeler bastırmıştır⁶⁹¹.

O dönemde sikke basımı refah seviyesini göstermekteydi. Sivas’ta II. Kılıçarslan dirhem kestirmiştir. II. Süleyman 600’de (1203/1204) Sivas’ta üç dirhem kestirmiştir. I. İzzeddin Keykavus altın para bastırmıştır. Çok az miktarda feslin de basıldığı bilinmektedir. Sivas’ta dinar basıldığına göre Sivas, önemli ve büyük bir şehirdir⁶⁹².

I. İzzeddin Keykavus Sivas’ı çok sevmekte idi. Burayı payitaht yapmış ve burada sikke bastırmıştır. Bu durum Sivas’ın ülkenin ekonomik merkezi haline geldiğini gösterir⁶⁹³. Ch. M. Fraehnius’un kataloğuna göre I. İzzeddin Keykavus Sivas’ta Bronz sikke bastırmıştır⁶⁹⁴. I. İzzeddin Keykavus’un Sivas’ta diğer darp ettirdiği sikkeler şunlardır. 610’da (1213/1214) bir dirhem, 611’de (1214/1215) üç dirhem, 612’de (1215/1216) iki dirhem, 615’te (1218/1219) kestirilen gümüş sikke sonuncudur⁶⁹⁵. Viyana Nümismatik Cemiyetinin Kataloğuna göre 607’de (1210/1211) I. İzzeddin Keykavus tarafından Sivas’ta darp edilmiş bir gümüş dirhem mevcuttur. Sikkenin ibaresi verilmemiş olup, I. İzzeddin Keykavus’a ait en eski

⁶⁸⁷ Baykara, *Türkiye Selçuklularının*, s.290.

⁶⁸⁸ Şevki Nezihi Aykut, *Türkiye Selçuklu Sikkeleri I (I. Mesud’dan I. Keykubad’a Kadar)*, İstanbul 2000, s.75.

⁶⁸⁹ Baykara, *Türkiye Selçuklularının*, s.292.

⁶⁹⁰ Baykara, *Konya*, s.116.

⁶⁹¹ Şevki Nezihi Aykut, s.101.

⁶⁹² Tufantoz, s.149.

⁶⁹³ Baykara, *Türkiye Selçuklularının*, s.292.

⁶⁹⁴ Şevki Nezihi Aykut, age, s.16.

⁶⁹⁵ age, s.26-27.

sikke 610 (1213/1214) tarihli dir. Bu tarihten itibaren 695 (1295/1296) yılına kadar Sivas darphanesinde sikke kesimi kesintisiz devam etmiştir⁶⁹⁶.

Sivas'ta basılan paraların kalıpları bugün mevcut değildir. Sivas'ta Alaeddin Keykubat'ın bastırdığı altın paralara “ *Sikke-i Alai*” denilmiştir⁶⁹⁷.

Gürcü kralının kızı Tamara'ya aşık olan ve onunla evlenen II. Gıyaseddin Keyhüsrev bu evliliğin hatırasına Sivas'ta para bastırmıştır. II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Sivas'ta bastırdığı altın paraların üzerinde “*Sikke-i Keykubabi*” yazılıdır⁶⁹⁸.

1237 – 1260 yılları arasında Selçuklu Türkiye'sinde altın sikke ve gümüş dirhem basılan iki şehirden biri Konya diğeri de Sivas'tır⁶⁹⁹.

William Marsden'in kataloğuna göre 1266'da Sivas'ta dirhem darp edilmiştir. Her ne kadar Marsden bu dirhemini I. Gıyaseddin Keyhüsrev'e ait olduğunu söylese de asıl III. Gıyaseddin Keyhüsrev'e aittir⁷⁰⁰. Sivas'ta Selçuklular döneminde dinar basılmıştır. Dinarın altın para olduğunu değerlendirirsek Sivas bu dönemde özel bir yere sahiptir.

Sivas'ta sadece Selçuklular döneminde değil daha sonraki dönemlerde de darphanenin para bastığını görüyoruz. Köseadağ Savaşı'ndan sonra İlhanlılar döneminde Sivas darphanesi ve Konya darphanesi sikke basım yerleri idi⁷⁰¹. İlhanlılar Sivas'ta gümüş para bastırmış ve bu paraların üzerinde “*Durube bi Sivas*” yazmaktadır⁷⁰². Fakat Moğollar idaresinde Sivas darphanesinde 1253-1256 yılları arasında basılan dirhemlerin ağırlığı 3,21 gramdan 2,73 grama düşmüştür⁷⁰³. Bu durum Moğollar döneminde Anadolu'nun ekonomik seviyesinde görülen düşüşün bir göstergesi olmuştur.

⁶⁹⁶ age, s.48.

⁶⁹⁷ Hikmet Işık, s. 97.

⁶⁹⁸ Hikmet Işık, s. 97.

⁶⁹⁹ Baykara, *Türkiye Selçuklularının*, s.293.

⁷⁰⁰ Şevki Nezihi Aykut, s.7.

⁷⁰¹ Akdağ, s. 36.

⁷⁰² Hikmet Işık, s. 97.

⁷⁰³ Kenan Çetin, s.226.

Eratnalılar, Memlük, İlhanlı ve kendi adlarına Sivas'ta sikke kestirmişlerdir⁷⁰⁴.

Cevriye Artuk, çalışmasında sikke kesilen İslam şehirlerini ve bu şehirlere hangi isimler verildiğini belirtmiştir. Bu çalışmaya göre Sivas'ta Anadolu Selçukluları, Altınordu, İran Moğolları ve Karamanlılar sikke kestirmiştir. Sivas'a verilen isimler ise “*Darü'l – Ulema*” (Alimler evi), “*Darü'l Ala*” (Yücelik Evi), “*Medinet-i Sivas*” (Sivas Şehri) dir⁷⁰⁵.

3.7 ZİRAAT

Selçuklular döneminde Anadolu'da tarım ve hayvancılık önemli ekonomik etkinliklerdi. İktisadi sistemi içerisinde bulunan kesim tarım ile uğraşmakta, en çok buğday, pirinç, yulaf ve pamuk tarımı yapılmakta idi⁷⁰⁶.

Sivas'ta, tarih boyunca bulunduğu konum, iklim ve yeryüzü şekilleri itibarıyla tarım en önemli ekonomik etkinlik olmuştur. Evliya Çelebi Sivas'tan bahsederken şu ifadeleri kullanmıştır. “ ... *Geyümers, Sivas'ta medfundur. Bunun zamanında Sivas'ta zira'at olunmadık mezra'a kalmazmış. Ta Kızılırmak kenarına kadar, ma'mur ve abadab olurmuş*”⁷⁰⁷

Sivas iç ve dış ticarete önemli bir yere sahip olmanın yanı sıra önemli bir buğday üretim merkezi idi⁷⁰⁸. Hububat, meyve, pamuk üretimi yapılmaktaydı⁷⁰⁹.

Selçuklular döneminde Sivas'ta hayvancılık önemli bir yere sahiptir. Sivas'ın iklim şartları ve yeryüzü şekilleri buna uygundur⁷¹⁰.

⁷⁰⁴ Mehmet Çayırdağ, “Eratnalı Beyliğinin Paraları”, *Belleten*, C.LXIV, S. 240, s.435-452.

⁷⁰⁵ Cevriye Artuk – İbrahim Artuk, “Bazı İslam Şehirlerinde Hangi Devletler Sikke Kesmiş ve Şehirlere Ne Gibi İsimler Verilmiş” *Belleten*, C. LXVII, S. 249, s. 441.

⁷⁰⁶ Tabakoğlu, s. 156.

⁷⁰⁷ Mutlu, s. 18.

⁷⁰⁸ Turan, “Sivas Şehri”, s.203.

⁷⁰⁹ Köprülü, *age*, s.86.

Anadolu Selçuklularda ekonominin temelinde üretim vardır. Özellikle hayvansal ve bitkisel üretim başta gelmekteydi. Sığır, at, koyun ve keçi üretilmekteydi. Koyun ve at yetiştirmek göçer-evlilerin gıda ihtiyaçlarının temeli idi. Türk köy ve kasabalarının dışında şehirlerinde de hayvan beslenirdi.⁷¹¹ Bu ürünler, özellikle Bizans’a, Pontus İmparatorluğuna ve Arap ülkelerine ihraç edilmekteydi⁷¹².

Türkmenler tarafından yetiştirilen hayvanların cinslerine göre satıldıkları pazarlar oluşturulmuştu. Bu dönemde Sivas’ta bir “*Koyun Pazarı*” vardı⁷¹³.

Türklerde at yetiştiriciliği önemliydi. XIII. yüzyılda yabancılar tarafında Türk atlarının alım merkezi Kayseri Yabanlu Pazarı ve Sivas’tı⁷¹⁴. İyi at ve tay almak isteyenlerin tercih yeri ise Sivas’tı. Marco Polo Seyahatnamesinde Sivas’ta iyi cins at yetiştirildiğini belirtmektedir⁷¹⁵.

Selçuklularda hayvancılık ve dericilik ile uğraşan meslekler şunlardır. At yetiştiriciliği, baytar, cellab, çoban, debbağ (deri terbiye eden), İskaf Kefş-ger, haffaf-kavvaf, başmakçı (ayakkabıcı), Kefş-düz, iskaf harraz (ayakkabı tamircisi), Müze- düz (çizmeci), Palan-ger, palandüz, püstün-düz (kürkçü), samancı, serraç (saraç), seyis ve rikab-dardır⁷¹⁶.

Şehirlerin ve kasabaların çevresinde özellikle meyveciliğin ve bağcılığın büyük önemi vardır⁷¹⁷.

3.8 SANAYİ VE MADENCİLİK

Selçuklularda sanayi üretimi üç kademede yapıldı. Birincisi, kereste, odun, kömür, gümüş, demir ve kaya tuzu gibi hammadde üretimi. İkincisi, madenlerin

⁷¹⁰ Selim KAYA, “Selçuklular Döneminde Sivas’taki Zanaatkarlar ve Sanatkarlar” *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri*, Sivas 2006, s. 417.

⁷¹¹ Baykara, *Türkiye Selçuklularının*, s.281.

⁷¹² Tabakoğlu, s. 156

⁷¹³ Merçil, age., s. 32.

⁷¹⁴ age, s. 30

⁷¹⁵ Marco Polo, s.20.

⁷¹⁶ Merçil, agm, s. 265.

⁷¹⁷ Tabakoğlu, s. 156.

işletildiği, kullanılır hale getirildiği, derilerin tabakhanelerde işlenilerek ayakkabı ve eğer yapımının yapıldığı hammaddenin yarı mamul hale getirilmesi faaliyetidir. Üçüncüsü ise doğrudan halkın yararlandığı eşyaların ustalar ve sanatkârlar tarafından yapılmasıdır. Bu kademedeki kuyumculuk ve dokumacılık gibi faaliyetler yapılmaktaydı. Mâmûl yani kullanım eşyası imal edilirdi⁷¹⁸.

Selçuklular döneminde kumaş tüccarları olan bezzazlar, terziler, elbise yıkayıcıları, çamaşırcı olan kassarlar, dericilik ile uğraşan ayakkabıcılar üretimde bulunurdu⁷¹⁹. Sivas'ta da bezzazlar çarşısının varlığından bahsetmiştik. Selçuklularda deri işleri, daha çok ayakkabı, çizme, tulum, yayık ve çarık imalatıyla gelişmiştir⁷²⁰. Sivas, Konya ve Kırşehir'de boyahanelerde boya üretiliyor, kumaşlar boyanıyordu.⁷²¹

XIII. yüzyılda ticaretin çok geliştiği Sivas'ta en önemli sanayi ürünleri pamuklu ve yünlü dokumadır⁷²². Sivas'ta dokumacı (çulha) olarak Fart isminde bir Hristiyan'dan bahsedilir⁷²³. Sivas Orta Çağ'ın önemli ticaret merkezi olmanın yanında önemli bir sanayi merkezi özelliği gösterirdi. Yünlü ve pamuklu dokuma gelişmiştir. Sivas sofları meşhurdur. Hamdullah Kazvini Sivas soflarının (Suf-i Sivasi) meşhur olduğunu ve İran'a kadar gittiğini söyler. O dönemde İran'ın gelişmiş sanayiye sahip olduğunu düşünürsek Sivas'ın sanayi seviyesinin yüksek olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz⁷²⁴. Sivas'ta dokuma makinesi olarak dokumacıların kullandıkları “tefe” ve “tarak” zikredilmektedir⁷²⁵. Gök Medrese Vakfiyesinde gelir kaynakları içerisinde “tab-gah” dükkanı mevcuttur. “Tab-gah”, dokuma tezgahının bulunduğu “ büküm-hane” veya “ dokuma- hane” anlamında kullanılmış olmalıdır⁷²⁶.

Gök Medrese Vakfiyesi içerisinde yer alan “Ma'sara”, üzüm veya susam sıkılan yer anlamına gelmektedir. Bir “karhâne”nin varlığından bahsetmiştik. “Karhane” Farsça'dan Türkçe'ye giren bir kelime olup imalathane anlamına

⁷¹⁸ Baykara, *Türkiye Selçuklularının*, s.284.

⁷¹⁹ Merçil, age, s. 14-23-35.

⁷²⁰ Refet Yinanç,1, s. 26.

⁷²¹ Tabakoğlu, s. 159.

⁷²² Saim Savaş, s.19.

⁷²³ Merçil, age, s. 14-23-35.

⁷²⁴ Turan, “Sivas Şehri”, s.203.

⁷²⁵ Selim Kaya, agm., s. 416.

⁷²⁶ SKucur, s. 341.

gelmektedir. Bir “*beytü’l-veled*” mevcuttu. “*Beytü’l-veled*” kesin olmamakla birlikte üretim veya dağıtım merkezidir⁷²⁷.

Türkistan’dan sonra halıcılığın ikinci vatanı Anadolu’dur. Anadolu’da ise Selçuklu halılarının merkezi Konya’dır. Konya’dan sonra Selçuklu halıları Kayseri ve Sivas’ta dokunmaktadır. Marco Polo’ya göre Konya halılarının tezgâhlarının Kayseri ve Sivas’ta olduğu aşikârdır⁷²⁸. Orleans Dukası on iki adet halı ithal etmiş ve Sivas’tan Fransa’ya satılan bir halı ipek üzerine altın tellerle işlenmiştir⁷²⁹.

1249 yılında VI. Haçlı Seferi esnasında Müslümanların patlayıcı silah kullandıkları bir Fransız haberinden anlaşılmaktadır. Bu dönemde Selçuklularda harp tekniği İslam dünyasından daha ileridir. XII. yüzyıl sonunda Selçuklular Sivas’ta harp makineleri imal etmişlerdir⁷³⁰.

Selçuklular döneminde hayvancılığın önemli bir ekonomik etkinlik olduğundan bahsetmiştik. Hayvancılık ile ilgili bir diğer meslek de “*püstün-düzan*” yani kürkçülüktü⁷³¹. Sivas’ta Sahip Ata’nın yaptırdığı Gök Medrese vakıfları arasında bir de kürkçü dükkânı vardır⁷³².

Selçuklu mesleklerinden biri de aşçılıktır. Sivas’ta bir aşçılar çarşısından bahsedebiliriz⁷³³. Sivas’ta bir diğer çarşı da bağırarak bir şeyi ilan edenler olan tellallar çarşısı “*Münadi’ü’s-Sük*” bulunmaktaydı⁷³⁴.

Sivas’ta yer altı kaynakları zengindi. Buna bağlı olarak da sanayi sektörü gelişmişti. Sivas’ta çeşitli mutfak eşyalarının imalatı yapılmaktaydı⁷³⁵. Selçuklular zamanında zirai ve hayvansal ürünlerin yanında Anadolu’da çeşitli yerlerde maden

⁷²⁷ Kucur, s. 342.

⁷²⁸ Musafa Yıldırım, “Anadolu Selçuklu Halıları ile Azerbaycan Halıları Arasındaki Motif Birliği” *CÜİFD*, C. s..260.; Abdulhalik Bakır, “Ortaçağ İslam Dünyasında Dokuma Sanayi”, *Belleten*, C. LXIV, S. 241, Aralık 2000, s.58

⁷²⁹ Abdulhalik Bakır, s.58.

⁷³⁰ Arslan Terzioğlu, “Selçuklu Hastahaneleri ve Avrupa Kültürlerine Tesirleri”, *Malazgirt Armağanı*, TTK, Ankara 1993, s.51

⁷³¹ Merçil, age, s. 38.

⁷³² Bayram- Karabacak, agm. s. 58.

⁷³³ Merçil, age, s. 67.

⁷³⁴ Merçil, age, s. 180.

⁷³⁵ Mehmet Uysal, s. 95.

de çıkarılmakta idi. Sivas ve çevresinde demir çıkarılmakta idi⁷³⁶. Selçuklu Türkiyesinde demir madeni üretimi yapılan yerler Ulukışla ve Sivas'tır⁷³⁷. Saint Quentinli Simon Aksaray ve Sivas çevresinde şap ocakları, tuz, demir ve gümüş madenlerinden bahsetmektedir⁷³⁸. Fakat Sivas'ta bulunan şapın buradan mı çıkarıldığı, ticari mal olarak mı diğer bölgelere satıldığı bilgisi net değildir. Mehmet Erşan Anadolu'da Şap yataklarının Foça, Kütahya, Ulubat ve Şebinkarahisar'da bulunduğunu, Sivas'tan Haleb'e ve oradan Avrupa'ya gönderilen şapın Şebinkarahisar'a ait olduğunu belirtmektedir⁷³⁹. Şap, dokuma ve boya sanayinde kullanılan bir maddedir⁷⁴⁰.

⁷³⁶ Cahen, s. 164.

⁷³⁷ Fahrettin Tızlak, Osmanlılardan Önce Türklerde Madencilik, TD, C.7, s.413.

⁷³⁸ Cahen, s. 164.

⁷³⁹ Mehmet Ersan, "XIII-XIV. Yüzyıllarda Şap Ticareti ve Şebinkarahisar"
<http://www.sebinkarahisar.bel.tr> (E.T. 05.04.2013)

⁷⁴⁰ Kenan Çetin, s.220.

SONUÇ

Sivas'ta ilk yerleşmeler neolitik döneme uzanmaktadır. Fakat Sivas tarihi ile ilgili bilinenler Hititlere dayanır. Uzun süre Hitit sınırları içinde yer alan Sivas, daha sonraları Babi, Asur, Sami kavimleri, Saka, Frigya ve Lidya hâkimiyetine girmiştir. Lidyalılar döneminde tarihi “*Kral Yolu*” Sivas'tan geçmekteydi. Bu durum bile Sivas'ı daha İlk Çağ'da önemli bir konuma kavuşturmuştur. Daha sonraları Sivas, Med, Pers, İskender, Rome ve Bizans yönetimine girmiştir. Sivas farklı yönetimlerde farklı ünvanlar ve farklı isimlerle tarihte yer bulmuştur.

Sivas şehrinin Müslümanlar ile ilk tanışması 711-712 yılında Emevi halifesi Abdülmelik b. Mervan dönemine denk gelmektedir. Bizans – Emevi mücadelesinde Sivas'a Abdulvahhab Gazi gibi önemli bir şahsiyet gelmiş ve burada şehit olmuştur.

Selçukluların Sivas'a ilk akını 1059 yılında Emir Samuk tarafından gerçekleştirilmiş olup bu akın fetih amaçlı olmamıştır. 1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra Türkler bölgede kalıcı yerleşimler kurmaya başlamıştır.

Sivas Danişmendliler döneminde gelişmeye başlayarak beyliğin merkezi haline gelmiştir. Danişmendlilerin Sivas'taki hâkimiyeti 1175 yılında son bulmuş, Sivas II. Kılıçarslan tarafından Anadolu Selçuklu yönetimine girmiştir.

Sivas tarihinin en parlak dönemini Selçuklular zamanında yaşamıştır. Bu dönemde yönetim, ticaret, ilim, sanat ve sosyal yaşam yönünden büyük bir gelişim göstererek önemli bir merkez haline gelmiştir. Nüfusu, ticari hacmi ve fiziki gelişimi hızlı olmuştur. Sivas'ta bu gelişmeye paralel olarak birçok han, hamam, çarşı, imalathane, medrese ve darüşşifa yapılmıştır. Anadolu'dan geçen Antakya – Tebriz ile Yumurtalık – Tebriz yollarının kavşak noktasında yer alan Sivas, her dinden ve milletten tüccarların yerleştiği bir şehir haline gelmiştir. Bu özellik Sivas'ı uluslararası bir yapıya kavuşturmuştur. Selçuklular döneminde Sivas, Konya ve Kayseri ile birlikte Anadolu'nun en gözde şehri olmuştur.

1277 yılından sonra tüm Anadolu ile beraber Sivas'ta Moğol İlhanlılarının yönetimi altına girmiştir. Anadolu'da yaşanan kargaşa ortamı Sivas'ı da olumsuz

etkilemiştir. Sivas'ın Tebriz'le ticaret yoluyla bağlantısı mevcuttu. Bu dönemde Tebriz'in ticaret merkezi olarak gelişmesiyle Sivas'ta önemli bir dağıtım merkezi haline gelmiştir.

XIV. yüzyılın başlarından itibaren Moğolların dağılmaya başlamasıyla Anadolu'da beylikler dönemi başlamıştır. Sivas – Kayseri bölgesinde de Uygur Türklerinden Emir Eratna tarafından Eratna Devleti kurulmuştur. Sivas, bu dönemde de sosyal ve kültürel gelişimini devam ettirmiştir.

1381 yılında Kadı Burhaneddin, Eratna Devleti'ne son vererek Sivas'ın idaresini ele geçirmiştir. Sivas'ta Kadı Burhaneddin dönemi önemli siyasi çekişmelere sahne olmuştur. Sivas, Kadı Burhaneddin Beyliği'nin yönetim merkezi olarak kabul edilmiştir.

Sivas, ilk kez 1398 yılında Yıldırım Bayezid döneminde Osmanlı yönetimine girmiştir. 1401'de Timur, Sivas'ı istila ederek ele geçirmiştir. Aynı yıl Yıldırım Bayezid tekrar Sivas'ı Osmanlı yönetimi altına almıştır. Sivas, Osmanlı Devleti döneminde Rum Eyaletinin merkezi olarak “ Eyalet-i Rumiye-i Suğra” bölgesinde yer almıştır. Sivas Selçuklu zamanındaki ihtişamına Osmanlılar döneminde ulaşamamıştır.

Selçuklular döneminin gözde şehri Sivas, içerde ve dışarda Anadolu'da iktidarı ele geçirmek isteyen güçler tarafından hedef kabul edilmiştir. Konumu itibarıyla idari, ekonomik ve nüfus yönünden büyümeye elverişli bu şehir, yaşadığı istilalarla büyük yıkımlar yaşamıştır. Gerek Köseadağ Savaşı'nın ve gerekse Ankara Savaşı'nın Anadolu'da oluşturduğu olumsuz yapıdan en çok etkilenen şehirlerden biri olmuştur.

Sivas'ın Moğol ve Timur istilalarına maruz kalması fiziki olarak tahribe uğramasına neden olmuştur. Bu tahripler nedeniyle birçok değerli eserin günümüze ancak kalıntıları gelebilmiştir. Selçuklular ve Beylikler döneminde Sivas, ilmi çalışmalarıyla da öne çıkmıştır. Sahibiye Medresesi, Çifte Minareli Medrese, Buruciye Medresesi ve Şifaiye Medresesi önemli ilim merkezleridir.

Çalışmamız esnasında karşılaşılan temel sorunlar ise şunlardır. Döneme ait birincil kaynakların yetersizliği ve mevcut olanlarına da ulaşmaktaki imkânsızlıklardır. Malazgirt Zaferi'nden önceki döneme ve Osmanlı hâkimiyetine geçiş dönemine ait bilgilerin yetersizliği ayrı bir sorun teşkil etmektedir. Yine de dönemin seyyahlarının verdiği bilgiler, vakfiyeler, vekayinameler, destanlardan yararlanılmaya çalışılmıştır. Kaynakların yetersizliği nedeniyle kesin bilgilere ulaşamamıştır. Örneğin Sivas'ın nüfus bilgileri kaynakların karşılaştırılması yoluyla tahmini bir kanaate dayanmaktadır.

Sivas, Anadolu Selçukluları tarafından yeniden bir yapılanma yaşamıştır. Sivas'ın ticaret yolları üzerindeki konumu her yönden kalkınmasını hızlandırmıştır. Kısa sürede surlar içinde ve dışında genişlemesi, çok sayıda vakıf eserlerinin kurulması, önemli ilim faaliyetlerinin yapılması onu Kayseri ve Konya ile birlikte Anadolu'nun en büyük şehirlerinden biri yapmıştır.

KAYNAKÇA

ABDİZADE HÜSEYİN HÜSAMEDDİN, *Amasya Tarihi I*, (Sadeleştirenler: Ali Yılmaz, Mehmet Akkuş), Amasya Belediyesi Kültür Yayınları No:1, Ankara 1986.

ABÛ'L FARAC, Gregory, *Abu'l Farac Tarihi*, C.I, (Çev. Ömer Rıza Doğrul), TTK, Ankara 1999.

AHMED BİN MAHMUD, *Selçuk-name II*, (Haz. Erdoğan Merçil), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1977.

AHMED EFLAKİ, *Ariflerin Menkıbeleri*, (Çev. Tahsin Yazıcı), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2006.

AKDAĞ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi (1243-1453)*, C. I, Cem Yayınevi, İstanbul 1995.

AKA, İsmail, *Timurlular*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1995.

AKKANAT, Cevat, "Sivas'ta Abide Bir Yapı Ulucami", *Diyanet Aylık Dergisi*, Ocak 2009, s. 56-59.

AKSARÂÛÎ, Kerimüddin Mahmud, *Müsameretü'l Ahbar*, (Çev. Mürsel ÖZTÜRK), TTK, Ankara 2000.

AKSU, Ali, *Emevi Devleti'nin Yıkılışı*, Kitabevi, İstanbul 2007.

AKŞİT, Ahmet, "Selçuklulardan Osmanlılara Geçiş Sürecinde Kayseri Şehrinin Nüfusu", *Türk Kültürü*, S. 453, s. 689 – 692.

AKYURT, Yusuf, *Türk Abideleri Sivas Şehri*, C. XVII, Sivas, 5 Haziran İla 9 Temmuz 1946.

ANADOL, Cemal, *Türk – İslam Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnameler*, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 2001.

ARTUK, Cevriye – ARTUK İbrahim, “Bazı İslam Şehirlerinde Hangi Devletler Sikke Kesmiş ve Şehirlere Ne Gibi İsimler Verilmiş” *Belleten*, C. LXVII, S. 249, s. 421-446.

AŞIKPAŞAZADE, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, (Haz. Nihal Atsız), Ötüken Neşriyat, İstanbul 2012.

AYAŞ, Rami, *Türkiye’de İlk Tarikat Zümreleşmelerine Dair Bir Sosyolojik Araştırma*, Ankara 1991.

AYKUT, Şevki Nezihi, *Türkiye Selçuklu Sikkeleri I I.Mesud’dan I. Keykubad’a Kadar*, İstanbul 2000, s.7.

BAKIR, Abdulhalik, “ Orta Çağ İslam Dünyasında Dokuma Sanayi”, *Belleten*, C. LXIV, S. 241, Aralık 2000, s. 749- 826.

BAL, Mehmet Suat, “Türkiye Selçuklularında Ticari Hayat (1220-1277)”, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Master Tezi, Ankara 1988.

BALIK, İbrahim, “Sivas Gök Medresenin Türkiye Selçuklu Eğitimindeki Yeri ve Önemi”, *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri*, Sivas 2006, s. 261-268.

BAŞKOMUTAN SİMBAT, *Başkomutan Simbat Vakainamesi (951-1334)*, (Çev. Hrant Andreasyan), Basılmamıştır.

BAYAR, Muharrem , “Atik Valide Sultan Evkafından Yeni İl Türkmen Aşiretine Bağlı Cemaatların Sivas ve Çevresine İskân” *Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri 21-25 Mayıs 2007 I*, Sivas 1000 Temel Eser, s. 29-62.

BAYAT, Ali Haydar, *Kuruluşunun 750. Yılında Sivas Tıp Sitesi 1217-1967*, Ege Üniversitesi Matbaası, Bornova 1967.

BAYKARA, Tuncer, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdari Taksimatı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları 86/VII, Ankara 1988.

-----, *Türkiye Selçuklular Devrinde Konya*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985.

-----, *I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1164-1211) Gazi- Şehit*, TTK, Ankara 1997.

-----, *Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004.

-----, “Türkiye Selçuklu Döneminde Toplum ve Ekonomi”, *TD.*, C.7, s. 223-257.

BAYKIZ, Halil, “Sivas Ulu Cami Kitabesi”, *Dört Eylül Dergisi*, S. 4, Sivas 1966. s. 8-9

BAYRAM, Mikail, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*, Konya 1991.

-----, *Ahi Evren Tasavvufi Düşüncesinin Esasları*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2006.

-----, “Selçuklular Zamanında Tokat ve Malatya Yöresinin Fikri ve Kültürel Yapısı ve Siyasi Boyutları”, *TDAD*, S. 72, s. 79-92.

BAYRAM, Sadi – KARABACAK, A. Hamdi, “Sahib Ata Fahrüd-din Ali'nin Konya, İmaret ve Sivas Gökmedrese Vakfiyeleri”, *VD*, S.13, s. 31-61.

BİLGET, N. Burhan, *Sivas Anıt Mezarları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993.

BODMER, Jean- Pierre, “Selçuklular Anadolu’da”, *Cogito*, S. 29, 2001, s. 33- 47.

BOOTH, Ian (Sussex) “ Kuzeybatı Anadolu’da Gaziler, Yollar ve Ticaret 1179-1291” (Çev. Murat Keçiş – Şahin Çeler), *Türk İncelemeleri Dergisi*, C. XXVII S. 1, Temmuz 2012, s.243-266.

BOSTAN, M. Hanefi , “Anadolu’da Çepni İskânı”, *TD*, C.6, s. 299-311.

BOZKUŞ, Metin, *Tarihten Günümüze Sivas Yöresinde Alevilik*, Nadir Kitap, Sivas 2000.

-----, *Sivas Aleviliği*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2006.

-----, “Anadolu Selçuklularında Sosyal, Dini ve Mezhebi Yapı”, *CÜİFD*, C.V, S. 2, s. 249-256.

CAFERİ BİN MUHAMMED EL- HÜSEYNİ, *Tarih-i Kebir (Tevarih-i Enbiya ve Müluk)* (Cev. İsmail Aka), TTK, Ankara 2011.

CAHEN, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu’da Türkler*, E Yay., İstanbul 1994.

CAHEN, Claude, Türklerin Anadolu’ya İlk Gelişi, (Çev. Yaşar Yücel – Bahaeddin Yediyıldız), *Belleten*, C. LI, S. 201, Aralık 1987, s. 1375 - 1431

CANTAY, Gönül, *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, S. 61, Ankara 1992.

CEYLAN, Oğuz, *Sur ve Kaleleri ile Tarihte Sivas*, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, Sivas 1996.

ÇAĞATAY, Neşet, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, TTK, Ankara 1997.

ÇANTAY, Gönül, “Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn ile Evliya Çelebi’nin Seyahatnamesinde Sivas” , *Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri 21-25 Mayıs 2007 I*, Sivas 1000 Temel Eser, s. 7-12.

ÇAYIRDAĞ, Mehmet, “Eretnalı Beyliğinin Paraları”, *Belleten*, C. LXIV, S. 240, s.435-452.

ÇELİK, Ali, “Çepnilerin Anadolu’nun Türkleşmesindeki Yeri ve Önemi”, *TD*. C.6. s. 312-323.

ÇETİN, Kenan, *Selçuklu Medeniyeti Tarihi*, Birleşik Dağıtım, Ankara 2012

ÇETİN, Osman, “İskanlarla Anadolu’nun Türk Vatanı Haline Gelmesi”, *TD*, C.6, s.260-268

DARKOT, Besim, “Sivas”, *İ.A.*, C. X, s. 569-578.

DARTMA, Bahattin , “Beylikler Devrinin Mümtaz ve Mütevazı Bir Şahsiyeti Şihabuddin es- Sivasi”, *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri*, Sivas, 2006, s. 222-231.

DEMİR, Galip, *Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu ve Ahilik*, Ahi Kültürünü Araştırma ve Eğitim Vakfı Yay. 10, İstanbul 2000.

DEMİR, Mustafa, *Türkiye Selçuklular ve Beylikler Devrinde Sivas Şehri*, Sakarya Kitabevi, Sakarya 2005.

-----, “Türkiye Selçuklu Vakıfları”, *TD*, C.7, s.272-280

-----, “Türkiye Selçuklularında Yerleşim Yapısı”, *TD*, C. 6, s. 324-334.

DEMİR, Necati, *Danışmend-name*, Akçağ Yay. Ankara 2004.

DEMİREL, Ömer, *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri*, Sivas 1000 Temel Eser, Sivas 2006.

-----, *Osmanlı Vakıf-Şehir İlişkisine Bir Örnek: Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü*, TTK, Ankara 2000.

-----, “Sivas Mevlevihanesi ve Mevlevi Şeyhlerinin Sosyal Hayatlarına Dair Bazı Tesbitler” *VD. S.25*, s. 251-256.

-----, “Osmanlı Dönemi Sivas Ahi Zaviyeleri” *I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, Kırşehir 2004.

-----, “Sivas”, *DİA*, C. 37, s. 278-281.

DEMİRÖREN, Rabia, *Sivas Tarihi*, Yurt Yayınları.

DÖĞÜŞ, Selahaddin, “Beylikler Döneminde Sivas’ın Sosyo - Ekonomik Durumu”, *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri*, Sivas 2006, s. 381-388.

-----, “Osmanlılar Döneminde Sivas’ta Türkmen İsyanları (Klasik Çağ)” , *Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri 21-25 Mayıs 2007 I*, Sivas 1000 Temel Eser, s. 86-87.

EBU YAHYA ZEKERİYA BİN MAHMUT KAZVİNİ, *Asarü’l- Bilad ve Ahbarü’l- İbad*, C.1, Beyrut 1960.

EDHEM, Halil, *Kayseri Şehri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. Ankara 1982.

EKEN, Galip, “Osmanlı Döneminde Sivas’ta Müslüman- Gayr-i Müslim İlişkileri”, *Birlikte Yaşama Kültürü 2. Ulusal Sivas Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, s. 151-156

ELVAN ÇELEBİ, *Menakıbu’l - Kudsiyye Fi Menasibi’- Ünsiyye,(Baba İlyas-ı Horasani ve Sülalesinin Menkabeve Tarihi)* (Haz. İsmail E. Erünsal, A. Yaşar Ocak), Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1984

ERAVŞAR, “Osman, Orta Çağ Anadolu Kentleri”, *TD*, C.7, s. 333-343.

ERDEM, İlhan - UYAR, Mustafa, “Akkoyunların Tarihi Sahnesine Çıkışı”, *T.D.*, C. 6, s. 873-881.

ERDEM, İlhan, “Türkiye Selçuklu – İlhanlı İlişkilerinde Sivas”, *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri*, Sivas 2006, s.65-82.

-----, “Doğu Anadolu Türk Devletleri”, *TD*, C. 6, s. 383-424.

-----, “Anadolu’da Osmanlı Akkoyunlu Mücadelesi ve Sivas” , *Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri 21-25 Mayıs 2007 I*, Sivas 1000 Temel Eser, s. 1-6.

ERSAN, Mehmet, *Selçuklular Zamanında Anadolu’da Ermeniler*, TTK, Ankara 2007.

ESTERÂBADÎ, Aziz B. Erdeşir-i, *Bezm u Rezm*, (Çev. Mürsel ÖZTÜRK), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.

EVLIYA ÇELEBİ, *Seyahatname, C. I-II-III-IV*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1986.

FIĞLALI, Ethem Ruhi, *Türkiye’de Alevilik Bektaşilik*, İstanbul 1996.

FREELY, Jony, *At Üstünde Fırtına Anadolu Selçukluları*, (Çev. Neşenur Domaniç), Doğan Kitap, İstanbul 2012.

GABRIEL, Albert, *Monuments Turcs D'anatolie Amasya- Tokat- Sivas, C. II*, Paris 1934.

GÖDE, Kemal, *Eratnalılar*, TTK, Ankara, 2000.

-----, "Eratnalı Devleti Tarihine Genel Bir Bakış (1327-1381)", *TD*, C. 6, s. 797-808.

-----, "Eretnaoğulları", *DİA*, C. XI. s. 295-296

-----, "Selçuklu Türkiyesi Şehirlerinin Özellikleri", *III. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri 20-22 Mayıs 1993*.

GÖKBEL, Ahmet, *İnanç Tarihi Açısından Sivas*, Kitabevi, İstanbul, 2004.

GÖKTÜRK, Hilmi, *Anadolu'nun Dağında Ovasında Türk Mührü*, C.1, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum 1974.

GÖYÜNÇ, Nejat, "Sivas Mevlevihanesi", *IX. Vakıf Haftası Kitabı*, VGM Yay. Ankara 1992, s. 83-92.

GÜRBÜZ, Adnan, "16-17. Yüzyıllarda Sivas Kalesi" , *Osmanlılar Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri 21-25 Mayıs 2007 I*, Sivas 1000 Temel Eser, s. 13-28.

GÜRKAN, Kazım İsmail, "Selçuklu Hastaneleri", *Malazgirt Armağanı*, TTK, Ankara, 1993, s. 33-48.

HACIGÖKMEN, M. Ali, "Selçuklular ve Eratnalılar Zamanında Sivas'ta Ahilerin Faaliyetleri", *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri*, Sivas 2006, s. 288-294.

HALAÇOĞLU, Yusuf, *Türkiye'nin Derin Kökleri Osmanlı Kimliği ve Aşiretler*, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2010.

HAMMER, Baron Joseph Von Burgstall, *Osmanlı Tarihi*, C.II, Üçdal Neşriyat.

IŞIK, Hikmet, “Sivas Paraları ve Sivas’ın Tarihi Simgesi”, *Sultanşehir*, S.12, s. 95-98.

İBNİ BATUTA, *İbni Batuta Seyahatnamesi*, (Çev. A. Sait Aykut), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005.

İBN-İ BİBİ, *Selçukname*, Mükremin Halil Yinanç, (Haz. Refet Yinanç - Ömer Özkan), Kitabevi, İstanbul 2010.

-----, *El- Evamiru’l Alaiyye fi’l Umuri’l Alaiyye, Selçukname, I*, (Çev. Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı, 1000 Temel Eser, Ankara 1996.

-----, *El- Evamiru’l Alaiyye fi’l Umuri’l Alaiyye, Selçukname, II*, (Çev. Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı, 1000 temel Eser, Ankara 1996.

İBNÜ’L ESİR, *El Kamil fit Tarih*, C. XII, Beyrut.

İNALCIK, Halil, “Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu ve İnkişafı Devrinde Türkiye’nin İktisadi Vaziyeti Üzerine Bir Tetkik Münasebetiyle”, *Belleten*, C.15, S.60 1951. s. 629-684

JORGA, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I (1300-1451)*, (Çev. Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yay.

KAHYA, Esin, “ Selçuklu Döneminde Bilim” *Anadolu Selçuklu Şehirleri ve Uygarlığı Sempozyumu 7-8 Ekim 2008*, Konya 2009, s. 301-307.

KARACA, Yusuf, “ Sivas”, *Tarih Ansiklopedisi*, C.8, s. 199-204.

KAYA, Abdullah, “Selçuklular Döneminde Sivas’ta İlmi Hayat ve İlim Adamları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.1/2, 2008, 212-242.

KAYA, Doğan, “Sivas’ta Yatmakta Olan Horasan Merkezli Anadolu Erenleri”, *Bildiri*, 2003, s.1.

KAYA, Dr. Selim, “Selçuklular Döneminde Sivas’taki Zanaatkârlar ve Sanatkarlar” *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri*, Sivas 2006, s. 414 – 422.

KAYMAZ, Nejat, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyaseddin Keyhüsrev ve Devri*, TTK, Ankara 2009.

KESKİN, Mustafa, “Fetih Öncesinde ve Sonrasında Sivas”, *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri*, Sivas 2006, s.46-51.

KHONEATES, Niketas, *Historia (Ioannes Manuel Komnenos Devirleri)*, (Çev. Prof. Dr. Fikret Işıltan), TTK, Ankara 1995.

KOCA, Salim, “Türkiye Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykâvus’un Şahsiyeti ve Tarihî Rolü”, *TD*, C.6, s. 580-589.

KOCA, Salim, *Sultan I. İzzeddin Keykavus (1211 – 1220)*, TTK, Ankara 1997.

KOCA, Salim, “Ahilerin Türkiye Selçuklu Devrindeki Rollerini” Editör: Fatih Köksal, *II. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, Kırşehir, 2006.

KONUKÇU, Enver, “Moğol Noyanları, Kayılar ve Sivas”, *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri*, Sivas 2006, s. 52-64.

KÖPRÜLÜ, M. Fuad, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, Akçağ Yayınları, Ankara 2003.

KÖYMEN, Mehmet Altay, “Türkiye Selçukluları Devleti’nin Ekonomik Politikası” *Belleten*, C.I, S. 198 Aralık 1986, s. 613-620.

KUBAN, Doğan, “Orta Çağ Anadolu – Türk Sanatı Üzerine Gözlemler”, *Malazgirt Armağanı*, TTK, Ankara 1993, s. 103-118.

KUCUR, Sadi S. “Selçuklu Şehir Tarihi açısından Sivas Gök Medrese (Sahibiye Medresesi) Vakfiyesi”, *Anadolu Selçuklu Şehirleri ve Uygarlığı Sempozyumu 7-8 Ekim 2008*, Konya 2009, 337-349.

KURAN, Abdullah, *Anadolu Medreseleri*, C. I, TTK, Ankara 1969.

LİNDNER, Rudi Paul, “Orta Çağ Anadolu’sunda Göçebeler ve Osmanlılar” (Çev. Müfit Günay) İmge Kitabevi, Ankara 2000.

MAHİROĞULLARI, Adnan, *Seyyahların Gözüyle Sivas*, Acar Matbaacılık A.Ş., İstanbul 2001.

MARCO POLO, *Seyahatname I*, (Çev. Filiz Dokuman), İstanbul, Tercüman 1001 Temel Eser Yayınları.

MATEOS, Urfalı, *Vekayi-namesi(952-1136) ve Papaz Grigor’un Zeyli (1136-1162)*, (Çev. Hrant D. Andreasyan), TTK, Ankara 2000.

MERÇİL, Erdoğan, *Türkiye Selçuklularında Meslekler*, TTK, Ankara 2000.

-----, “ Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Serbest Meslekler” *Selçuklular, Makaleler*, Bige Kültür Sanat Yay. İstanbul 2011, s. 263-277.

Mesut R./ Gökçe N./ Uluçam E. “ Selçuklu Döneminde Tıp Eğitimi ve Anatomi”, *Morfoloji Dergisi*, C. 11-12, S. 1-2, 2003-2004, s. 61-64.

MUTLU, N. Yücel, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Sivas ve İlçeleri*, Buruciye Yayınları, 2010.

NEŞRİ, Mehmet, *Kitab-ı Cihan-nüma Neşri Tarihi*, C. 1, (Yayınlayanlar: Faik Reşit Unat ve Prof. Dr. Mehmet. A. Köymen), TTK Yay., Ankara 1987.

NİZAMÜDDİN ŞAMİ, *Zafername*, (Çev. Necati Lugal), TTK, Ankara 1949.

OCAK, Ahmet Yaşar, *Babailer İsyanı*, İstanbul, Dergah Yayınları, 2009.

-----, *Bektaşî Menkıbelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*, İstanbul 1983.

-----, *İslamın Ayak İzleri: Selçuklu Dönemi Makaleler- İncelemeler*, “13-16. Yüzyıllarda Anadolu Şehirlerinde Dini-Sosyal Hayat”, Kitap Yayınevi, İstanbul 2011, s. 13-41.

-----, *İslamın Ayak İzleri: Selçuklu Dönemi Makaleler- İncelemeler*, “Orta Çağlar Anadolu'sunda Toplum, Kültür ve Entelektüel Hayat (1071-1453) ”, Kitap Yayınevi, İstanbul 2011, s.247-338.

-----, *İslamın Ayak İzleri: Selçuklu Dönemi Makaleler- İncelemeler*, “Babailer İsyanından Kızılbaşlığa: Anadolu'da İslam Heterodoksisinin Doğuş ve Gelişim Tarihine Kısa Bir Bakış”, Kitap Yayınevi, İstanbul 2011, s. 69-102.

-----, “Zaviyeler”, VD, C. XII, s.247-270

OSTROGORSKY, Georg, *Bizans Devleti Tarih*, (Çev. Fikret Işıltan), TTK, Ankara 2011.

ÖKSE, Tuba, “ Sivas'ta Arkeolojik Araştırmaların Tarihçesi”, *Revak*, 1993, s. 21-35.

OKYAY, Rıfat, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul 1996.

ÖZCAN, Koray , “Anadolu’da Selçuklu Dönemi İdare Sisteminin Mekânsal Örgütlenmeleri, Selçuklu İdari Birim Organizasyonları ve Evrimi”, *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2006.

-----, “Selçuklu Çağında Sivas, Orta Çağda Bir Anadolu – Türk Kentinin İşlevsel Kimliği Üzerine Hipotetik Yaklaşımlar”, *AAD*, 2007, S. 33,

ÖZEN, Kutlu, “Divriği İlçesindeki Ahi Zaviyeleri”, *Revak*, S. 5, s. 59-65.

ÖZKÖSE, Kadir, “ Anadolu’nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında Tasavvufi Zümre Akımların Rolü”, *CÜİFD*, C. VII/ II, Haziran 2003, Sivas, s. 249-281.

-----, “Selçuklular Döneminde Sivas’ın Tasavvufi Kültür Yapısı”, *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri*, Sivas, 2006, s. 247-260.

PANAİTE, Viorel, “Osmanlı Hakimiyetinin Tuna Nehrinin Kuzeyinde Yayılışı: XIV ve XVI. Yüzyıllarda Eflak ve Boğdan” *T.D.*, C. 9, s. 206-218.

POLAT, M. Said, *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası*, Kitabevi, İstanbul 2004

-----, “Selçuklu Türkiyesinde Ticaret”, *TD*. C.7, s. 375-385.

PÜRLÜ, Kadir, *Sivas’ta İlbeyli Türkmenleri*, C.I, Sivas Belediyesi Kültür Yayınları, Sivas 2002.

REFİK, Ahmet, *Anadolu’da Türk Aşiretleri (966- 1200)*, İstanbul Devlet Matbaası, 1930

RENE, Grousset, *Ermenilerin Tarihi – Başlangıçtan 1071’e*, (Çev. Sosi Dalanoğlu), Aras Yay. İstanbul 2005.

REŞİDÜDDİN FAZLULLAH, *Cami'i't- Tevarih Selçuklu Devleti*, (Çev. Erkan Göksu), H. Hüseyin Güneş, Selenge Yay. İstanbul 2010.

SARGUTAN, Erdal, “Selçuklularda Tıp ve Tıp Kuruluşları” *VD*, S.XI, s. 313- 322.

SAVAŞ, Saim, “ Dokuz Asırlık Türk Şehri Sivas, Danişmendliler, Selçuklular, Eretna, Kadı Burhaneddin ve Osmanlı Devri” *Tarih ve Medeniyet*, S. 23, Ocak 1996, s. 18-23.

ÇAMIÇYAN, Selçukiler, Çamiçya’nın “ *Ermeniler Tarihi*” nam eserinden tercüme edilmiştir. Basılmamıştır.

SEVGİN, Nazmi, *Anadolu Kaleleri*, C. I, Doğuş Ltd. Şirketi Matbaası, Ankara,1959.

SEVİM, Ali – MERÇİL, Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset Teşkilat ve Kültür*, TTK, 1995.

SEVİM, Ali- YÜCEL, Yaşar, *Türkiye Tarihi*, C. I, TTK, Ankara 1989

“Sivas”, *Yurt Ansiklopedisi, Türkiye İl İl: Dünü, Bugünü, Yarını*, C.IX, İstanbul 1982-1983, s.6835-6964.

SOLMAZ, Sefer, “Dânişmendliler”, *TD*, C.6, s. 430-451.

SÖNMEZ, Y. Serpil, *Osmanlı Klasik Çağında Sivas*, Kitabevi, İstanbul 2011.

SPULER, Bertold, *İran Moğolları*, (Çev. Cemal Köprülü), Ankara, 1987.

STRECK, M. / YİNANÇ, M. Halil, "Ermeniye", *İA*, MEB, C.IV, s. 317-326

SÜMER, Faruk, *Oğuzlar*, Türk Dünyası Araştırma Vakfı, İstanbul 1999.

-----, "Türkiye Kültür Tarihine Umumi Bir Bakış", *AÜDTCFD*, C.XX, S. 3-4, Ankara 1962, s. 213-244.

-----, "Anadolu'da Moğollar", *SAD*, C.I, Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü Yay., Ankara 1970, s. 1-147.

-----, *Safevi Devleti'nin Kuruluşu Ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, TTK, Ankara 1992.

-----, "Yabanlu Pazarı, Selçuklular Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Fuarı", *TDA*, İstanbul Ağustos 1985, S.37, s.1-99.

SÜRYANİ PATRİK MİHAİL, *Süryani Patrik Mihail'in Vakainamesi Birinci Kısım 622-1042*, Basılmamıştır, (Çev. Hrant D. Andreasyan).

ŞAHİN, Sami, "Sivas'ta Bir Hukuk Fakültesi Gök Medrese", *Sultanşehir*, S.1.

ŞEBETÇİ, Azmi, "Kubüddin-i Şirazi", *D.İ.A.* C. 26, s. 487

ŞEKER, Mehmet, "Anadolu'nun Türk Vatanı Haline Gelmesi", *TD*. C.6, s. 269-282.

ŞİMŞEK, Muhittin, *Ahilik*, Hayat Yay., İstanbul, 2002.

TABAKOĞLU, Ahmet, *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergah yayınları, İstanbul, 2009.

TANERİ, Aydın, *Türkiye Selçukluları Kültür Hayatı (Menakibül Arifinin Değerlendirilmesi)* Bilge Yay. Konya 1977.

TANMAN, M. Baha, "Danişmentliler", *DİA*. C. 8, s.

TERZİOĞLU, Arslan, “Selçuklu Hastahaneleri ve Avrupa Kültürlerine Tesirleri”, *Malazgirt Armağanı*, TTK, Ankara 1993, s. 49-74.

TEZCAN, Mehmet, “XI. yy. başlarında Ermenilerin Doğu Roma Tarafından Bölgeye göçürülmesi ve Selçuklu Fethi döneminde Sivas ”, *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri*, Sivas 2006, s. 121-140.

TIZLAK, Fahrettin, Osmanlılardan Önce Türklerde Madencilik, *TD*, C.7, s.407-414

TOĞAN, A. Zeki Velidi, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No:1534, İstanbul 1981.

TUFANTOZ, Abdurrahim, “Selçuklular Çağında Sivas’ın Stratejik ve Ekonomik Önemi”, *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri*, Sivas 2006, s. 141-156.

TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken, İstanbul, 2005.

-----, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Ötüken, İstanbul, 2004.

-----, “ Sivas Şehri” *Selçuklular ve İslamiyet*, Nakışlar Yayınları, İstanbul, 1980.

-----, “Selçuk Kervansarayları”, *Selçuklular ve İslamiyet*, Nakışlar Yayınları. İstanbul, 1980.

-----, “Celaleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri”, *Belleten*, C. XII, S. 45, 1948.

-----, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar Metin Tercüme ve Araştırmalar*, TTK, Ankara, 1988.

TÜRKAY, Cevdet, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar*, İşaret Yay. İstanbul 2001

UYSAL, Mehmet, “Selçuklu Dönemi Sivas'ta Ticaret Merkezi Mekan Organizasyonu” *AAD*, 2008, S. 37, s. 92 – 101.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı- EDGÜER, Rıdvan Nafiz, *Sivas Şehri*, Haz. Recep TOPARLI, Seyran Yay. Sivas, 2005.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C.I. TTK, Ankara 2011.

-----, “Sivas – Kayseri ve Dolaylarında Eretna Devleti” *Belleten*, C. XXXII, S. 126, Nisan 1968, s. 159-189.

-----, “Sivas ve Kayseri Hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmed” *Belleten*, C. XXXII, S. 126, Nisan 1969, s. 191 – 245.

-----, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, TTK, Ankara, 2011.

ÜNALAN, Sıddık, “Sivas'ın XVI. Yüzyıldan XIX. Yüzyıla Kadar Demografik Yapısı”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 5, Elazığ 2000, s. 311-312.

ÜNVER, A. Süheyl, *Sivas Tıp Sitesi*, Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayını:4, Sivas 1980.

-----, “Anadolu Selçuklularında Sağlık Hizmetleri”, *Malazgirt Armağanı*, TTK, Ankara 1993, s. 9-32.

ÜREDİ, Kadir, “Sivas'ta Çeşme Kültürü”, *Revak*, S. 5, s. 86-91.

YASAK, İbrahim, *Sivas Yatırları ve Abdulvehhab Gazi Hazretleri*, Asitan Yayıncılık, Sivas 2010, s.11.

-----, “Sivas’ın Altı Asırlık Sosyal Yardımlaşma Kurumu Darur Raha”, *Sultanşehir*, S.1

YILDIRIM, Mustafa, “Anadolu Selçuklu Halıları ile Azerbaycan Halıları Arasındaki Motif Birliği”, *CÜİFD*.

YILMAZ, Serpil Sönmez, *Osmanlı Klasik Çağında Sivas*, Kitabevi, İstanbul 2011.

YİNANÇ Refet, “Sivas Abideleri ve Vakıfları I”, *VD*, S.22, Ankara 1991, s. 15-44.

-----, “Sivas Abideleri ve Vakıfları II”, *VD*, S.23, Ankara 1994, s. 5-18.

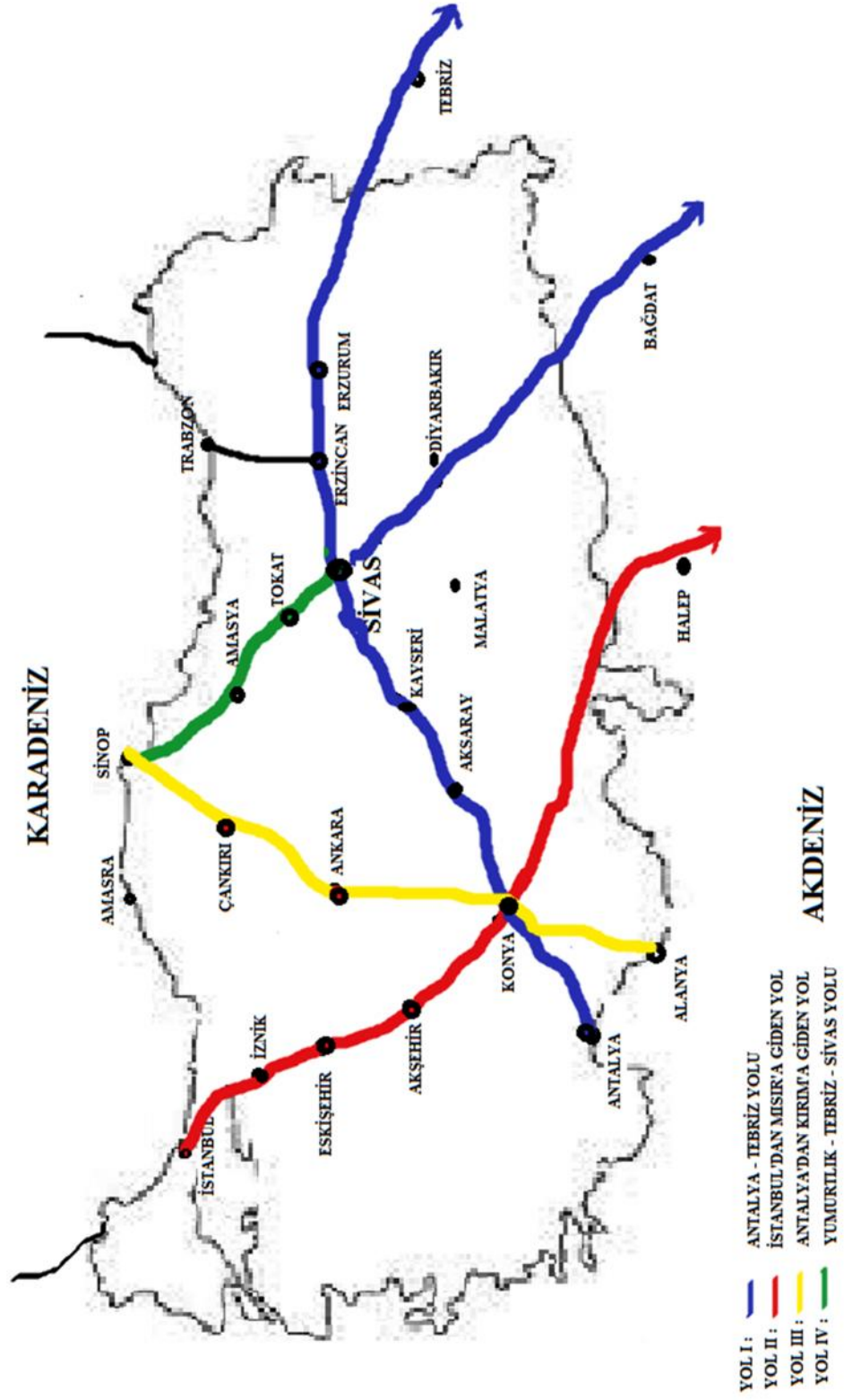
YİNANÇ, M. Halil, *Türkiye Tarihi*, İstanbul, 1944.

YÜCEL, Yaşar, *Eratna Devleti, Kadı Burhaneddin ve Devleti, Mutahharten ve Erzincan Emirliği II*, TTK, Ankara 1989.

-----, *Timur’un Ortadoğu – Anadolu Seferleri ve Sonuçları (1393-1402)*, TTK, Ankara 1989.

<http://www.sebinkarahisar.bel.tr> (E.T. 05.04.2013)

EKLER

Harita 1: Sivas ve Çevresi Ticaret Yolları

Harita 2: Selçuklu ve Osmanlı Yol Güzergâhları

Ek 1: Sivas Darüşşifası

Ek 2: Sivas Gökmedrese (Sahibiye Medresesi)

Ek 3: Buruciye Medresesi

Ek 4: Sivas Çifte Minareli Medrese

Ek 5: İmaret Camii

Ek 6: Gök Medrese Çeşmesi

Ek 7: I. İzzeddin Keykavus Türbesi

Ek 8: Eğri Köprü

Ek 9: Ulu Cami